

Darvas László

Nyomdafesték

válogatott publicisztikák

1979–2017

Nincs érdektelenebb a tegnapi újságcikknél – tartja a mondás.

Tallózni talán mégis érdemes, kigyűjteni azt a néhányat, amelyet annyi év után legalább a szerzője olvasmányosnak tart.

Többségük megjelent itt-ott-amott: napilapban, folyóiratban (utalok a forrásukra) – vagy már nem is emlékszem, hol.

Némelyiket a szerkesztők visszautasították.

Valamennyit PDF-en archiváltam.

Felvidéki András
rajzaival

Bevezető

A **Hifi magazin** 14 évfolyama során soha nem írtam zenéről (ezt átengedtem a nálam illetékeseb-
beknek), de a lap végnapjaiban úgy éreztem, utólag meg kell indokolnom a popzenéhez fűződő am-
bivalens kapcsolatomat **Eseteim a popzenével-I**, **Eseteim a popzenével-II**, hogy az én szellemi buk-
dácsolásom másoknak tanulságul szolgáljon. Ide csaptam egy korai (1983-as) **Szerkesztői jegyzete**-
met, afféle ars poetica, de megszívlelendő más magamfajta kasza-kapakerülők számára is.

Nagyobb terjedelmű, közéleti/ideologikus cikkeimet az akkor még józan (és 40 ezer példányban
megjelenő) **Magyar Hírlap** közölte. Az egész magyar pedagógiáról még a PISA-felmérések előtt szedi
le a keresztvizet a **Nincs amnesztia!**, a zenepedagógiai üzemágról **A Kodály-konyha**. Didaktikus
paródia a magyar egyházügyről az **Alapítsunk egyházat!**, a Krisztus-legenda materialista interpre-
tációja a könyvajánlónak írt **Fahrenheit 451**. Végül egy irodalmi hetilap cölibátus-cikkével pole-
mizált (volna) **A darwini plebános**, de eddig minden szerkesztőnél kiütötte a biztosítékot.

Már tipográfusként, a **Kincskereső** című, nívós ifjúsági irodalmi folyóirat tördelése közben (Rigó
Béla főszerkesztő barátom kezére dolgozva) közreadtunk néhány rendhagyó írást. Ilyen a Rejtő által
halhatatlanná tett *igazi Trebitchről* filozófáló **Uram, a lelkemért jöttem!**, a Beethoven/Schiller Öröm-
ódájának igazi értelmét megvilágító **A szabadság öröme** és a gyermekirodalom klasszikusainak (Mici-
mackó, Mary Poppins, Pinocchio) rejtett mondanivalóját firtató kétrészes **Mást jelent-I**, **Mást jelent-II**.
Kriminek álcázott műelemzés **A két Bárczi esete** Kund Abigéllal (korai változata évtizedekkel ez-
előtt az ÉS-ben jelent meg). Itt említem tabudöntögető Petőfi-elemzéseimet, a **Népszabadságból**
Szeptember elején (a Szeptember végénről) és a **Népszavából** **Osztályfőnöki óra** (a Nemzeti dalról).

Rövidebb írásaim (olykor csak hozzászólásaim) közül sajnáltam eldobni és ma is olvasásra merem
ajánlani az alábbiakat, betűrendben: **Az arisztokrátákról** (értelemszerűen); **Döglöttek napján** két
intelligens majomról; **Elefánt és szamár** a jobboldali / baloldali ellentétpár tarthatatlanságáról; **Esélyt**
adó integráció egy oktatási koncepció abszurditásáról; **Főimám kerestetik** az iszlám világnézetéről;
Gólyakalifa egy gyilkosságnak minősülő jogesetről; **Halottaim** a politikusok elzülléséről; **Hiteles ma-**
gyar tanú a Rózsa Flores-ügyről; **Királyi vér** a Habsburg-ivadékokról; **Lepukkleráj** egy párt választási
propagandájáról; **Ó, szövetségi történetek!** zsidók mulatságos, de megtörtént esetei; **Pá, kis aranyom!**
egy elfuserált operaplakátról; **Ünnepontásaim** az elfuserált Szózatról (márminthogy a dalról).

Appendix: **The Darwinian Priest** (A darwini plebános – angolra fordítva); **A Korán szelleme** (Mert az
sem árt, ha néha tudjuk, miről beszélünk).

„Üzenet a palackban”, hogy Karinthy versét idézzem.

Tartalom

Hifi magazin

Eseteim a popzenével–I	5
Eseteim a popzenével–II	13
Szerkesztői jegyzet	21

Esszék

Nincs amnesztia!	23
Alapítsunk egyházat!	27
A Kodály-konyha	29
Fahrenheit 451	33
A darwini plebános	39

Irodalom és környéke

Uram, a lelkemért jöttem! (<i>Az igazi Trebitsch</i>)	46
A két Bárczi esete Kund Abigéllal	51
A szabadság öröme	54
Mást jelent-I	58
Mást jelent-II	61
Szeptember elején	64
Osztályfőnöki óra	65

Rövid írások, hozzászólások

Az arisztokratákról	68
Döglöttek napján	69
Elefánt és számár	70
Esélyt adó integráció	70
Főimám kerestetik	71
Gólyakalifa	71
Halottaim	72
Ó, szövetségi történetek!	73
Hiteles magyar tanú	74
Királyi vér	74
Lepukkleráj	74
Pá, kis aranyom!	74
Ünnepontásaim	75

Appendix: The Darwinian priest	77
A Korán szelleme	83

Hifi magazin

Eseteim a popzenével – I.

TÍZ ÉV TÖRTÉNETE

Nem állottam meg, hogy a cikkel együtt ide ne másoljam az 1992/1. szám címlapját is. A ma már alig-alig használt, de valaha rendkívül fontos eszköz, a hangszedő itt madarak képében kel életre **Foky Ottó** bábművész zseniális madárijesztője körül. (Amelyet a Pannónia stúdió maradvány-vállalatánál egy szekrény mögül sikerült előkapirgálnunk.)

Dzsoni és a banándal

Reggel, valamivel hat óra előtt, megszólalt a Zene.

A barátságatlan hodály földszintes és emeletes vaságyain huszonkét fiú kezdett mocorogni. Kilátástalan félálomba révültek, amelybe öt perc múlva ügyis élesen bele fog hasítani a csengő.

Bele is hasít. És most már tüstént talpra kell ugrani, mert a nevelőtánár körberobog a hálóteremben, és felír mindenkit, akit takaró alatt talál. Egyesek papucsba bújnak és kicsoszognak a mosdóba, mások ködös tekintettel továbbra is az ágy közelében lézenegnek, hogy a vész elmúltával visszafúrják magukat az ágynemű melegébe. Kockázatos vállalkozás, mert a tanár visszasettenkedik, lefűleli a tetteseket. Ők szombaton majd nem kapnak kimenőt, helyette kettőtől-négyig a hatalmas, kétszáz személyes ebédlőt kell fényesre takarítaniuk. (Délután már a nagy hirdetőtáblán olvashatják nevüket, a „Visszafeküdtek” című bűnügyi krónikában.)

Közben folyvást szól a Zene, jó hangosan. A dátum: 1956 októbere – ezt nem azért írom ide, hogy történetemnek politikai felhangot adjak, csak hogy sejttessem, miféle zenére végeztük a felébredés megerőltető műveletét ebben az isten balvalla mögötti vidéki kollégiumban.

Előkapargatom emlékeim homályából a dallamokat-ritmusokat, az előadóművészeket. Elsőnek a népszerű komikus színész, Kazal László hangja ugrik be: „Mondd, mit kacsingatsz, szép holdvilág/Átmulattunk egy éjszakát/S hajnal felé, a tánc után/Kezdtünk sétálni Óbudán.” (Még sosem éreztem magam ennyire távol Óbudától.) Aztán egy parodisztikus szám, Várhelyi Endre

adja elő, az egykori operaénekes, később Maci Laci szinkronja gyanánt közismert: „*Operai basszus roppant bosszús / megesik, hogy azt sem tudja, mért /*” Majd egy bari-tonhang, Vámosi Jánosé lehet, ritmikus dalt énekel egy Péro nevű számarról: a hátára már felrakták a banánt, de megmakacsolja magát, és nem akar általmenni az utcán. Évtizedekkel később újra találkoztam ezzel az archív melódiával. Akkor már eredetiben, angol szövegével is meghallgathattam a *Day O*-t, azaz Harry Belafonte híres Banándalát.

De volt angol nyelvű slágerünk is: egy érzelmes, lassú szám, amelyre a nép egyszerű gyermekei csak mint a „*Szentimenti Dzsonira*” hivatkoztak. Valaki még magyar szöveget is fabrikált rá, újrateremtve szegény Dzsoni szerelmi történetét (amelyet ő sejteni vélt a mindnyájunk számára érthetetlen idegen szöveg mögött). Néhány történelmi korról később megtudtam, hogy a fiú neve nem Dzsoni, hanem *Utazás*. A dal címe pedig *Sentimental Journey*. Világszám, máig is játsszák, ki tudja, hogyan került a lemez a kis vidéki kollégium stú-

diójába. Arra mindenesetre megtanított, mennyivel izgalmasabb és költőibb a slágerszöveg, ha angolul van, és nem értünk belőle egy szót sem.

Az ötvenes évek muzsikájában bárzene, kuplé, olcsó dzsessz keveredett csasztuskákkal és mozgalmi dalokkal. Ez utóbbiakat megúsztuk – a stúdióvezetőnknek jobb ízlése volt. Az Olvasót feltehetőleg érdekelni fogja, milyen volt a diákotthon stúdiója. Tudni kell, hogy az alsóosztályos gimnazisták hatalmas termekben, a negyedikesek szűk, 3-4 ágyas „kisszobákban” laktak. Az egyik ilyen odúban elhelyeztek egy rádiót, egy lemezjátszót (magnó akkoriban még alig-alig volt közforgalomban!), egy erősítőt, és összekábelezték az összes többi hálóteremmel. Az egyik műszaki érdeklődésű harmadikost az igazgató kinevezte stúdiósnak. Mint kiváltságos egyén, ő is beköltözhetett a kisszobába. Sokkal többet nem tudok róluk, ritkán dugtam oda az orromat – semmi sem érdekelt annyira kevésbé, mint az elektrotechnika. Lehet, hogy az Olvasónak csalódást okozok, de hát első a történelmi hűség.

**Az egész fegyház rock'n'rollozik.
Elvis Presley a Jailhouse Rock
című filmben**

Őszintén szólva, nemcsak a lemezjátszó hagyott hidegen, hanem maga a zene is. Igaz, mielőtt lekerültem volna ebbe a porfészekbe, a jóhírű, de már teljesen lerobbant kollégiumba, öt esztendeig tanultam zongorázni, mint az úgynevezett jó házból való gyerekek általában. Állítólag egész ügyesen püföltem a billentyűket, Olgi néni öröme, de minden meggyőződés nélkül. A szolfézsórák idejét természetesen elfociztam, gyakorolni pedig utáltam, kivéve azt a Clementi szonatinát, amely már kívülről is ment, tehát bárkinek hajlandó voltam eljátszani, mint cégünk reklámját. A zongorázás az én tudatomban egyáltalán nem kapcsolódott a zene fogalmához. Olybá vettem, mint a fogmosást vagy a leckeírást: elfogadtam, mint neveltetésem kötelező tartozékát.

A zenéről nem is igen voltak fogalmain; a könnyűzenéről még kevésbé. Felidézem a kollégiumba kerülésem előtti utolsó nyarat: 15 éves vagyok, és a balatoni strandon összeakadok egy volt osztálytársammal, aki ellelkendezi, hogy már két slágerét is elfogadták a Rádióban. Udvariasan mosolygok, bólogatok – és annyiban hagyom az egészet. El sem ér a tudatomig, hogy ennyire fiatal korban bejutni a Rádióhoz, az már valami; illene rákérdezni, beszélgetni róla.

Dehát kit érdekelnek az olyan haszontalanságok, mint a slágerek?!

Magnó! Magnó!

Most következne (számomra kissé megkésve) az a korszak, amelyet Gothár Péter örökített meg nosztalgikus filmjében, a *Megáll az időben*: a magyar középiskolások hön szeretett amerikai slágerzenéjének kora, a Jailhouse Rock és Elvis Presley kora, amikor mindnyájunk életébe utat talált a popmuzsika, úgy is, mint a lázadás szimbóluma, a lázadásé, az akkori felnőttek világa ellen, ízlésviláguk ellen – s melleleg az akkori ideológia ellen is...

Csak egy volt a bökkenő: *én akkor már rég nem voltam középiskolás.*

Túl voltam az érettségien, túl egy sikertelen egyetemi felvételi vizsgán, túl „a szocialista iparban eltöltött esztendőn”, majd egy vidéki egyetemi éven. És akkor végre vissza-kerültem a fővárosba.

Úgy éreztem magam, mint a falusi kiskutya Pesten. Egykori barátaimat, osztálytársaimat nem találtam, az 1956-os határnyitáskor szétszpricceltek a nagyvilágba. Új környezetemet nehezen szoktam meg, az egyetemen sokat kínlódtam, a tanulást robotnak éreztem. Kívülállónak tartottam magam (nem először, de nem is utoljára). Menekülni szerettem volna – csak nem tudtam, hová.

És akkor egyszercsak eljött hozzám a Magnó.

Nem is hozzám: az öcsémhez. Minthogy (velem ellentétben) igencsak muzikálisnak ígérkezett, anyám vett neki ötezer forintért, vagyis csillagászati összegért egy kékdobozos Terta 922-est. Ezt később mélyen megbánta, mert az öcskös vidáman zongorázott tovább, ügyet sem vetve a magnóra, én viszont teljes lélekkel rávettem magam erre a csodálatos szerkezetre, és tanulás helyett éjjel-nappal a rádióműsort böngésztem, felvenni való zenék után kutatva.

Kezdetben elragadott az új technika varázsa, mindegy volt, mi kerül a szalagra, csak zene legyen. Persze, slágerzene.

Harry Belafonte filmszínész és énekes képe, Calypso című LP-jének címlapjáról. Ezen a lemezen énekl
a híres-nevezetes „Day-O”-t, azaz a Banándalt

Az úgynevezett komolyzenétől ösztönösen idegenkedtem, riasztóan komplikáltak találtam és irgalmatlanul hosszúnak is, hát lopom én a magnószalagot?

Csak három tekercsem volt, két keletnémet ORWO és egy igazi BASF – sűrűn kellett törölgetnem a vasoxidot, hogy elérjenek rajta a számok, a mind újabbak és mind jobbak.

S hogy mi nevezhető jó számnak? Nyilván az, ami nekem is megvan, az biztosan jó kell, hogy legyen – hiszen különben nem vettem volna fel. Ez az érvelés, így, utólag, nem látszik sziklaszilárdnak, mindazonáltal ismerőseim többségét (és sajátmagamat is) sikerült meggyőzőm. Habár néhányan már akkor sem akarták megérteni, miért volnának jobbak ezek a slágerek a többinél. Dehát csak nem

állok oda vitatkozni laikusokkal, én, aki intenzíven MAGNÓZOM. Mit tudnak ők az igényes popzenéről?

Az igényesség első számú kritériumának én azt tartottam, hogy a sláger ne magyar legyen, hanem olasz, francia vagy angol. Ugyanis elég jó ösztönrel megérezttem, hogy a hatvanas évek „hivatalos” magyar tánczenéje és a dögvész többé-kevésbé azonos jelentésű fogalmak. Felvettem tehát Caterina Valente félsvájci-félnémet slágerait. A francia Richard Antony Amerikából importált rockszámait és a McGuire nővérek Gershwin-dalait. Felvettem egy monoton, zengő hangú gitárszámot, egy Shadows nevű együttestől, az volt a szám címe, hogy: *Apacs*. Felvettem egy rekedtes, kiabálós énekesnő hangját. Később megtudtam, hogy Brenda Lee-nek hívják. Tizenegy éves korában jelent meg a porondon, istenien tudott üvölni, utólag énekelni is megtanították. Ma is több epigonja működik idehaza, Szandival az élen.

Az Éter, sajnos, nem kényeztetett el, minthogy csak a hazai állomásokat fogtam, a külföldi slágerműsorokról akkor még nem volt tudomásom. Felvettem tücskötbogarat. Néha műsor közben kapcsoltam rá, tehát hiányzott a szám eleje. Máskor a stúdióban lekeverték a zenét, akkor meg a vége hiányzott. De akkoriban ezt megbocsátható hibának tekintettük.

Egyszer valakivel magnózásról beszélgettem. Könnyedén megjegyezte, hogy ő bizony csakis olyan számot tart meg, amelynek megvan az eleje is, a vége is. Úgy ám! Felnéztem rá.

Felfedezem a hanglemezt

Én túlkoros magnós voltam: évekkel később haraptam rá arra, amivel normális körülmények között a középiskolában ismerkedik meg az ember, társaival együtt, egy

„Miss Dynamite”, azaz Brenda Lee, 12 évesen – és nem sokkal később

magától értetődő folyamatban (miként megismerkedik az öltözködési formákkal, a táncsal, a lányokkal is). Szerencsémre a házukban lakó, Robi nevű harmadikos gimnazista, akivel távoli atyafiságban is álltunk, segített kifoltozni neveltetésem hézagait.

Emlékszem, ahogy beállított hozzám, hóna alatt nagy, piros hanglemeztokkal, A címlapon egy mulatságos srác, négy féle pózban: Paul Anka,

amint „Az Ő Legnagyobb 15 Siker-számát Éneкли” az ABC Paramount lemezén.

Mit mondjak – történelmi esemény volt. Ekkor találkoztam az első „modern” amerikai sztárénekes-szel, az első nagylemezzel, mi több: az első *aranylemez-válogatással*. Paul Ankától kiindulva én visszamenőleg ismerkedtem a rockmozgalommal. Az igazi rock-and-roll az ötvenes évek második felében virágzott, Elvis Presley, Little Richard, Bill Haley voltak e korszak főhősei. Anka kicsit később érkezett, és egészen

Bill Haley (aki persze nem volt csillagász) és az ő legendás Üstökösei, keringés közben

mást csinált. Ő inkább dalénekes volt: énekelt lassút-gyorsat-komikusát egyaránt, fergeteges tánc-tempót diktált, majd hisztériázott, fetrengett, „meghalt a nyílt színen” – ideális csalétek egy kezdő zenebarát számára. Dalai közül legismertebb a dél-amerikaias lüktetésű Diana, amely zenei tartalmát tekintve nagyjából egy szimpla C-dúr skálával azonos. Az én kedvencem az eget-földet rázóan szentimentális You Are My Destiny volt, „Te Vagy A Végzetem” – nem magános, aki nem ismeri. Az eredeti felvételt, természetesen. Mert a sláger attól lesz sláger, hogy jön egy fiatal, sikerre éhes ember, és minden idegszálával arra koncentrál, hogy megcsinálja a Nagy Számot. Később elénekli még ezerszer, maga is megunja, elhízik, lusta, kövér sztár lesz, kényelmes helyszíni hangfelvételeket produkál, melyeken fergeteges tapsvihár tör ki, amikor bekonferálja híres, régi dalát – de az többé már nem az igazi.

Gimnazista barátom szorgalmasan cserélgette osztálytársaival a poplemezeket – számomra mint-ha oázist tárt volna fel a sivatagban. Mert jó slágerzenéhez abban

az időben alig lehetett hozzájutni. Az állami kereskedelemnek nem volt rá dollárja, és ha lett volna, bármire inkább fordította volna, mint éppen erre. („Távozz, Sátán!” – mondták a kulturpolitikusok.) Magánszemélyek Nyugatra nemigen utazhattak, hanglemezt csak bőkezű külföldi rokonoktól várhatott – az, akinek volt ilyen rokona. Így is jókora várat kellett fizetnie a lemezek után.

Mégis: ha nem csurran, cseppent. Főleg kislemez. Jól emlékszem két vaskos lemeztartó dossziéra, ötven koronggal, napokig csemegéztem belőle. Nem is igen lehetett tudni, honnan származik ez a gyűjtemény, a fiúk kézről-kézre adogatták, és csak hetek-hónapok múltán került vissza a gazdájához. A magnózás engem a bélyeggyűjtés rituáléjára emlékeztetett: hosszú ideig semmi, aztán egyszer csak odaöntenek eléd egy szakajtóra valót, és lázasan keresed köztük, ami neked még hiányzik a sorozatból. Időnként valóságos

**A dalszerző-énekes
csodagyerek:
Paul Anka**

Kék Mauritiusokat is találhatsz, mondjuk Little Richard Tutti Fruttiját (a világ leghíresebb fagyaltreklámja!), a félelmetes fejhangokat kibocsátó Karl Denver oroszánvadászat-imitációját („Wimoweh”), vagy a Piltdown Men zenekartól az Óslények Újralovaglását, azaz a Tell Vilmos című opera nyitányának rockváltozatát, rézfúvó-szólistákkal plusz üstdobbal („Piltdown Rides Again” – máig is játsszák a Rádióban). De kifoghatsz valami szenzációs újdonságot is, például a Twist And Shoutot a nemrég feltűnt csodabogár együttestől, a Beatlestől.

Az utóbbira különösen jól emlékszem, mert a barátom akkor már az érettségire készült, szülei eltiltották a zenehallgatástól, úgy érezte magát, mint alkoholista az elvonókúrán. Lopva feltette a lemezt, de a rádiót (az erősítést) már nem merte bekapcsolni hozzá, az túl feltűnő lett volna. Látószólag könyveibe temetkezve,

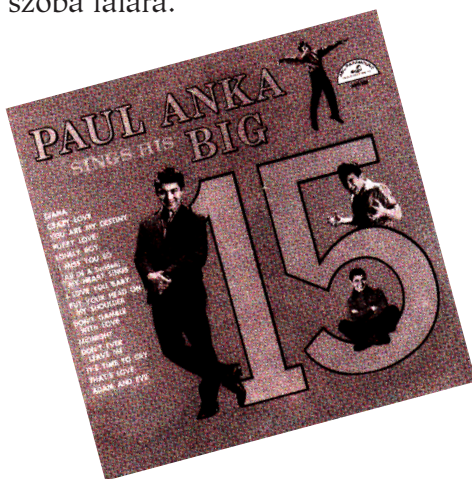
**Még nem gitáros sztár,
„csak” zongorista-énekes
– de a produkciója így is
éppen elég mozgalmas.
Little Richard háromkezest játszik**

suttyomban a tű akusztikus sercegésére koncentrált, s képzeletében száz tíz decibelesre erősítette Lennon dallamos üvöltözését: „Come on baby now / Let's twist and shout”.

Falrahányt borító

Még sok szép kislemezt tudnék feltenni emlékezetem lemezjátszójára, de amitől igazán extázisba jöttünk, az az LP volt, a (többnyire 12 számos) nagylemez. Ritkán jutottunk hozzá, s ha mégis, hát az a nap vasárnap volt az életünkben. Ha az album tulajdonjogát is sikerült megszerezni, a lemezborítót gombostűvel kiszögeztük a szoba falára.

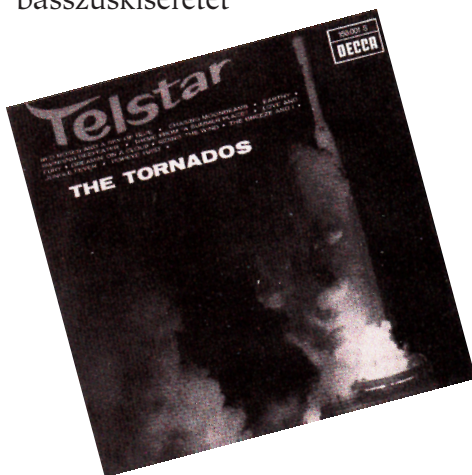

Igaz is: a szoba. Életterem a jellegzetes polgári lakások még jellegzetesebb cselédszobája volt, alapterülete pontosan 6 négyzetméter – még éppen nem számított lakóhelyiségnek, s nem kellett pótlékot fizetni utána. Az ilyen szobába mindig a család idősebbik gyermeke költözik be, feláldozva kényelmét az önállóság, valamint a Szabad Párkapcsolatok oltárán. Hifihez szűk lett volna, dehát hifiről én akkoriban még csak nem is hallottam, magnózni pedig ekkora szobában is nagyon jól lehetett, egyedül (kettesben pláne).

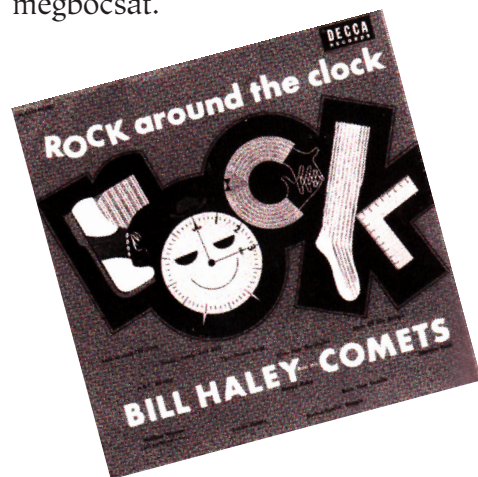
A csupasz falakon jól hatottak vadász-trófeáim, az LP-borítók. Kedvenceinkről mi sosem fotót, mindig csak lemezborítót raktunk ki – hiszen ez volt benne a sport. Különösen szerettük, ha valami

grafikai trükk vagy egyéb reklámötlet ékesítette. Az Anka-albumon kívül, amelyet sürgősen megszereztem, jópofa borítója volt, például, a Bill Haley nagylemezének: vekkerórából, zokniból, mindenféle használati tárgyból rakták ki: Rock Around The Clock. Ez a zene egyébiránt tényleg maga a megtestesült rock'n'roll. A fahangú énekes és a magabiztos, csapkodó ritmusú zenekar az égegyvilágon semmi mást nem akar kifejezni, csak azt, hogy: *táncolj!* Minden számuk ugyanarra a kaptafára készült, de tánczenének mind tökéletes, még a lábujjad is bizseregni kezd tőle.

Emlékszem a Shadows első LP-jére, nagyon tetszett rajta, hogy a fiúk norvégmintás pullóvert hordtak. (Én is szerettem volna így öltözni, de sosem jött össze, ezzel is úgy voltam, mint ifjúságunk szimbólumával, a farmergátyóval: amikor már megengedhettem magamnak, addigra már nem is telt benne olyan nagy örööm.) Az „Árnyékok” mint kísérőzenekar kezdtek, de aztán a saját, instrumentális számaikkal legalább akkora sikert arattak, mint szölistájuk, a fátyolos hangú Cliff Richard – még talán nagyobbat is. Ekkoriban kristályosodott ki a Modern Idők Zenekara, amelyben már nincs szükség tucatnyi hangszerre, csupán egy gitárra és egy dobra. A gitáron több szólamban illene játszani, ámde a feltörekvő amatőr zenész képességeiből csupán a szóló elpötyögésére futja, ezért a ritmus-, illetve a basszuskíséretet

átengedi további két állástalan amatőrnek, így lesznek négyen. A szólógitárt azonban immár profi módon erősítik, csodálatos hangszíneket kevernek ki, és nincs szólógitár, amelynek olyan varázslatos volna a zengése, mint a Shadowsé. Aki nem hiszi, hallgassa meg a Peace Pipe-ot („Békepipa”) – úgy elandalodik majd rajta, hogy még az ellenségeinek is mindent megbocsát.

És egy lemezborító, amelyet sehogysem sikerült megszereznem, pedig még álmodtam is róla éjszakánként: a Tornados együttestől a Telstar. A kép a szatellit kilövését ábrázolja, kék-piroszöld lángok csapnak ki alóla. Ez a zenekar egyébként elektromos orgonával egészítette ki az akkor már klasszikusnak tekintett hangszerkombinációt (tehát a szóló-, ritmus-, basszusgitárt és dobot). A zenészek még kórusban zümögtek is hozzá, és ezzel a hangképnek furcsa, egzotikus színeket adtak. Világlágerük, a Telstar olyan hangulatot árasztott, mint a Mennyből az angyal, a Jungle Fever (Dzsungelláz) monoton zümögéséből moszkítókat szálltak elő, a Ridin' The Wind pedig tényleg úgy söpört végig a szobán, mint A Szél Lovaglása.

Megy a lemez vándorútra

Később megismerkedtem néhány hasonszórú magnótulajdonossal, főleg kék Tertásokkal, valamint néhány zöld Tertással is. Ez utób-

biaknak nagyobb volt a rutinjuk és régebbi a gépük, azon még nem lehetett gombnyomásra ide-oda tekercselni, hanem az orsók tengelyét kellett nyomkodni, hogy a szalag peregni kezdjen – primitív konstrukció volt, de ritkábban döglött be, mint a miénk. És ismertünk egy-két kiváltságos Grundig-, Philips- és Telefunken-tulajdonost is. Akkoriban ez volt a szakma krémje.

A magnózáshoz általában két ember kell, az egyik szolgáltatja a magnót, a másik a lemezt. Én például hosszú ideig éltem szimbiózisban Gézával. Kezdetben nálam készítette a felvételeit, de aztán szerzett egy kimustrált Grundigot, és akkor áttettük hozzá a főhadiszállásunkat, illetve az én Supraphon lemeztárazómat.

gyakorlat lehetett, mert a poplemezek kezdő barázdái mindig sokkal jobban sercegettek, mint a teljes hátralévő szakasz.

Hogy miért kellett annyira sietni? Mert a nap csak 24 órából áll. Ha egy perccel is túllépjük, újabb napot számít fel a lemezkölcsönző.

Ez az intézmény unikum volt, megérdemli, hogy írjak róla. A Rákóczi úton, az Otthon Áruház mellett nyílt a *Hanglemezudvar*, hangzatos neve ellenére egy szűk udvari üzlethelyiség. Tulajdonosa, Ceglédi úr „tulajdonképpen” nem foglalkozott kölcsönzéssel, arra nem is volt iparendéje, ő csupán kereskedett a lemezzel, vagyis eladta – azaz a szigorú feltétellel, hogy *másnap vissza kell hozni, és ő visszavásárolja a vételár 90 százalékáért*. Ez csak szóbeli megállapodás volt, af-

dolgozott. Ismerte a nyugati slágerlistákat, megrendelést adott fel mindenkinek, aki külföldre járt vagy külföldiekkel tartott fenn kapcsolatot. Hétről-hétre felhajtotta a legújabb felvételeket.

Azt persze ő is nagyon jól tudta, micsoda világlámpa körútra indulnak a lemezei. A kölcsönzési díj nyilván annyi ember között osztott meg, ahányat csak sikerült sába alatt beszervezni a vállalkozásba, a pénzt néha tizenöten dobták össze. Tessék kiszámítani, mennyi idő jutott egy-egy emberre, hogy elmenjen a lemezért (autója egyikünknek sem volt!), hazavigye, belehallgasson és felvegye. A korongok délután 5 és 6 óra között startoltak a *Hanglemezudvarban*, mi már harmadkézből, úgy este 8 körül kaptuk kézhez a szállítmányt, és nemsokára becsöngetett érte valaki, hogy kivigye Csillaghegyre, ahová még az éjszaka kiugrik motorral egy újpesti srác – és így tovább, szinte órára beosztva. A hétvége egyetlen napnak számí-

Cliff Richard és az ő Árnyékai – a falon, illetve a lemezbörítón

Ezek a párkapcsolatok üdvösek abból a szempontból, hogy több szem több lemezt tud felhajtani, de aztán annál nagyobb a kapkodás, amikor egyszerre ketten vesznek fülügyre a kollekciót, hogy eldöntsék, mit érdemes felvenni belőle. (Miközben folyvást le-, illetve rábeszélnek egymást...) Végighallgatni a műsort, erre sosem volt idő, csak hogy „belehallgassunk”, azaz betegyük a tűt minden egyes szám legelejébe, és aztán hajrá. Ez a „belehallgatás” általános

féle gentlemen’s agreement, de nem volt tanácsos megszegni, Ceglédi ebben nem is mert tréfát, többé nem állt szóba azzal, aki becsapta. Mi, magnósok persze megvetettük a szőrösszívű kapitalistát, a korosodó embert, aki a tinik pénzén szedi meg magát, de utólag el kell ismerni, ügyesen

tott; a lemezek ilyenkor akkora utat jártak be, hogy összerakva körbe-érné az Egyenlítőt.

Luxemburg grófjai

Én Luxemburnak addig csak a grófjáról tudtam, a rádiójáról nem, és azt hiszem, a Mai Magnósnak sem mond már semmit az, hogy *Luxemburgi Rádió*. Napjainkban, amikor szinte a vízcsapból is angolszász popzene folyik, fel sem lehet fogni, micsoda kozmikus jelentősége volt ennek az adóállomásnak, amely egész nap brit slágereket sugárzott. A legizgalmasabb a vasárnap esti műsora volt, a *Top Twenty*, az a 20 lemez, amelyből a hét folyamán a legtöbbet sikerült eladni Angliában.

Luxemburgba az én utam a Fan's Klubokon át vezetett. Ezek a klubok misztikus csoportosulások voltak, olyanok, mint annak idején a szabadkőművesek – sokat lehetett hallani róluk, de látni kevesen látták őket. A budapesti lemezklubok is hasonlóképpen zárkóztak voltak, holott ők nem homunkuluszt vagy aranyat csináltak, csak magnófelvételeket. E nyugati mintára alapított testvériségeket az kovácsolta össze, hogy tagjai fanatikusan lelkesedtek valamely popzenészért. Volt Elvis Presley Klub, Cliff And Shadows Klub, Everly Klub és Champs Klub.

Többségük csak néhány tagot számlált, a Ray Charles Klub mindössze kettőt. A lényeg mindig ugyanaz: valakinek van egy csomó lemeze, ő a főpap, a többiek pedig ministrálnak az istentisztelethez. Még a komor Ceglédi is klubot alapított, bizonyítván, hogy kérges szívében mély érzelmek lappanganak. Ő Fats Domino tisztelői közé tartozott – adok is neki ezért utólag egy jó pontot.

Az egyik magnós testvériség elhatározta magát a fanatikusoktól, nem tűzte zászlajára egyik nagy nevet sem, inkább a hangfelvétel tisztaságára esküdött fel. Az volt a neve, hogy Hi-Fi Klub – misztérium a négyzeten! Egyszer kezembe került a névjegyük (a klubok ugyanis külön névjegyket nyomattak maguknak!), és elhatároztam, hogy török-szakad, megismerkedem velük. Beszélni, azt jól tudok, lehetetlen, hogy meg ne tudjam nyerni őket. Egyikük közel lakott hozzánk. Egy téli este összeszedtem a bátorságomat, átugrottam hozzá apámtól örökölt, komikusan vaskos bőrkabátomban és behavazott kucsmámban – és találtam egy Guszti nevű harmadikos gimnazistát. Ebből a látogatásból nagyon jó barátság kerekedett. Rövid úton tisztázódott, hogy fenn az ernyő, nincsen kas, vagyis Hi-Fi Klub ide, névjegy oda, mindannyian ici-pici

emberek vagyunk. (Nem tagadom, volt ebben egy kis csalódottság is. Azok a szerencsések érezhetnek ilyet, akiknek már sikerült összeismerkedniük a Hifi Magazin szerkesztőjével. Utána azt kérdezik maguktól: „ennyi az egész”?)

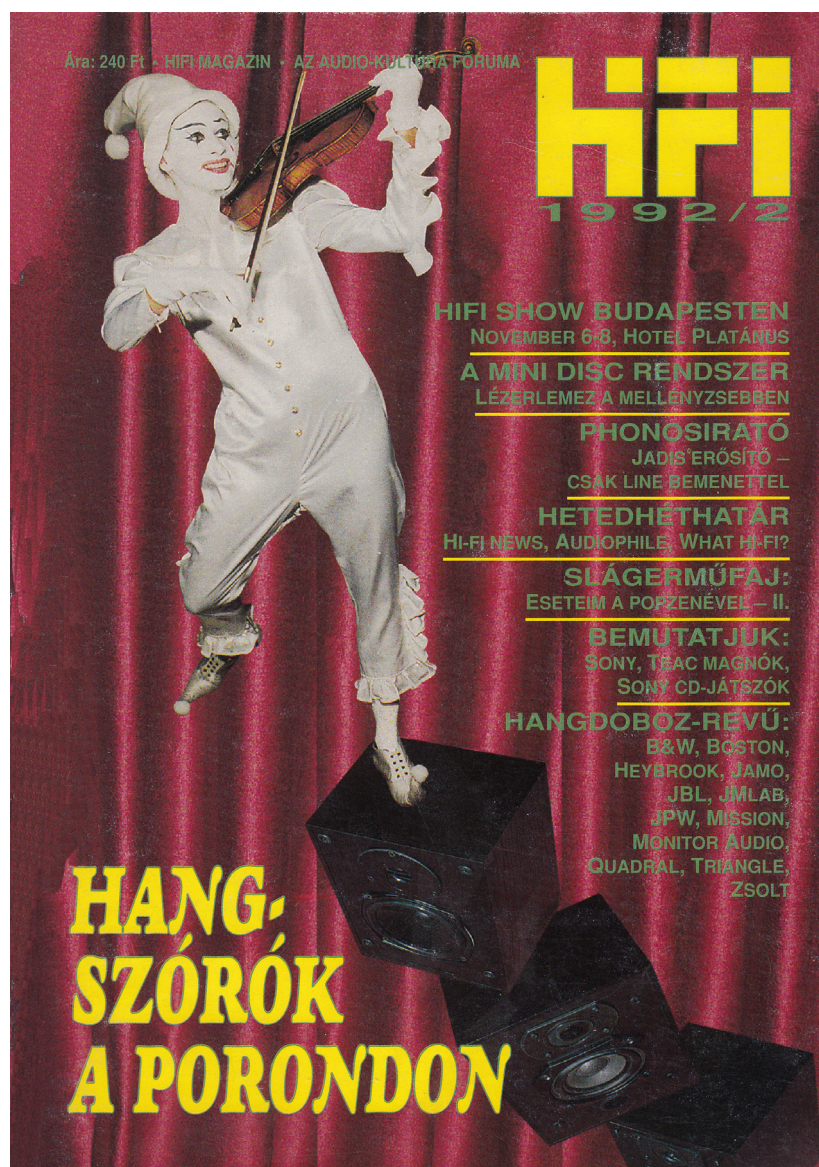
Nem is volt saját lemezgyűjteményük, a lemezeket ők is ott szerezték, ahol találták. Központi szentélyük a Pasaréten, a Horváth gyerekek családi házában tornyosodott: egy robusztus Grundig zeneszekerény, beépített magnóval-lemezjátszóval-hangszórókkal, kábeles távvezérlővel és meg lehetőségen jó rádióval. Ott hallgattam először a vasárnap esti Top Twentyt a luxemburgi adóról. Tágra nyílt füllel, megilletdötten figyeltam a tarka slágerparádét, érezvén, hogy kinyilatkoztatásban van részem, miközben én is részesevé válók egy világméretű mozgalomnak.

A bumfordi zeneszekerényből mindenfelé fény és hangulat áradt. És sok-sok *fadding*. A középhullámú adó hangja minduntalan elűszott, és a fantáziánkra bízta, hogy azzal pótoljuk a kieső akkordokat.

(Folytatása következik. De nem lesz ennyire kedélyes. Túl didaktikusra sikeredett. Úgy látszik, közben sokat öregedtem.) ■

Eseteim a popzenével – II.

TÍZ ÉV TÖRTÉNETE

Hadd hozzam vissza ezúttal is a címlapot: nyilvánvaló, hogy Karinthy *Cirkusz* című novellájának parafrázisa. A fehér bohóc a lányom, akkoriban kezdő balett-táncos az Operában (hja, magad, szerkesztő uram, ha szolgád nincs!), a hangszer pedig Kostyál Péter hegedűművész barátom tulajdona, ő állította be a helyes kéztartást...

Fradi és MTK

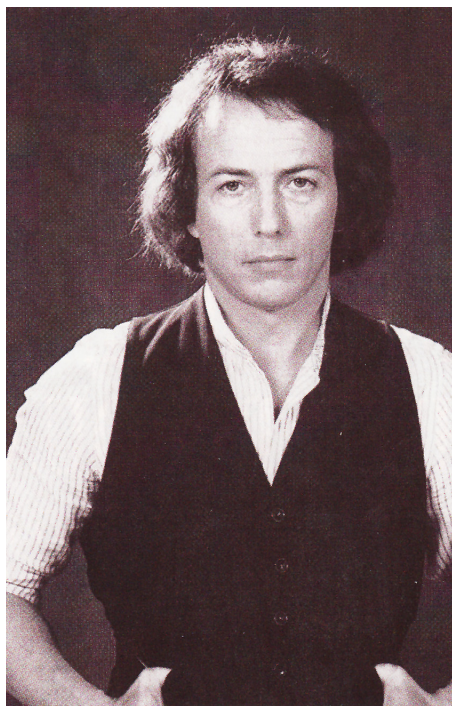
Mint bölcselkedésre hajlamos bölcsészhallgató, hamar megtanultam, hogy az ember a legmagányosabb társaslény. Kétségbeesetten tartozni akar valahová, szeretne az egész emberiséggel egyetérteni – de erre csak akkor van módja, ha az egyetértés tárgya valami egészen szimp-la dolog.

Mint például a futball. Senki sem tud olyan jóízűen vitatkozni, mint két fradista, hiszen olyan témát választanak, amelyben tökéletesen egyetértenek, t. i. hogy a Fradi a világ legjobb labdarúgó csapata. De a minél nagyobb egyetértéshez még szükség van egy ellencsapatra is (nevezzük MTK-nak), amelyet kellőképpen le lehet cse-pülni, ezzel is kiemelve kedvenceink zsenialitását (és a saját nagyszerűségünket, amely abban nyilvánul meg, hogy ily briliáns csapatnak hódolunk). Az emberek azt hiszik, a foci modern találmány. Súlyos tévedés! Már az ókori Rómában is: amikor Néró császárt megölték, a zavargások egy mecs-csen kezdődtek, éspedig azzal, hogy a köznép által hón szeretett Fradinak végre-valahára sikerült megvernie a császári kegyben álló MTK-t. Igaz, akkor ezt nem foci-nak hívták, hanem *kocsiverseny*-nek, de a lényeg ugyanaz. Hogy mi köze ennek a popzenéhez? Türelem, majd kiderül.

A hatvanas évek kulturéletének császárai nem szerették a könnyűzenét, de valamit mégiscsak kellett produkálniuk a munkában megfáradt dolgozó tömegek számára. A produktumot aztán úgy védelmezték, mintha az is szerves része lett volna a szocialista ideológiának. A modern amerikai pop, ez a szörnyűséges burzsoá találmány abban tért el a megszokott könnyűzenétől, hogy sokat ordibáltak és gitároztak benne. Következésképpen a magyar könnyűzene legfőbb műhelye, a Rádió lehetőleg olyan slágereket bocsátott ki,

amelyek nem voltak ordibálósak és kevés volt bennük a gitár. Szabad volt zenélni síppal, dobbal, sok-sok nádihegedűvel – de lehetőleg nem elektromos gitárral.

A gitárban különben is van valami löfegyver-szerűség, és a zenészek úgy is bánnak hangszerükkel, mintha géppisztolyból adnának le sorozatokat valami láthatatlan ellenségre. A közönsége előtt ágáló gitáros ugyanaz a félelem- és gáncsnélküli lovag, mint az akciófilmek állig felfegyverzett magányos hőse. Legalább akkora ricsajt is csap. Ekkora lármában nem lehet nyu-

Félelem- és gáncsnélküli lovagok. Ime Zorán, a Metro valamikori szólistája (igaz, itt már a harmadik, „Country & Eastern” korszakából, túloldalt pedig egy különleges dokumentum Illés Károly tulajdonából: meghívó egy 1963-as Illés-bulira. A képen az Illés Együttes már Koncz Zsuzsával, de még Szörényi és Bródy nélkül

godtan építeni a szocializmust. Nem is favorizálták a gitárt az akkori Kelet-Közép-Európa rádióstúdióiban.

Ettől aztán jusst is népszerű lett ez a hangszer. Egyre-másra alakultak az öntevékeny, csak szombat

esténként fellépő gitárzenekarok, kisebb-nagyobb pártoló tagsággal a hátuk mögött; mindenki rendíthetetlenül büszke volt a kedvenc zenekarára, amely persze jobb, mint a többi kutyaütő banda együttvéve. (Mert a *többiek* tényleg kutyaütően amatőrök voltak...)

Két rivális társaság igen hamar nagy hírnévre tett szert, ők voltak a legkevésbé amatőrök és nekik volt a legjobb felszerelésük – lényeges szempont, merthát abban az időben nehéz volt nagyteljesítményű erősítőt és hangszórót szerezni. Az egyik zenekart úgy hívták: Frad... akarom mondani, Metró Együttes, Zorán Sztevanovity volt az éneke-se, a Metró klubban játszottak, a Dohány utca és a Síp utca sarkán. A másik, az Illés Együttes a Ber-csényi utcai kollégiumot szállta meg szombat esténként. A szólókat már nem emlékszem, ki énekelt – a Szörényi fivérek csak később csapódtak hozzájuk.

Ezek a heti táncrendezvények hallatlan fontossággal bírtak a fővárosi ifjúság életében. Aki csak kicsit is értett a popzenéhez, az vagy Metro-szurkoló, vagy Illés-szurkoló lett. Aki egyik táborba sem tartozott, a jó társaság be nem fogadta.

A műsor persze mindenütt ugyanaz volt: a legfrissebb angol és amerikai termés. A legények kotta hiányában fül után tanultak. „Lekagylózták” a magnószalagot, addig tekercseltek oda és vissza, míg kínkeservesen le nem jegyezték a dallamot és a harmóniákat – és még sokkal keservesebben a szöveget. Mi tagadás, néhol nagyon furá angol szavakat énekeltek, de mindent egybevetve, egész tűrhetően imitálták a magnófelvételt, élőben. „Egy kicsit sárga, egy kicsit savanyú – de a miénk”.

Amikor a barátaim levittek a Metró Klubba, éppen egy Roy Orbison szám ment, talán a Pretty Woman; szegény Zoránnak iszonyúan meg kellett feszítenie a tor-

kát, hogy képes legyen kipréselni Orbison könyörtelen, viczorítósfé hangjait. Zoránból később az Illetekesek megpróbálták „hivatalos” sztárt faragni, fehér ruhás, elegáns fiút, aki a Fehér Szikláknál eltöltött boldog-szerelmes napokra emlékezik – ez a szerep nem állt neki valami jól. Én öt évtizedekkel később szerettem meg, amikor már harmadvirágzását élte, s Dusán öccse szövegére, Presser Gábor zenéjére nagyon kedves és nagyon lírai magyar country stílust teremtett: „...Ha már elsápadt a plakátarc a házad tűzfalán, Menj el... Menj el... Menj el... „

Nem tudom, hogy Zoránék honnan szerezték a magnófelvételeket. Viszont összebarátkoztam az Illés Együttes legfőbb anyagbeszerzőjével, Bélával. Nálunk évekkel idősebb, „felnőtt” magnós volt, tekintélyt parancsoló hifi-berendezés tulajdonosa (Perpetuum Ebner lemezjátszója volt – olyan Dual-féle). Minden slágerlemezhez hozzáfért, felvételeit Illésék rendelkezésére bocsátotta. Afféle tiszteletbeli tagnak számított, s persze meghívták a koncertekre is. Roppant módon élvezte, ahogy ott ült a díszhelyen – és úgy hallgatta a zenekart, mintha otthon a saját magnóját hallgatná.

Enyém a Vár

Én nem tartoztam egyik sztárzenekar hódolóihoz sem, nekünk megvolt a magunk favoritja, a Futuráma, egy középcsapat, amely a Várban játszott, a Hess András téren, az egyetem kollégiumában. Nyilván azért kapta meg szombat estére a tágas aulát, mert több tagja is a Műszaki Egyetemre járt – habár ebben nem volt semmi rendkívüli, azidőtájt minden második villamosmérnök-hallgató gitározott... s persze erősítőt is épített hozzá, hogy öszekösse a kellemes hasznossal. Emlékeim szerint a zenekarok többsége nem alkalmazott külön technikust, mindenki

maga adjusztálta az erősítőjét. Emiatt a hangerő mindig orkánszerű volt. Ugyanis hiába állítottak be közmegegyezéssel egy elviselhetőbb hangzás-balanszot, valamelyik gitárművész mindig úgy érezte, hogy az ő szólama kissé halk, hátrasettenkedett az erősítőkhöz, és csavart egy jó nagyot a saját csatornájának a gombján. Félóra múlva minden gomb újra a maximumon állt, és a hangnyomás akkora volt, mint a repülőtéren, lökhajtásos gép felszállásakor.

Ez a fergeteges hangerő engem fölöttébb idegesített, mert keresztülhúzta a terveimet. Én ugyanis nem annyira a tánczenéért jártam oda, mint inkább a lányokért. Nem tudom, más hogyan van vele, de nekem mindig az ismerkedés első szakasza ment a legnehezebben. Ha már a beszélgetésig eljutottam, akkor nem is voltak olyan rosszak az esélyeim. De hogy lehet beszélgetni ekkora égzengésben?! Szerencsére minden két-három rockszámra jutott egy-egy csendesebb, „andalgósabb” nóta, úgyhogy a dolog nem volt reménytelen, csak jól kellett időzíteni a hadmozdulatokat.

Itt sürgősen közzé teszem ama cinikus véleményemet, miszerint a táncnak és a tánczenének végső célja nem más, mint hogy kézzelfogható közelségbe kerüljünk a lányokkal. Apáink keringői és tangói erre sokkal alkalmasabbak voltak, de azért a mi rock'n'rollunk is adott még módot egy kis testi közeledésre. Ennek a kellemes helyzetnek a twist vetett véget, azt már nem kettesben ropták, hanem akárhányasban, és közben senki sem fogta senkinek a kezét, sem a vállát, sem akármijét. Azóta a közállapotok csak romlottak.

Persze, mi könnyen beszéltünk: magnósok voltunk, a zeneszámokat mi mind kívülről ismertük. A „köznép” azonban itt hallotta először az új világslágereket, és teljesen a hatásuk alá került. Olyannyira, hogy sokan letáboroztak a zenekar közelében, és csak bámultak, hajladoztak, révedeztek, tapsoltak – és nem akartak hazamenni. Ekkoriban alakult ki az ülő hallgatóság típusa, az a fajta közönség, mely úgy jár a táncrendezvényekre, mint ha előadásra menne.

A Futuráma ízig-vérig amatőr zenekar volt, de nem tartozott a legrosszabbak közé. Mi elsősorban az énekes szólísta kedvéért látogettuk, Gyuri ugyanis közülünk való volt, maga is nagy magnós. Hétköznapi dobolni tanult, ki is tanulta ezt a szakmát, azóta a nagyvilágot járja mint zenész, hacsak közben le nem telepedett valahol (utolsó anizs: Svédország). A zenekar szólógitárosa szintén profi lett, a Filmgyárban az egyik legjobb könnyűzenei hangmérnök. És jól emlékszem Katira, aki Brenda

Lee és Little Éva legsikeresebb számaim imitálta. Pici lány volt, fülsértően éles hanggal, a magasakat nehezen fogta meg, inkább csak kivisongatta – de a dallam végülis keresztüljött a rossz erősítő és még rosszabb hangszóró torzításain. ÓrOLA is tudok: jelenleg matematikát oktat az Egyetemen. Újabb adalék ahhoz az elmélethez, miszerint zene és matézis közös töről fakadnak.

Aki A-t mond...

Mondják: tanulj, mert amit egyszer megtanulsz, többé el nem felejtet.

Hát én tanultam.

Sokat.

Annyi slágercímet sikerült megtanulnom, hogy el voltam ragadtatva magamtól. Annál is inkább, mert angolul körülbelül annyit tudtam, mint Fülíg Jimmy spanyolul: „csak néhány előétel nevét” (One Broken Heart For Sale, A Fool Such As I, Do You Love Me stb.) Dehát az mégsem járja, hogy könnyekig meghatódok egy-egy popszámon, s közben azt sem tudom, miről szól. Tehát szorgalmasan jegyezgettem a számok címét, és addig faggattam az angolul tudó ismerőseimet, míg mindet le nem fordították nekem. (Mérsékeltlen effektív módszere a nyelvtanulásnak.)

Az 1965-ös esztendőben öten-hatan megalapítottuk az első hazai Magnós Klubot, a Fővárosi Művelődési Házban, *Cintula* (van-e, ki e nevet nem ismeri) vezetésével. Valójában az egész klub gondolata az ő lemezyűjteményén épült. Ugyanis ő volt Komjáthynek, a Rádió popzenei szerkesztőjének legfőbb szállítója. Cintula akkoriban közgazdász egyetemi hallgató volt, és már akkor is Nagy Organizátor. Emlékszem rá, ahogy egy késő éjszaka a termelőszövetkezetekre hatályos

törvényt próbálta adaptálni a mi alakulóban lévő klubunkra. Az egész klubvezetőség épp az én 6 négyzetméteres wigwamomban kucorgott, tekintettel arra, hogy az egész társulatból csak nekem volt írógépem.

A Klub dicsőséggel megalakult, s természetesen Cintula lett az elnöke. Később, mint a banánköz-társaságokban szokás, a társaság kebelén belül katonai junta alakult, és leváltotta az Elnököt, sőt, ki is zárta a Klubból, mert többszöri figyelmeztetés ellenére az újonnan vásárolt lemezeket visszakézéből bevitte a Rádióhoz, holott az alapszabály világosan kimondta, hogy ehhez az Elnöknek csak akkor van joga, ha az új lemezek már átmentek az egész tagság kezén, illetve lemezejátszóján.

(A palotaforradalomban én vétlen vagyok, mert mire a botrány kitört, én már visszavonultam a klubélettől. Megmaradtam tiszteletbeli tagnak, akiről mindenki tudta, hogy hervadhatatlan érdemei vannak – legalábbis így állítottuk be a dolgot, hogy az új lemezekhez azért továbbra is hozzájuthassak.)

A Klubban „nagyüzemi technikával” folyt a felvételt készítés. Minden héten megszerezték a legújabb Top-lemezeket. A stúdiószo- ba keresztül-kasul volt kábelezve,

a lemezejátszót vagy huszonöt magnós ülte körül. (A hét minden napján más-más huszonöt.) A stúdióvezető módszeresen belehallgat a számok elejébe, aztán vigyázz-kész-rajt, huszonöt magnó kattan... beleborzongok, ha rágon- dolok.

Minden kislemezeztől két címet lehet megtanulni, mert miként a lónak, a lemeznek is két oldala van. A B oldalon lévő, árukapcsolt szám ugyan sokkal gyatrább, mint a tényleges sláger az A oldalon, dehát ez már önmagában is kitűnő társalgási téma. Hát még, amikor valaki kijelenti, hogy neki igenis a B tetszik jobban! És ez nem is feltétlenül csak polgárpukkasztás. Én például a Cliff Richard „Top” Young Ones-ánál sokkal többre tartottam a lemez B oldalát, a We Say Yeah című rock and rollt, amelyet pedig sehol sem „jegyeztek”, valószínűleg én voltam az egyetlen magnós, aki felvette. Erről és hasonlókról órákig el tudtunk vitatkozni.

Mostanában is összefutok, néha, egy-egy tisztos úriemberrel, aki- nek őszül a halántéka, fölötte pedig sajnos már egyáltalán nincs is minek őszülnie. Örömről egy- más nyakába esünk, és anélkül, hogy családról, foglalkozásról, egészségről s más lényegtelen dol-

gokról érdeklődnénk, haladéktalanul rátérünk az egyetlen témára, amely bennünket összetart:

„...És emlékszel még az Exciters-lemez túloldalára?”

Mi ebből a tanulság? *Tanulj tini – ókor lesz belőled!*

Zenecserzők látogatása

Diszkográfiái ismereteimre, popzenei szakértelmemre szörnyen büszke voltam. Hiszen egyetemes, soha el nem avuló tudásra tettem szert.

Csak egyvalami zavarta lelki békémet, de az nagyon. A zenecserzők sehogysem akarták elismerni, hogy az én oly kedves zenéim – zenék egyáltalán.

A szóbanforgó muzsikuskok komponista-növendékek voltak, naponta feljártak hozzánk. Én ugyanis közös háztartásban éltem egyikükkel: az öcsémrel, aki akkor már a Zeneakadémiára járt, zenecserző, vagy ahogy ők mondogatták: zenecserző szakra. (Később még alkalmazták is a főiskolán, zeneelméletet tanított mint óraadó tanár, de aztán idejében észre tért, és azóta is inkább filmzenével, színpadi muzsikával keresi kenyerét. Erre én sohasem hivatkoztam ezeken a hasábokon, most sem azért mondom el, mintha ettől muzikálisabb lennék. Valószínűleg épp a fordítottja igaz. Egy-egy család genetikai állománya meghatározott

A Magányos Szívek Klubzenekar, teljes fegyverzetben, mellyel (rajzfilmjükben, a Sárga Tengerelátjáróban) kiverik Borsországból a zeneellenes Kék Manókat.

„Surfin’ USA”. A Beach Boys, azaz Parti Fiúk, kedvenc reklámfotójukon (szemközti oldal). A szörf akkoriban jött divatba Amerikában.

mennyiségű muzikalitással bír, és ha az egyik testvér az egészet elviszi, akkor a másiknak semmi sem marad.)

Szóval, a zenecserzők folyton odajártak, én meg lelkesen mutogattam nekik kedves műfajom legfrissebb termését. Csak a vállukat vonogatták: „ők ezzel nem tudnak mit kezdeni, ők kizárólag zenével foglalkoznak”. Mérges lettem, és el-

magyaráztam nekik, hogy persze vannak igénytelen, zeneietlen slágerek is, de amit én hallgatok, az nagyonis igényes és zenei stb. stb. Úgy néztek rám, mint borjú az új kapura. Egyszerűen nem voltak képesek felfogni a különbséget a kettő között. Ami még nem is lett volna baj, de meg is kértek, nagyon udvariasan, hogy ugyan magyaráz-nám már el nekik, mire gondolok, vagyis hogy milyen alapon tartom én jobbnak (mondjuk) az Animals együttes számait (mondjuk) a Kor-da György slágereinél. Csak há-pogni tudtam.

Először is, mert elképzelhetet-lennek tartottam, hogy az ennyire magától értetődő dolgokat bárki-nek is magyarázni kelljen. Másod-

szor pedig, mert... mert... bizto-san van közöttük különbség, de hogy mi, azt ne tőlem kérdezzétek, mert én nem vagyok szakember.

Jól van, mondták, akkor majd ők fogják elemezni a két slágert. Nézzük például a harmóniai fel-építésüket. Az egyikben ez van (il-lusztrációnak egy dübörgő futam a zongorán), a másikban pedig ez (még egy dübörgő futam). Ugye-bár, egyik zene sem több az abc-nél, az egyszeregnél. Ha ezt vala-miféle zenéhez akarjuk köze-

líteni, akkor például ezt lehetne csinálni belőle (dübörgő fu-tam), de ez nagyon snassz, az utóbbi száz-húsz évben illet nem ír le, aki csak egy kicsit is ad magára. Helyette ezt lehetne csinálni (újabb dübörgő futam)... és így tovább.

Hát így nem lehet tárgyal-ni. Szerettem volna vissza-evezni a verbális módszerhez, de erre azt mondták, ők nem foglalkoznak szavakkal, csupán: hangjegyekkel, dallamokkal, rit-musokkal, harmóniákkal – vagyis zenével.

Sehogysem jutottunk közös nevezőre.

Nem adtam föl, makacsul to-vább kísérleteztem velük, ponto-sabban Borsodi Lacival, aki a leg-elméletibb és legszemüvegesebb volt közöttük, de a legtürelemesebb is, mert hajlandó volt alávetni ma-gát az én empirikus bizonyítási kí-sérleteimnek. Végighallgattattam vele vagy százötven számot, a leg-rafináltabbakat és legbonyolultab-bakat, de ő mindegyiket rémesen primitívnek tartotta.

Kitartásom aztán mégis meg-hozta gyümölcsét: sikerült talál-nom két olyan slágert, amely még az én szigorú bírámát is meghátrá-lásra késztette. Az egyik a Beatles-től „A Day In The Life” volt, a Bors-Örmester... című albumról, ez a

bonyolult melodikájú modern dal, váratlan ritmusváltásokkal. A szám vége felé egy szimfonikus zenekar hangolni kezd, a hangolás a kakaó-fóniáig erősödik s monumentális zongora-akkordba torkollik; a zongorahúrok jó 50-60 másodpercig zengenek, s csak ekkor van vége a számnak. (Ugyanez az akkord hallható a *Sárga Tenger* alattjáró című, káprázatos trükkfilm egyik kulcsponti jelenetében. Lát-tátok? Nem? Akkor az Élet még egy nagy élménnyel adósotok.) Ezt a számot még Borsodi Laci is zenének nevezte. Habár véleményét később visszavonta. Azért ez mégsem igazi zene.

Egy újabb slágerrel aztán utat találtam a lelkéhez. A Beach Boys leghíresebb száma, a *Good Vibrations* annyira meghatotta, hogy minden ellenérzését félretette. Nagyon tetszett neki, hogy különleges dallamok kapcsolódnak folyondárszerűen egymásba, az öt fiú ötfélt énekel, parttalan jókedv váltakozik templomi ünnepélyességgel, és az egészet egy szokatlan

hangszer színezi: az akkor még újdonságszámba menő generátor.

Borsodi Laci kijelentette: minden szabály alól van kivétel. Érett megfontolás után is fenntartja, hogy ez a popszám: *zene*.

Mit ér a zene, ha magyar
Hát nem sokat.

A magyar tánczenének két válfaját ismertük. A „hivatalos”, magyar nyelvű slágerzene iskolázott volt ugyan, de érdektelen. Az amatőrök viszont a legjobb angol-amerikai számokat adták elő, igaz: „egy-az egyben” – de csak másodosztályú, vagy inkább harmadosztályú kivitelben. Az egyik hallgathatatlanul unalmas volt, a másik pedig reménytelenül utánzat. Mindkét tábor sok rosszat mondott a másíkról, és utólag mind a kettőnek igazat kell adnom.

Mi persze az amatőrök oldalán álltunk, és készek lettünk volna a barikádokra menni értük – átvitt értelemben, persze. A politikai helyzet nyomasztó volt, kevesen merték kinyitni a szájukat, és ha mégis kinyitották, nyilvánosan csak két dolgot mertek szidalmazni: a magyar futballt és a magyar tánczenét.

Az első nyilvános támadást a „hivatalos körök” ellen Fodor Lajos zenekritikus hajtotta végre, amennyiben cikket írt a Magyar Ifjúság című hetilapban *Miért rossz az a magyar slágerek?* címmel. Az „akadémikusok táborában” persze nagy felzúdulás támadt. Fodor vádjaira Tamássy Zdenkó zeneszerző válaszolt a Rádió-újságban: „semmi bajuk a magyar slágereknek – mondta –, csak egy szűk, elfogult réteg panaszkodik rájuk”.

És itt lépett színre az Önök Szerkesztője (akkoriban ötödéves egyetemista), egy kéthasábos vitacikkkel, amelyet szintén a Magyar Ifjúság adott közre. Sok badarságot összehordtam benne, de a sumója helytálló volt. És goromba is, mint a pokróc: „Miért volnánk mi szűk, elfogult réteg? Hiszen nekünk semmi anyagi hasznunk az egész-ből. Ellenkezőleg: akik ebből a műfajból élnek, azokat lehetne elfogultsággal vádolni. Például éppen Tamássy Zdenkót.”

Kicsit röstelltem, hogy belehaptam, ugyanis szegény Zdenkó, a művelt, invenciózus zenész valaha apámnak is szerzőtársa volt. Írtak kettesben néhány muris (és népszerű) számot, egyet Bilicsi Ti-vadarnak: „*Nem vurlitzer a verkli*”, egyet pedig Psota Irénnek: „*Nem akarok mindenáron férjhez menni*” címmel. Ezek persze nem slágerek voltak, hanem kuplék – egészen más műfaj.

Másfél évvel később még egyszer szóhoz jutottam, akkor már mint újságíró gyakornok, az Esti Hírlap-

Két kép az 1966-os Táncdal-fesztiválról: Kovács Kati és Szörényi Levente

ban. Noha nem a kulturális rovatnál dolgoztam, a mániámra való tekintettel kivételesen megengedték, hogy én számoljak be az előző esti Táncdalfesztiválról. Akkoriban hétfőnként nem jelent meg más napilap, csak az Esti, így én írhattam az első rajongó kritikát az első magyar shout énekesnőről, Kovács Katiról, aki a „Nem leszek a játékszered” című számot olyan vehemensen adta elő, mint ha éppen akkor érkezett volna Amerikából. Valóságos dicshimnusz zengtem róla – kár, hogy a mogorva rovatvezető a felét kihúzta.

Az 1966-os esztendő még egy élménnyel tett gazdagabbá. Mozi-ban, kísérőműsor gyanánt mutat-tak be egy fiatalokról szóló rövid-filmet. Zenéjét az Illés Együttes szolgáltatta, amelynek ekkor már Szörényi Levente volt a szólistája és Bródy János a szövegírója. A dal, amelyet előadtak („Az utcán”), teljes mértékben eltért bármiféle magyar slágertől – de a nyugatiaktól is. A hangvétele lenyűgözően üde volt. A Szörényi-Bródy páros („a magyar Lennon-Mc Cartney”) pályafutását mindenki ismeri, én is nagyra tartom őket, de többé már soha nem tudtak annyira magukkal ragadni, mint leges-legelső sikerszámaikkal: „Néha furcsa hangulatban/Az utcát járom egymagamban...”

Tipikus magyar társasjáték rákérdezni, hogy egy-egy honfitársunk vajon mire vihette volna, ha Amerikában születik? Az már huszonöt évvel ezelőtt is nyilvánvaló volt, hogy a sláger nyelve az angol, az angol és harmadszor is az angol. Persze, énekelni is kell tudni hozzá valamiscskét. Dehát Amerikában annyi a tehetséges énekes, hogy Mississippit lehetne rekeszteni velük.

Így is azt hiszem, hogy a magyar Lennon-Mc Cartney szerző-páros a tengerentúlon is boldogult volna. Rajtuk kívül is össze tudok szedegetni egynéhányat, aki szintén nem lett volna elveszett ember az Újvilágban: Demjén, talán az omegás Kóbor... az elegáns Koncz Zsuzsa egészen biztosan... aztán Máté Péternek is lettek volna esélyei, ha nem hal meg olyan fiatalon. (És nehogy azt tessék hinni, hogy Vámosi János éhenhalt volna Nyugaton.)

De hadd térjek vissza még egyszer az első igazi magyar „shout” hang tulajdonosára. Nem tudok szabadulni attól a gondolattól,

hogy ő valami kivételesen nagy esélyt hagyott kihasználatlanul. Kovács Katiból, ha Amerikában születik, akár még Kovács Kati is válhatott volna. Így azonban nem lett belőle, csak Kovács Kati.

Nyűglődések (Epilógus)

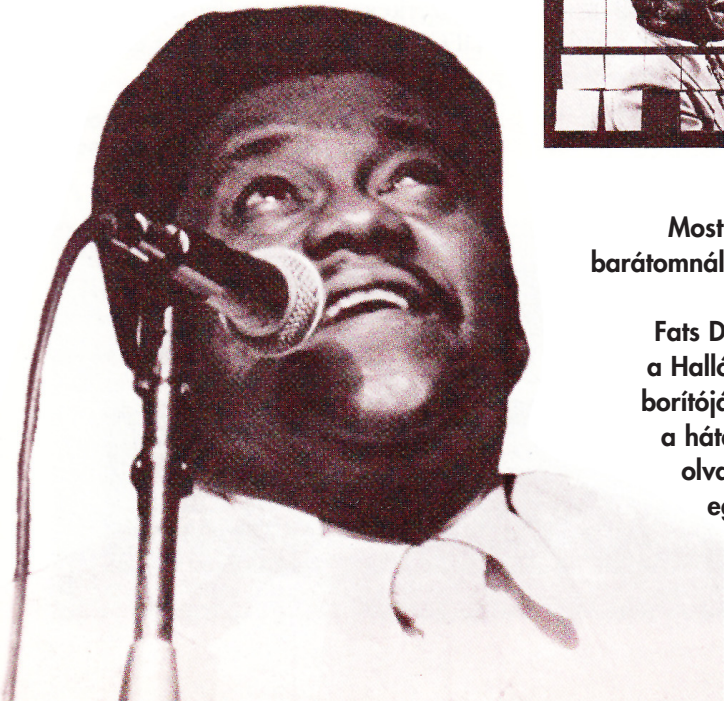
A múltkor már szóba hoztam Fats Dominót (aki mellesleg nemrég Budapesten is fellépett). Maradék szalagjaimon tőle való a legtöbb szám, s ez már így is marad, hiszen én már régen nem magnózom. Pedig e kövér, mosolygós néger zongorista-énekes zenéje kezdetben nem tetszett nekem. Egy LP-jéről („What A Party” volt a címe), ímmel-ámmal felvettem néhány számot. Aztán influenzával ágynak estem. Unalmamban sorra vettem a tekercseimet, és a végén ráfanyalodtam Domino monoton és mégis dallamos zenéjére. Meghallgattam egyszer, ötször, tízszer – és rájöttem, hogy a világ legnagyobbyszerűbb LP-jét engedtem ki a markomból. Betegségemből felépülve, rohantam, hogy újra kölcsönkérjem, és felvegyem róla a többi számot is. De hiába: a lemez addigra már eltűnt a forgatagban...

Nem ez volt az egyetlen eset, hogy valamely zenébe csak hosszabb lelkigyakorlatok után szerettem bele. Általában sokat nyűglődtem azokkal a számokkal, amelyekben valamiféle „építkezés” folyt, tehát amelyeknek az elején még nem sejteni, hová is akarnak kilyukadni a végén.

A klasszikus (máig is játszott, újrafelvett, felmelegített) „előadási darabok” közül ilyen például a Righteous Brothers sikerszáma, a You’ve Lost That Lovin’ Feelin’ (Elvesztetted Azt A Szerelmes Érzést): egy durva bariton és egy hisztérikus tenor bonyolult dramaturgiájú összjátéka. Szomorú dünyögéssel kezdődik, két strófán keresztül az extázisig emelkedik, tehetetlenül visszahanyatlik, majd újra zakatolni kezd, és bele-

Most azért (egy lemezgyűjtő barátomnál) mégiscsak ráakadtam arra a bizonyos LP-re. Fats Domino másik fényképét a Halló Josephine című album borítójáról vettem. Megnéztem a hátát is, és megilletődötten olvastam rajta a többi közt egy réges-régi dal címét: Sentimental Journey...

fut a Semmibe... Az a magnós, aki éppen csak „belehallgat” az első barázdákba, ezt a számot fel sem veszi. Nekem is ötször kellett végighallgatnom, hogy elejétől-végéig nyomon tudjam követni a történet ívét... mint valami szimfóniát. Meg kellett dolgozni érte, de megélte a fáradságot.

Sok ilyen nyűglődésen estem át, mert akkoriban még volt rá időm (ha pedig nem volt, elloptam más-honnan, ahogy hobbistához illik). Érdekes: a mai napig is azokat a zenéket kedvelem a legjobban, amelyeket „nem kaptam ingyen”. Vajon éppen ezért vonzódok hozzájuk annyira? Vagy csupán a sznob beszél belőlem: lám, én képes voltam ezt a zenét a magamé-vá tenni, Te viszont bezzeg még nem jutottál el hozzá...

Habár azoknak a számoknak, amelyek ennyire „nehezen adják meg magukat”, van egy különös is mertetőjegyük: nem lehet őket

reprodukálni! Ezek mind stúdióban készített, egyszeri, megismételhetetlen műalkotások. A Righteous Brothers dalát, például, soha sem hallottam „élőben”. A Beach Boys-nak sok számát előadták az amatőrök, de a Good Vibrationst nehéz lett volna színpadon imitálni.

Utolsó popzenei nyűglődésem árán a Blood Sweat & Tears zenéjét szerettem meg, a hatvanas évek végén. Szokatlan volt benne, hogy az „izmos hangú” énekest egy sereg rézfúvó kíséri, és mindnyájan rengeteget improvizálnak – megéreztem, hogy ezek „túl jók ide”, ebbe a műfajba. Ők erősítették meg az idegrendszeremet annyira, hogy hajlandó legyek újabb nyűglődéseket vállalni, immár dzsessz-zenészekért, mint Brubeck, Dizzy Gillespie stb. Nem állítom, hogy könnyen ment, de megint csak azt mondhatom: megérték a fáradságot. (Mint később Bartók is. De őérte már aggasztóan sokat kellett küzdenem.)

A kulturpolitikusok azt szeretnék hinni, hogy a Zene mintegy magamagától jön, csak meg kell nyitni előtte a szívünket-lelkünket, és hagyni, hogy szabadon belénk áramoljon dallam, harmónia és minden, ami szép és nemes. Mi sem áll távolabb a valóságtól! Szeretem idézni egy neves magyar író mondását: „...avagy Bach Sebestyént talán ingyen adják.?!”

És itt a nóta vége. Nem tudom, hogy a tegnapi, mai és holnapi popzenék vajon mennyire értékesek, mennyire „igényesek”. Habár meggondolandó, hogy a tinik újabban megint a Beatlesért lelkesednek, meg a régi rockzenéért, és teljesen hidegen hagyja őket a Metál. Ennek ellenére, biztosan meg tudnám szeretni az új popzenéket is, de ez csak sok-sok nyűglődés árán sikerülne. És nekem már nincs türelmem további nyűglődésekhez – ennek a műfajnak a kedvéért... ■

(Vallomás.) A munkás ott áll a gép mellett, meghúz egy kallantyút, megnyom két gombot, elfordít egy reteszt háromszor jobbra, negyedszer balra, s miközben kiemeli a gépből a munkadarabot, azon töpreng, „teremtőisten, ugyan mi indokolja az én oly céltudatosnak látszó mozgulataimat?” És elképzeli magát, gép és munkadarab nélkül, amint ugyanazt a mozgulatsort ismételteti – milyen értelmetlen az egész! Mit tehetne mást: megpróbálja megérteni, mi megy végbe a gépben. Ha megértette, megnyert egy csatát. Készülhet a következőre. Csinálom a mozgulatot – lesz belőle alkatrész. Csinálom a mozgulatot – lesz belőle főegység. Csinálom a mozgulatot – lesz belőle gép. Csinálom a mozgulatot.. ?

Az ember nehezen viseli, ha nem látja át munkájának gyakorlati szükségszerűségét, tiszta indítékait. Ezeket az indítékokat egyre nehezebb megtalálni, ahogy ajtóról ajtóra beljebb megyünk a Társadalmi Munkamegosztás feliratú épületben. Tollforgatóknak különösen nehéz a dolguk, ha értelmezni-indokolni akarják munkájukat és saját magukat. Nézzünk egy meglehetősen extrém példát.

Különféle emberek különféle földi javakat termelnek. (Első ajtó az épületben, mindjárt a földszinten.) Szabadidejükben szórakozni szeretnének, mondjuk zenét hallgatnának, erre valók a zenészek (további ajtó, az előző szobából nyílik). A zenésznek hangszerre, tehát hangszerkészítőre van szüksége (újabb ajtó, ez már a harmadik). A legtöbb

ember nem megy el a zenéért, úgy kell a helyükbe vinni. (Negyedik ajtó: készülégyártók; ötödik ajtó: hangmérnökök, műsorcsinálók.) A készülékeket ellenőrizni, minősíteni kell: nyissunk be a hatodik ajtón.

És a hetedik ajtó mögött is ül valaki; éppen újságcikket ír arról a bizonyítványról, amelyet arról a készülékről állítottak ki, amely azt a műsort fogja közvetíteni, amelyen azok a hangszerek hallhatók, amelyeken azok a zenészek játszanak, akik az úgynevezett produktív embereket szórakoztatják.

Ennyi áttétel aggasztóan eltávolítja az embertől az ajtó mögött a bizonyos Tiszta Indítékoktól. Munkába menet minden reggel hat szobán, hét ajtón kell általmennie, asztalokat-székeket, elfoglalt embereket kerülgetve – nehezen lel szellemi rokonokra: ahogy szobáról szobára ödöng, úgy érzi, a mérnökök japánul beszélnek, a zenészek kínaiul.

Végül is a harmadik szobában érzi magát a legjobban, a hangszerkészítők között. Igaz, ők évszázadok óta csiszolgatják instrumentumaikat, mi meg legfeljebb egy-két évtized óta a mieinket. De a lényeg ugyanaz: minden apróság, minden árnyalat, minden lehellet létfontosságú, mert fokról fokra így fog majd egyre szebben szólni a zene.

És, ha meggondolom, az ő hangszereik csak egy-egy szólamot tudnak. A mi instrumentumainkon viszont egyszerre szólal meg a teljes szimfonikus nagyzenekar. ■

Esszék

Nincs amnesztia!

Megmaradnak a kötelező érettségi-tárgyak

(Magyar Hírlap, 1996)

Minő váratlan fordulat: a történelemtanárok tiltakoznak, nem tetszik nekik, hogy az érettségiző diákok esetleg amnesztiát kapnának történelemből. Felhécelték a konzervatív politikusokat, és együttesen akkora lármát csaptak, mint ide Bosznia. Az éktelen csaholás magát a minisztert is megrémítette, tévéinterjúban sietett leszögezni, hogy minden ellenkező híreszteléssel szemben ő igenis egy valódi Magyar-Történelem Bálint. Ezzel bizonyosságát adta, hogy hazánk változatlanul nem rés, hanem erős bástya a kelet-kelet-kelet-középeurópai mentalitás romantikus várkastélyán. A nagy zűrzavarban szakmai (tehát nem történészi, hanem *pedagógiai*) érvek szinte egyáltalán nem is hangozhattak el. Az alább következő, meglehetősen szélsőséges eszmefuttatásnak az a célja, hogy az ellenkező oldalra lendítse ki az ingát – hátha éppen erre van szükség ahhoz, hogy utána a szakemberek (tehát nem a történelemtudomány, hanem a *pedagógia* művelői) nyugodtan megbeszélhessék, mi a módja, hogy a következő generáció végre kiszabadulhasson a reménytelenül divatjamúlt huszadik század szorításából.

A pszichológusok makacsul hallgatnak. Pedig az utóbbi években a század egyik legnagyobb pszichológiai kísérlet-sorozata zajlott le, éppen Magyarországon. Eredményét ma már az egész világon ismerik – a szakemberek mégsem méltatják figyelemre. Pedig a lélektan legfontosabb kérdésére ad választ, nevezetesen arra, hogy *személyiségünk két összetevője közül vajon melyik dominál: a génállományunk-e, avagy inkább a neveltetésünk*. A kísérlet tényét idejében nyilvánosságra hozták, célját és jelentőségét elmagyarázták a napilapokban – igaz, inkább csak a sportrovatban.

...Egy megszállott pedagógus-házaspár elhatározta, hogy életét egyetlen lapra teszi föl, amennyiben kisgyermekéből zsenit kíván faragni – nézetük szerint ez kizárólag a nevelésen múlik: szinte bárkiből lehet zseni, ha megfelelő szakterületet keresnek a számára, és módot adnak rá, hogy kifuthassa magát. *Modellértékű* szakterületnek a sakkozás kínálkozott (hiszen a

sakkjáték maga is egyfajta modell), s mivel leánygyermekről volt szó, keresve sem találhattak ambiciózusabb – és provokatívabb – célt, mint hogy *férfi* világbajnokot neveljenek belőle. Érthető, hogy aki tehette, keresztbe feküdt nekik. A kísérlet mégis fényes sikerrel zárult. Sőt, az egyetlen leánygyermekből időközben három lett. S ezt a három zseniális sportolót egy olyan család produkálta, amelynek genetikai állományából előzőleg egyetlen valamirevaló sakkjátékosra sem futotta.

Hogy valóban lesz-e Polgár Juditból *férfi* világbajnok? Szórszálhasogatás. Az ő sorsa immár csak a sportban kérdőjel – a pszichológia tudományában felkiáltójel, vagy legalábbis annak kéne lennie. Polgár papa ígért nekünk egy zsenit – és produkált helyette hármat. Tézisének igazságát ma már csak az a Móricka kérdőjelezheti meg, aki a hittanórán kétségbe vonja a gondviselés létezését. „Képzeld csak el – mondja neki a hitoktató –, hogy valaki leesik a negyedik emeletről, és mégis sértetlen marad. Mi ez, ha nem maga a Gondviselés?” „*Véletlen.*” „No de képzeld el, hogy másnap újra leesik ugyanonnan, és megint nem töri össze magát!” „*Szerencse.*” „No de harmadnap újra leesik, és ismét kutya baja!” Mire Móricka így szól: „*Megszokás.*” Vajon tényleg úgy képzelek a Mórickák, hogy Polgár papa megszokásból gyártja a zseniket?

Komolyra fordítva a szót: van ennek az ügynek egy roppant gyakorlati és igen szomorú konzekvenciája. A zseni-gyártás Polgár-féle receptje így kezdődik: „Végy egy gyermeket *ki* a nyilvános iskolából – vagy, még inkább: be se írasd oda.” A Polgár-nővéreket *nem* iskolában tanították, hanem otthon, céltudatosan és racionálisan. Következésképpen *a nap minden percében csak olyasmit tanultak, amire szükségük volt, s mellőzhették azt az iszonyatos mennyiségű és minőségű ballasztanyagot, amellyel a klasszikus közép-európai iskola terheli meg a mindennapok gyermekeinek agyát napi 6-7-8-10 órában*. Igaz, a Polgár-nővéreknek ez utóbbi ismeretanyagból is le kellett vizsgáznuk – de csak magántanulóként. Ilyen körülmények között a normális, épeszű gyermek (pláne,

ha pedagógus–korrepetítorok, sőt: a szülei) állnak a háta mögött, tehetségétől függően nettó 8-10 évet megspórol a hervasztóan dekoncentrált 12 éves iskolaidőből, következésképpen döbbenetes többlet-tudásra tehet szert valamely szakterületen. Ezt a receptet követve valóban bárkiből lehet osztályon felüli szakembert nevelni, például neves fizikust vagy biológust – ha nem is szükségképpen zsenit. (Ugyanis a sakkozó csupán emberekkel viaskodik, a tudós viszont magával a Természettel. Nobel-díjat csak akkor lehet kapni, amikor az idő éppen megérett arra, hogy valaki valamit felfedezzen – őt hívjuk azután zseninek. De ha száz fizikust a Polgár papa módszerével nevelnének fel, nagy valószínűséggel kinőne közülük legalább egy Nobel-díjas.)

Fred Hoyle, a neves csillagász írja a polihisztor Kopernikusról: *„Mintaképe volt a reneszánsz embernek. Ez a példa ma is ott lebeg igen sok pedagógus szeme előtt, hogy vinné el őket az ördög. A reneszánsz korban szerencsés ember volt, aki sokféle képességgel született, manapság azonban a sokoldalúan tehetséges gyerek korántsem olyan szerencsés, amilyennek első pillantásra látszik. A pedagógusok arra biztatják majd, hogy »széles körben« bontakoztassa ki a képességeit. Tanárai nagy örömeire valószínűleg sokféle tárgyban dicsekedhet tisztas eredménnyel, ám végül arra a szomorú felfedezésre jut, hogy egyetlen területen sem állja ki az összehasonlítást a szűk területre szorítkozó specialistákkal, akiket a mi pedagógusaink olyan fennhangon marasztalnak el. Igen nagy a valószínűsége, hogy a sokoldalúan tehetséges gyerekből manapság megkeseredett, valódi önbizalom nélküli ember lesz.”* Sajnos, a mai iskola nem csupán a széleskörűen tehetséges, de a teljesen átlagos képességű gyereket is arra kényszeríti, hogy „széles körben fejtsse ki tehetségét”...

A specialista egyébként nem egyenlő a szakbarbárral. Nincs szerencsém ismerni a Polgár-nővéreket. Feltételezem, hogy az átlagosnál kevesebbet tudnak számos lényegtelen dologról (filozófiai zsákutcákról, a történelem szemétdombjairól, csatákról, országhatárok oda- és visszaalakulásáról, valaha-élt harmadosztályú irodalmárokról stb.), viszont sokkal-sokkal többet a lényegesekről. Például több nyelven beszélnek. És még csak azt sem lehet mondani, hogy (sakk)könyvmolyok volnának. Láttam a két kisebbik lányt egy videofelvételen, amint éppen edzésszerűen asztalitenisznek. Érték hozzá, kijelenthetem, hogy a két lány mozgása a legprofibb sportiskolásnak is a becsületére vált volna. Erre – és feltételezhetően még sok egyébre is – futotta ama nettó 8-10 évből, amelyet nem kellett az iskolapad kalodájában eltölteniük. A Polgár-módra nevelt polgárok tehát nem feltétlenül egyoldalúak. Igaz: minthogy közösségen kívül nevelkednek, kétségkívül lesznek majd „beilleszkedési”, „szociali-

zációs” nehézségeik, ezt elfogadom – dehát valamit valamiért. Egyébiránt a sakkozó nővérek, mint befutott, világpolgár élsportolók, még ezt is megúszták.

A szülők többsége, persze, nem pedagógus, és még ha az volna is, nem vállalhatná, hogy teljes személyiségét feladva, egész életét alárendelje a zsenivé nevelés programjának. Annál is kevésbé, mert sakkozóknak mérsékelt a kereslet – egyszer volt Budán kutya vásár, most már valami mást kéne kitalálni. Polgár papa sosem rejtette véka alá, hogy a sakkozásban ő remek üzletet is lát. Más szakterületek nem kecsegtetnek ekkora anyagi sikerrel.

Nekünk, hétköznapi szülőknek és gyermekeinknek, meg kell elégednünk a közösségi iskolával, amely valaha civilizációnk legnagyobb teljesítménye volt, de amely mellett ma már csak egyetlen érv szól, nevezetesen: *ennyire telik*.

Az iskola egyfajta nagyüzem, amely tökéletesen függetleníttette magát az emberi társadalom tényleges szükségleteitől. Kihasználva rászorultságunkat (kényelemszeretetünket, önzésünket), hajlandó tehermentesíteni bennünket, amennyiben átveszi gyermekünket szocialista megőrzésre. Állítólag a jezsuiták mondása volt, hogy *„add nekem a fiadat 7 éves koráig, és férfit kapsz vissza!”* A mai iskola 12 évre kéri el a gyereket, tehát felnőttként adja vissza – abban az értelemben, hogy a 18 éves ember nagykorú, választójoggal is rendelkezik, s ha történetesen hímnemű, katonának is elviszik, akár haditörvényszék elé is állíthatják. És ez a nagykorú, választó és választható, haditörvényszék elé állítható felnőtt tökéletesen alkalmatlan rá, hogy önálló egzisztenciát teremtsen magának. Mindezt a társadalom állapotával szokás magyarázni-mentegetni. Áttételesen persze tényleg a Társadalom tehet róla, de csak annyiban, hogy hajlandó működtetni egy végletekig elavult, a legkevésbé sem hatékony, tökéletesen öncélú iskolarendszert.

Ezt az iskolarendszert kizárólag a saját törvényei igazgatják. Újratermeli nemcsak a saját szürke pedagógusait, hanem a saját szürke teoretikusait és még szürkébb minisztériumi hivatalnokait is, akik *sohasem életben: csakis iskolában* képesek gondolkodni. Ennek következtében az iskolarendszer úgy működik, mint az államháztartás.

Szeretném ezt a hasonlatot végigvinni. Az állami költségvetés készítésekor a pénzügyminiszter kijelenti, hogy pénz csak ennyi meg ennyi van, egy fillérrel sem több – és ebből a pénzből a többi miniszter igyekszik minél többet megszerezni a saját tárcája számára. Az iskolában az óraszám a központi valuta, ez az, amiből soha nincs elég, még a nulladik és mínusz-egyedik órák bevezetése után sem, hacsak a biológusok fel nem találják a napi 24 órában éber is-

kolásgyermeket. Tehát az óraszám az, amelyért az egyes tantárgyak „megverekednek” egymással. Ha nem sikerül elegendő órát szerezniük (márpedig nyilván nem sikerül), meg kell rövidíteniük a tananyagot. És akkor hangos lesz a lég a tanárok panaszától, amiért húzniuk kell (provokatív példákat mondok) Aranyból, az Árpád-házi királyokból vagy „a hazai településhálózat fejlődéséből”. Nem kétséges, hogy ezek mind fontos dolgok. Csak az a kérdés, *kinek és mennyire* fontosak. Arany János borzasztóan fontos az irodalmároknak. Az Árpád-ház borzasztóan fontos a történészeknek. A hazai településhálózat fejlődése ugyanennyire fontos a gazdaságföldrajz művelőinek. De vajon a *társadalomnak* is ennyire fontosak ezek az ismeretek? Egy racionális felmérés szomorú dolgokat hozna napvilágra!

Interjúvolnánk csak meg 1000 érettségizett (de tovább nem tanult!) embert tíz évvel az érettségije után: vajon mire emlékszik a 12 dögunalmas esztendőből és az utolsó év gyötrelmes hajrájából?! Fel tudná-e idézni akár csak egyetlen egy középkori királyunk valamely nevezetesebb cselekedetét vagy mondását? (Istvánt, a királyt tessék leszámítani, mert az nem történelem, hanem rock-opera. Továbbá kéretik mellőzni azt a téveszmét, miszerint Könyves Kálmán nem hitt volna a boszorkányokban.) Meg tud-e nevezni egy verset Berzsenyitől? Meg tud-e nevezni egy francia író? Meg tud-e nevezni egy Donizetti-operát? Meg tud-e nevezni egyetlen Rembrandt-képet? Le tudna-e még írni a matematikából egyetlen képletet, a kémiából egyetlen szerves molekulát? Tudja-e még (tudta-e *valaha* is), miben áll Einstein vagy Darwin elméletének lényege? És – *mens sana in corpore sano* – meg tudna-e még csinálni egy tigrisbukfencet?

Tételezzük fel, hogy a szóbanforgó felmérés elkészül, és – természetesen – azt az eredményt hozza, hogy az általános és középiskolai ismeretanyag úgy szólván nyomtalanul elenyészik az emberek tudatá-

ban. Vajon milyen konzekvenciát vonnánk le belőle? A fejemet teszem egy fületlen gomb ellenében, hogy az oktatásban érdekelt személyek egy emberként jelentenek ki: „az iskolarendszer nem eléggé hatékony – tehát növelni kell a hatékonyságát!” Vagyis pumpálunk még több pénzt a lyukas, redves, mállott hordóba.

Sajnos, itt ördögi körbe kerülünk. Minden tárgy-körben – értelemszerűen – mindig a szakértőket kérjük fel, tőlük kérdezzük meg, mit tekintünk fontosnak és mit nem. Ők pedig lelkesen méltatják szakmájuk nevetségesen jelentéktelen ismeret-morzsáit is, mondván: „aki ilyesmivel nincs tisztában, az nem tekinthető művelt embernek a XX. században”. Az sem segít, ha több szakma művelőit ültetjük közös asztalhoz, hogy nézzenek egymás körmére. Ilyenkor ugyanis feledésbe merül az (óra)számháború, s úgyszólván szolidaritási járvány tör ki: én nem bántom a te mániádat, ha te sem bántod az enyémet. Hadd hívjam fel a figyelmet arra a szánalmasan-evidens tényre, miszerint a szakértők mindig *haszonélvezői* is a szakmájuknak, tehát eredendően elfogultak. Ha kiderülne, hogy valamely tantárgy, társadalmi jelentőségének megfelelően, heti öt óra helyett legfeljebb egyet érdemel – ha megérdemel egyáltalán –, akkor e tantárgy oktatóit, valamint a szóbanforgó szakterület művelőit iszonyatos presztízsveszteség s persze tetemes anyagi hátrány is érne.

Az iskolaügy sokkal-sokkal fontosabb dolog, sem hogy a tanárookra lehetne bízni.

Egy vitacikkre („Amnesztia a provokációnak”) reagál az alábbi válaszcikkem):

Diákbarát iskolarendszert!

Bármennyire tiszteletreméltó szervezetet képvisel is Miklósi László, a Történelemtanárok Egyletének elnöke, nem tekinthetem őt komoly vitapartnernek, mert nem érvel, csupán méltatlankodik. Emlékeztetőül megismétlem legfontosabb megállapításaimat:

1. A Polgár-kísérlet bebizonyította, hogy bármely gyermekből zseniális szakembert lehet nevelni, ha megkímélik az értelmetlen, lélekölő közösségi iskolától.
2. A jelenlegi iskolarendszer önálló egzisztencia teremtesére képtelen embereket termel.
3. Az érettségizett (de tovább nem tanult) emberek általános műveltsége siralmasan alacsony.
4. Az emberi társadalom ismeretanyaga rohamosan növekszik, nem fér bele az iskolai tananyagba. Mindezeket Miklósi László meg sem próbálja cáfolni. Csak a humán műveltség, a nemzeti identitástudat emlegetésével operál, vagyis olyan léggömböket próbál röptetni, amelyek pórusa-in át már régen elillant a gáz. (Másképp pedig: lásd a 3. pontot.)

Nem hajlandó érzékelni továbbá a különbséget a tanárok, valamint azok között, akiket én a *pedagógia művelőinek* neveztem. Bizonyára az én hibám; egyértelműbben kellett volna fogalmaznom. Tehát a pedagógus: tanár, aki valamely konkrét tárgy tanításában egzisztenciálisan érdekelt, a pedagógia szaktudományából pedig már régen elfelejtette azt a keveset is, amit meg sem tanult annakidején az egyetemen. Ezzel szemben a pedagógia művelői a pedagógia szaktudományával foglalkoznak, és egzisztenciálisan nem érdekeltek egyik középiskolai tárgy tanításában sem. Ezért is érdemelnek több bizalmat. (Más kérdés, hogy mennyire vannak ők maguk is megfertőzve a múlt századi tanokkal – és hogy van-e bármiféle hatáskörük.)

Az iparban, a gazdaságban a tervezés első fázisa a helyzetfelmérés, az utolsó pedig a hatásvizsgálat. Az iskolaiparban elvetik ezt a módszert: nem mernek szembenézni a tényekkel. Kontroll híján aztán iszonyatosan sokat markolnak. És aggasztóan keveset fognak, mert semelyik diáknak sincs érzéke *egyszerre mindenhez* – holott mindegyiknek volna érzéke *valamihez*. Egy diákbarát iskolarendszernek arra kellene törekednie, hogy a lehető legtöbb tanulóban érdeklődést keltsen *legalább egyetlen* tárgy iránt, amelyet az illető aztán a sajátjának érez és szívesen tanulmányoz („motiváció”). Készséggel elismerem, hogy semmilyen iskolarendszer sem hagyatkozhat csupán a motivációra; a gyerekeket sok mindenre kényszeríteni kell. No de ennyi kényszer és ily kevés motiváció?

Fordítva volna helyes. ■

Alapítsunk egyházat!

(Magyar Hírlap, 1997)

A vallásalapítás gondolata először akkor merült fel bennem, amikor egy angol biológus (jónevű ismeretterjesztő szakíró) könyvében a következő tréfásan-komoly passzusra bukkantam: „*talán az volna a legjobb, ha a darwinizmust, az evolúcióelméletet a hittanórán tanítanák*”. Mert hát a mélységesen tekintélytisztelő Anglia állami iskoláiban még mindig kötelező a vallásoktatás, és feltehetőleg kevésbé lehet elszabotálni, mint a természettudományos alapismeretek tanítását. A szerző láthatólag mélységesen röstelkedik emiatt. Tökéletesen megértem, hasonló helyzetben én is ugyanennyire szégyellném magam. Pedig, Isten ne adja, még nálunk is beüthet a mennykő. Már az első szabad választás után is aggasztó nyilatkozatokat hallottam a közoktatás akkori apostolaitól, és elnézve a mai közélet fejleményeit, nem árt felkészülni rá, hogy ha gyerekeinknek–unokáinknak egyszer mégis csak muszáj lesz hittanra járniuk, akkor legalább választhassanak maguknak valami korszerűbbet, ne kényszerüljenek bele a klasszikus vallások ókori eszmevilágába.

Másodszorra akkor fogott el az egyházalapító hajlandóság, amikor rádöbbsentem, hogy a könyvkiadás összeomlott. Káprázatosan színes táblákba kötött, de toalettpapírra nyomtatott kacatok lepték el a könyvpiacot, a ponyva megdicsőült, az értékesebb olvasmányok eltűntek vagy a legjobb esetben is a perifériára szorultak. A szépirodalmi művek sorsát most hagyjuk figyelmen kívül (őérettük másutt szóljon a harang), engem sokkal inkább aggaszt a természettudományos ismeretterjesztő könyvek apálya. Ezeket ma senki sem szponzorálja; az állam helyét a Nagy Magyar Vákuum vette át. Vallásos tárgyú könyvekhez viszont minden nehézség nélkül hozzá lehet jutni, és ebben én természetesen semmi kivetnivalót nem találok, hiszen ha az állam dotálja az Egyházat, az Egyház miért is ne dotálhatná a könyvkiadót – mindazonáltal igazán szükség volna már egy olyan Egyházra is, amely a természettudományos ismeretterjesztés eszméjét propagálja. Az állam nyilván őt is támogatná, ő pedig az így nyert pénzen kiadhatna néhány ismeretterjesztő könyvet. Elsőnek talán az állati viselkedéstan (etológia), valamint a szociálpszichológia tárgyköréből. Ezek a

tudományágak ugyanis fényt deríthetnek mindarra, amire a klasszikus erkölctan nem talál magyarázatot, nevezetesen: hogyan viselkedik a homo sapiens nevű állatfaj a maga csordáján belül.

Harmadszorra és a legharsányabban mostanság szólított meg engem az Úr, amikor az ige testet öltött, és az állampolgárok végre felajánlhatják adójuk 1 százalékát a nekik legrokonszenvesebb intézménynek, alapítványnak, egyháznak. Sőt, az egyházak (ha jól értettem miniszterelnökünk nyilatkozatát a lapokban) egy újabb, második 1 százalékos adóhányadra is igényt tarthatnak, amint aláírjuk a szerződést a Vatikánnal. Ennek már a fele se tréfa.

Uraim, elvtársaim, polgártársaim: próféta áll előttetek! Alapítsunk új vallást, fektessük le a Megengedő Deista Egyház alapkövét. Törvényeink értelmében százan már elegendő volnánk – dehát a mi számunk nem százra, hanem több millióra rúg!

Ugyanis valahányszor a közvéleménykutatók megpróbálják felbecsülni társadalmunk vallásosságának mértékét, mindig nagyjából ugyanazt az eredményt kapják: az emberek 15-20 százaléka vallásos, másik 15-20 százaléka „ateista” (hogy ezen mit értsünk, arra még visszatérek), a többiek pedig olyanok, mint Karinthy Ádikája és Évikéje: egyik hiszi eztet-aztat, másik hiszi aztat-eztet, magyarul: van valamiféle világosabb vagy ködösebb isten-fogalmuk, de templomba nem járnak, egyházi adót nem fizetnek. Ez utóbbiak lelkére a történelmi egyházak mégis igényt formálnak, merthogy a szóbanforgó egyedek jórészt megvannak keresztelve. Erről csak annyit, hogy meglehetősen vegyes származásom ellenére nekem is hideg vizet locsált a fejemre a plébános nagybácsikám egy fagyos decemberi napon. Holott én csak a nyarat és a meleg vizet szeretem; állítólag sivalkodtam is toromszakadtából. Azóta is szeretnék kikeresztelkedni a vallásomból – de hová is keresztelkedhetnék ki? És miért pont *kikeresztelkednem* kellene? Nos, a Megengedő Deista Egyház a magamfajtákat, a társadalomnak minimum egyharmadát célozza meg, az ő számukra kíván vallást kreálni, hogy legyen hová bekeresztelkedniük és hogy ne szenvedjenek hátrányt a hagyományos értelemben vett felekezetekkel szem-

ben. Sietek leszögezni, hogy eltérően a klasszikus vallásoktól, a Megengedő Deizmus nem tart számot a kisdedek lelkére. Mindenki csak saját szabad elhatározásából léphet Egyházunk kötelékébe – hogy később majd ne legyen helye semmiféle reklamációnak.

Rátérve mármost az új vallás lényegére, szeretném eleve visszautasítani bizonyos körök (feltehetően igen heves) reakcióját, miszerint „istentagadók ne alapítsanak vallást”. Nos, mi nem vagyunk istentagadók, és az új vallás nem ateista. Nem is lehetne az, hiszen fő dogmája szerint *a mindenkori természettudományos álláspontot vallja*. Minthogy pedig isten léte (nemléte) nem tehető tudományos vizsgálódás tárgyává, a tudományos világnézet eredendően ambivalens: minden lelki gyötrelem nélkül el tudja fogadni egyfajta Teremtő Lény fogalmát – de persze éppígy meg is tud lenni e Teremtő Lény nélkül.

Ez különbözteti meg az új tant a hagyományos deizmustól. A klasszikus deisták szerint az Isten létezik ugyan, de csupán megteremtette a világot, és aztán magára hagyta, hadd forogjon keserű levében. Ezzel szemben a Megengedő Deista Egyház – nevéhez híven – csupán megengedi, de nem kényszeríti rá híveire a deista gondolkodást. Tehát készséggel elfogadja azt a nézetet is, miszerint ezt a szörnyű őtestamentumi világot, amelyben élünk, az Anyag magamagától is létre tudta hozni, és ha a Teremtőnek mégis volt köze hozzá, akkor jól teszi, ha letagadja. A Megengedő Deista Egyház tehát éppúgy az Istenhez való, meglehetősen komplex viszonyával definiálja magát, mint a többiek teszik. Biztosra veszem, hogy híveink között nagy istenkeresőkkel fogok találkozni.

Az új vallás egyébként a többinek is hasznára válik majd. Ismert szociológiai tény – és ezért igazán ne is tessék provokációnak tekinteni –, hogy a vallásos emberek a társadalomnak inkább a kevésbé művelt rétegeiből kerülnek ki. Nyomatékosan hangsúlyozandó, hogy ez csak az átlagra vonatkozik; a statisztika nem zárja ki, hogy vallásos ember különlegesen művelt, illetve hogy ateista aggasztóan bum-burnyák legyen. Mégis, a nagy számok törvénye alapján biztosra vehetjük, hogy a Megengedő Deista Egyház áldásos működése révén nagymértékben nőni fog a vallásos emberek átlagos műveltségének színvonala. Hiszen az új felekezet híveinek nincs szükségük egyházfői nyilatkozatra például atekintetben, hogy a darwinizmust vajon komolyan lehet-e venni vagy sem.

Persze, az ember nem csupán kenyérrel él, és lelki életét sem

csupán az IQ-ja teszi ki. Néhány szót tehát az új vallás erkölcstanáról. Biztos, hogy e tekintetben sem fogunk szégyent hozni a történelmi vallásokra – sőt. Megengedő deisták biztosan nem fognak az ír katolicizmus védelmében pokolgépet üzemeltetni, Allah nevében turistákat likvidálni, Boszniában görögkeleti államvallású országot kreálni – szóval, ők tiszteletben tartják az Ötödik Parancsolatot. Vagy akár az egész Tízparancsolatot is. Persze nem azért, mert Mózes történetesen tízet hagyományozott ránk. (Ami egyébként nem is olyan biztos. Egy amerikai börténfilmben az őszösvetségi népvezér nem két, hanem négy táblával jön le a hegyről, de útközben megbotlik, két táblát összetör, majd rezignáltan kijelenti: „hát akkor csak tíz parancsolat lesz”). Nos, a megengedő deisták nem kőtáblákra hivatkoznak. Inkább úgy érvelnek, hogy az állatvilágból kifejlődött ember, mint minden csordában élő faj, nem csak agresszivitást, de bizonyos kulturális (morális?) adottságokat is hozott magával. Ezeket a történelem folyamán különféle mozgalmak révén (vallás, tudomány, művészet, politika) olymértékben érvényre juttatta, hogy ma már eredendően a sajátjának, isteni sugallatnak vagy genetikai utasításnak tekinti, a deviánsokat pedig elítéli.

A Parancsolatok tehát szerintünk is többé-kevésbé beváltak. Némelyikről bizonyára lesznek vitáink a történelmi egyházakkal (hirtelenében a paráználkodással meg a káromkodással kapcsolatos parancsolat jut az eszembe), de különben nagymérvű nézetazo-

nosság áll fenn a megengedő deisták és a többi felekezet hívei között. Így például a deisták sem lopnak többet, mint más.

És ha mégis, akkor kizárólag kegyes cél érdekében teszik. ■

A Kodály-konyha

(Magyar Hírlap, 1999)

Köztudatunk hemzseg a téveszméktől. Politikailag semleges agyrémekre gondolok, olyanokra, amelyeket népi és urbánus, csurkista és liberálbolsevik egyaránt szívesen elfogad. Egyik legismertebb példa a mi szeretve tisztelt Könyves Kálmán királyunké. Bizonyíték van rá, hogy ő is hitt a boszorkányokban, viszont semmiféle bizonyíték sincs rá, hogy ragadványnevet a könyvek iránti érdeklődésének köszönhetne volna (a legracionálisabb hipotézis szerint más királyokhoz hasonlóan ő is csupán újraírta papjaival a történelmet, ettől lett neki a könyve). Másik példám a speciális pannón téveszmére az a hiedelem, miszerint a magyar konyha világhírű. Desszertnek ajánlom a kettő kombinációját, miszerint „a középkori magyar szakácskönyvek világhírűek”.

Világhírű a zeneszakácskönyvünk is. A Kodály-konyha, akarom mondani a Kodály-módszer az egész művelt világot meghódította, még túl az Óperencián, Japánban is magyarosan szolmizálnak. Tudjuk és valljuk: Pannónia zenei nagyhatalom, mindörökké, ámen. Ez nem az anyagiakon múlik, lehet, hogy a szinkópánk kilóg a nadrágból, de a Zenét tőlünk senki el nem veheti. Államalapításunk nagy évfordulóin tehát – jobb híján – fogadjuk a nagyvilágot muzsikával minden utcáskor. A minap legalábbis ezt javasolta valaki a Magyar Hírlapban.

Esetleges szemrehányások elkerülése végett leszögezem, hogy magyarságtudatom mindkét szempontból kifogástalan. Gasztronómiai szempontból Petőfi ízlésében osztozom, aki Arany Jánoshoz írt verses levelében a túróstésztára esküdött („és mindenféleképpen, mi csak szent s kedves előttem”). Másrészt pedig szívesen hallgatom Kodálytól a Hárty meg a Psalmust. Tehát igazán nem ünneprontás a célom. Kultúránk és vendéglátóiparunk piaci pozícióit sem kívánom tönkretenni. Viszont utálom a ködösítés minden formáját. Legyen ez elegendő indok az alábbi eszmeifuttatáshoz.

Gyakran idézik Kodály kijelentését, miszerint „*legyen a zene mindenkié!*” Ezt a szlogent általában roppant demokratikus szelleműnek tartják, holott ennél antidemokratikusabb jelszót keresve sem találhatnánk.

A polihisztorok kora egyszer és mindenkorra lejárt, de hát az emberek túlnyomó többsége annak idején sem volt éppenséggel polihisztor. Sok mindennel foglalkozunk, csak éppen mindegyikünk mással. Némelyek történetesen a zenét művelik – és egy nem túl széles kör, amely hajlandó odafigyelni rájuk, szintén konyítani fog a zenéhez valamicskét. De az utóbbiaknak türelemre, módszerességre és önfegyelemre van szükségük, „bele kell tanulniuk” a zeneélvezetbe egy olyan folyamat során, amelyben az öröm kínládással elegyedik. „*Avagy Bach Sebestyént talán ingyen adják?*” – veti fel Füst Milán, igen találóan. Ha valaki képes harmincszor meghallgatni egy Zenét (mondjuk azt, amelyet ütő-, húros hangszerekre és cselesztára írtak), merthogy a fejébe vette, hogy megbarátkozik Bartókkal, és a végén úgy érzi, hogy ez sikerült is neki, joggal fog tiltakozni az ellen, hogy a Zene minden ellenszolgáltatás nélkül, potyán átmehetne „mindenki” tulajdonába. Ne legyen a zene mindenkié! Csak *bárkié*, aki hajlandó megdolgozni érte! Vagy, hogy az immár demokratikus szlogent egyszersmind szociállissá is formáljam: *bárkinek tegyük lehetővé, hogy megdolgozhasson a zenéért*. Ennyit a kodályi ideológiáról, mint kulturális segédeszközzel.

Az eszköznél azonban fontosabb a cél, márpedig a cél az volna, hogy a műveltség s azon belül a zeneszeretet bárki számára hozzáférhető legyen. Egyszer már alkalmam nyílt kifejtetni ezeken a hasábkon, hogy a jelenlegi iskolarendszer illúzióval hiteget, és súlyos árat számol fel érte: elvesztegeti legfogékonyabb 8 évünket, amelynek során valóban felkészülhetnénk az életre. Olyasfajta, főként lexikális ismereteket oktrojál reánk „kultúra” meg „általános műveltség” címen, amelyek már rég nem férnek bele civilizációnk túlterhelt léghajójába, ki kellene hajítani őket, mint ballasztanyagot. Meggyőződésem – és tapasztalatom – szerint a kevesebb egyébként is több volna. Mint ahogy 8 évi irodalomtanuláshoz többet ér egyetlen irodalmi *élmény* (például egy költemény, amely nem csupán a tudatunkig, hanem a lelkünkig hatol), ugyanúgy 8 zeneiskolai foglalatossággal eltöltött esztendőnél is többet ér egyetlen hanglemez, amelyet az emberfia figyelmesen végighallgat és tényleg megszeret. Figyel-

met érdemel, hogy a konzervatív és makacs Kodály egész életében idegenkedett a hanglemeztől – szemben Bartókkal, aki mondhatni gyermeki érdeklődéssel szemlélte az újdonságokat.

És ezen a ponton kell szóba hoznom az (egyéb-iránt tévesen) Kodálynak tulajdonított zenepedagógiai módszert, kultúránknak ezt az elaggott, ösztövérszent tehenét, amely a lehető legjobban példázza, mi az, aminek nem volna helye egy racionális iskola-rendszerben. A Kodály-módszernek elkötelezett, tehát egzisztenciájukat egyértelműen arra építő zenepedagógusok, továbbá felelőtlen, rajongó bölcsészek az évtizedek folyamán hetet-havat, tücsköt-bogarat összehordtak e módszer egyedül üdvözítő voltáról, azt a hiedelmet keltve, mintha itt megkérdőjelezhetetlen értékről és – pláne! – magyarságunk szimbólumáról volna szó. A hűvösebb fejű szemlélőnek fel kell tűnnie, hogy a sok lefetyelésből semmi konkrétum nem származik. A közvélemény előtt még az sem világos, hogy a Kodály-módszer csak egy a világszerte alkalmazott zenepedagógia módszerek sorában. Csak arról tudósítanak bennünket, hogy időről időre sikerül „eladni” e szellemi exportcikkünket, azt azonban nem tudhatjuk meg, mikor és hová *nem* sikerül kiejánni. „Már Japánban is alkalmazzák a Kodály-módszert!” Hol? Kik? Hányan? Japánnak 130 millió lakosa van. És akik nem ezt alkalmazzák, azok vajon mit alkalmaznak? A saját japán fejük szerint tanítanak, avagy netán egy másik rendszert honosítottak meg? (Már bocsánat: egyáltalán hány japán ismeri a nyugati zenét?) Ez a parttalan rajongás a „Kodály-módszerért” egy jellegzetes pszichózisról: a kelet-közép-európai kisebbségi érzésről árulkodik. [...]

Szeretnék már egy többé-kevésbé pontos kimutatást látni róla, hogy világszerte mekkora népszerűségnek örvendenek a különféle zenepedagógiai rendszerek. S még inkább: hogy mennyire eredményesek. Mert ha a magyar zenepedagógia jobb annál, mint amit mondjuk Nagy-Britanniában alkalmaznak, akkor ebből olyasmi is következne, hogy például a magyar kóruskultúra is magasabb színvonalú az angolnál, meg hogy a magyar ember több komolyzenét fogyaszt, mint a brit – ami nyilvánvaló képtelenség.

Persze lehetne a magyar kóruskultúra bármilyen (közepes, extraklasszis, csapnivaló stb.), jellegzetes kelet-közép-kárpátiai köztudatunkba mindebből úgyis csak az szívárogná be, ami jó és szép. Mindenki szentül meg van győződve róla, hogy zenészeink világklasszisok – mert nem tudják, mennyire nehéz eladni magyar zenekarok produkcióját külföldön. Az összképen mit sem változtat, hogy tényleg van néhány jó képességű előadóművészünk. Vagy opera-énekesünk.

A Magyar Hírlap olvasóközönségét talán érdekelni fogja, hogy a Muzsika című folyóirat nagy tudású (általam különösen nagyra becsült) operakritikusa néhány évvel ezelőtt nyilvánosan „letette a lantot”: magyar operaelőadásról – mondta kétségbeesetten – többé nem ír, mert semmi értelme, hogy folyton ugyanazokat a lehangelő érveket ismételgesse, és egyébként is, a magyar operakultúra immár eljutott egy olyan mélypontra, ahonnan még ha tényleg szakértő kezekbe kerülne is, akkor sem lehetne többé visszarángatni. A többi zenei műfajt illetően nyomtatásban nem olvastam ennyire pregnáns ítéletet (csak szóban hallottam hasonlókat zeneművészekről, esz-

tétaktól). De így is érdemes elgondolkodni rajta, hogy amely országban ilyen kritikus helyzetben leledzik egy annyira komplex zenei műfaj, mint az opera, ott vajon létezhet-e akár magas színvonalú kóruséneklés, akár exportképes szimfonikus zenekari játék. Hangsúlyozom, nem vagyok ellendrukker. Csak rühellem, ha hülyítenek.

A kodályromantikába oltott lefetyeléstudomány egyik legszebb nyelvi leleménye a „zenei anyanyelvünk” kifejezés; ez annyira ködös, hogy külön tanulmányt érdemelne. Tegyük fel, hogy szeretem a magyar népdalokat; tegyük fel, hogy esténként ezeket éneklek a kisgyerekeimnek. Kötelezi-e ez őket bármire is a 20. század végén? Meghatározza-e, hogy klasszikus zenét fognak-e hallgatni, vagy kocsmai műdalt? Megkérdeztem egy jó nevű hegedűművészt: mit tart zenei anyanyelvének? „Mozartot” – felelte habozás nélkül.

Meggyőződése, hogy a zenének (amin elsősorban komolyzenét értek) fontos szerepe van klasszikus európai értékrendünkben, nemkülönben iskola-rendszerünkben is – hát akkor tessék végre becsületesen felmérni, hogy az eddig alkalmazott módszerek révén mennyire sikerült megszerettetni a zenét a tanulókkal, és hogy zeneszeretetükből mennyi marad meg, mire felnőnek. Felelősségem tudatában kijelentem, hogy erről egzakt felmérést Magyarországon soha senki sem készített. Egyetlen egy vizsgálódásról tudok, amely legalább pedzegeti a lényegét. Strém Kálmán *Vitairat a zenei művelődésről* című könyvéből idézek (Zeneműkiadó, 1988):

„400 személyt kérdeztünk, és ezeknek legnagyobb része nem említett zeneművet, vagy csak tartalmatlan általánosságokat mondott. Osztályozásunk szerint tájékozott zenebarátnak a 400-as mintából mindössze 7 fő tekinthető, az ő jártasságukat megközelíti további 40 fő, de az ő tájékozottságuk is hiányos (...) Az érdeklődők, akik az ismeretek terén egy bizonyos pontig eljutottak, ezt nem képesek továbbfejleszteni. (...) A zenei nevelés olyan hatásával, amelynek alapján az ízlés, a szokások és az ismeretek – jól elindított úton – szinte maguktól fejlődtek tovább, úgyszólván alig találkoztunk! Ahol ennek mégis nyomát találtuk, ott nem az intézmények szabályos tevékenységéből eredt, hanem személyes odaadásból, abból a többletmunkából, amit nem írtak elő és nem fizettek meg!” Négyszázból 7 zenebarát és 40 további szimpatizáns – ez nem is volna olyan rossz arány. Csak hát, mint a szerző kénytelen beismeri: nem átlagembereket vizsgált, hanem *kizárólag olyanokat, akik valaha zeneiskolába jártak!* Ezek után tessék elképzelni, mit produkált volna egy hús-vér hétköznapi emberekből válogatott „minta”!

Magyarán: az iskolai zeneoktatás hatékonysága (akárcsak a magyar társadalom zeneszeretete) a nul-

lához konvergál. Ha valaki mégis megszereti a zenét, akkor ezt vagy a szüleinek, vagy a körülmények szerencsés összjátékának, vagy a saját különleges affinitásának köszönheti – az iskolának csak nagyon-nagyon ritkán. Következésképpen más módszereket kellene keresni.

Ha valaki nem ért velem egyet, elvárom, hogy ő bizonyítson: tényszerűen, számszerűen.

(Egy vitacikkre reagál az alábbi válaszcikkem):

Kodálykodás a lila ködben

Zenei anyanyelvünk – ezt a kifejezést (azonos című cikkemben, március 4.) az úgynevezett lefetyeléstudomány termékének minősítettem. Pótlólag elmondom, miről lehet biztonsággal felismerni e tudományág művelőit: 1. tevékenységük eredményét mélységes homályban tartják, 2. élesen tiltakoznak, ha valaki elszámolásra szólítja fel őket, 3. hangzatos szövegekkel próbálják igazolni magukat, miközben 4. kétszer egymás után nem használják ugyanazt a szót ugyanazon fogalom megjelölésére. Definíciónak K. Udvardi Katalin és U. Varga Katalin válaszcikke (*Kodály és a „hemzsegő téveszmék”, március 18.*) száz százalékban eleget tesz. Nézeteiket szerényen mint „a kecskeméti Ének-zenei Általános Iskola volt növendékei” szignálják, de oly magas színvonalon kodálykodnak, hogy én bizony tényleges ének-zene tanároknak tekintem őket, vagyis olyan személyeknek, akik a kodályi üggyel együtt a saját egzisztenciájukat is védelmezik. (Illik ezt tisztázni. Egyébiránt magam sem vagyok elfogulatlan; később ki is fogom teregetni a kártyáimat.)

Vitapartnereim szerint én megsértettem Kodály emberi méltóságát, „szinte a halálának az évfordulóján”. Aranyos kis demagógia, de nem eredeti. Felejtethetlen intrikusunkról, Major Tamásról mesélik, hogy amikor Raksányi Gellért ordítózza kérdőre vonta őt az elmaradt prémiuma miatt, a nemeslelkű direktor azt válaszolta neki: „ne kiabálj, most halt meg Beloiannis elvtárs!” Ha per, hadd legyen per: szeretem Kodályt, a zeneszerzőt, viszont bosszantanak egy bizonyos öntörvényű, makacs vénember nézetei, és jogom van a véleményemhez. Azt pedig, hogy én ezzel „a kultúra és az általános műveltség szükségességét és annak értékeit is megkérdőjelelem”, szintén demagóg érvnek tekintem.

Választott diszciplínájukhoz híven a Katalinok következetesen mellébeszélnek. Az én cikkem arról szólt, hogy Magyarországon a zenedemagógia elzárkózik a hatásvizsgálattól, hiszen abból az derülne ki, hogy a tízmillió magyar túlnyomó többsége utálja a komolyzenét. Persze, hogy csak *egyetlen* egy felmérésre hi-

vatkoztam – hiszen NEM VOLT TÖBB! Persze, hogy egy *nem teljes értékű felmérésre* hivatkoztam – hiszen NEM VOLT MÁSMILYEN! Vitapartnereim erre figyelmembe ajánlják „*a Kodály-módszerről és a zenei nevelésről szóló könyvtárnyi szakirodalmat (...), s akkor talán nem csak egy vizsgálódásról fog tudni.*” Ez az okfejtés nekem idegen nyelven van, volapükül vagy németül vagy sportminiszterül (sprechen Sie deutsch-tamás?). Össze tetszetek csúsztatni két témakört! Kodály-módszer, zenei nevelés: ez az egyik téma, erről valóban könyvtárakra rúg a szakirodalom. Felmérés a társadalom zenei műveltségéről: ez a másik – de erről a témáról mélyen hallgatnak a műzsák. Nyilván bírálóim sem tudnak többet ennél, máskülönben egyik konkrétumot a másik után olvasták volna a fejemre. (Megjegyzem: én nem csupán idézem Strém Kálmán tanulmányát. Annak idején személyesen is konzultáltam a szerzővel.)

Nyilvánvaló, hogy bármely emberi cselekvés valószínűleg értékek hordozója lehet. Még akár a szolmizáció is. Vagy annak a műfordítónak a tevékenysége, aki Hermann Hesse regényében az ógörög nyelvemlékeket fordítja óegyiptomira. Egyszerűen arról van szó (annyian megírták már!), hogy civilizációnk léghajójára kiakasztották a „MEGTELT” táblát. Vagy kido-báljuk a ballasztot, vagy mindenestül lepottyanunk. Márpedig ilyen értelemben igenis ballasztanyagnak tekintendő a jelenlegi iskolai zenepedagógia, amelyet a rendelkezésünkre álló ismeretek alapján tökéletesen hatástalannak kell minősítenünk – amíg csak ez a módon be nem bizonyítják az ellenkezőjét. Az egzaktágtól azonban a lefetyeléstudomány úgy retteg, mint ördög a tömjénfüsttől: „*Ugyancsak nem érintik a (Strém-)könyv vizsgálódó kérdései azt az erkölcsi és kulturális hatást, amely a Kodály-módszer lényegét jelenti. Ezek a hatások nem mérhetők lexikális adatokkal és a hanglemek számával.*” Már bocsánat: igenis minden mérhető adatokkal, a szférák zenéje éppúgy, mint az angyalok kórusa vagy a hegedűművész hangszerének minősége (lásd néhány sorral később). Interpretálni persze sokféleképpen lehet a statisztikákat, de amíg nincs felmérés, nincs interpretáció. Csak a lefetyeléstudományban. Ott a felméréstől kategorikusan elzárkóznak, interpretálni viszont roppant módon szeretnek – minél lilább a köd, annál szebbeket.

Elérkezvén a hanglemekhez, színt kell vallanom. Említettem, hogy magam sem vagyok teljesen objektív. Ugyanis másfél évtizeden át szerkesztője voltam egy részben zenei tárgyú újságnak, a Hifi Magazin-nak (1979–1992), amely eltérően bármely más populáris kiadványtól, sosem közölt hanglemekritikát popzenéről, csakis komolyzenéről, és pedig olyan avatott személyek tollából, mint Wilhelm András, Fodor Géza vagy Uhrmann György. Illik elmondanom, hogy az

első két évben a lap ezért a rovataért pénzt kapott a Hanglemekgyártól, később azonban már nem. Ettől kezdve a hanglemekritikai rovatot mint kulturális jószolgálati missziót a magazin anyagi érdeke ellenében tartottuk fenn. Mert persze a mi olvasóközönségünk többsége is kizárólag könnyűzenét hallgatott, s a komolyzene fontosságát illetően folyvást vitába bonyolódott a szerkesztővel (aki már akkor is szívesen provokált másokat).

A Hifi Magazin műszaki ismeretterjesztő lap volt. Sok kísérletet végeztünk és sok statisztikát készítettünk – olykor zenei tárgyúakat is. Például arról, hogy befolyásolja-e a hanglemekritikus ítéletét a lejátszóberendezés minősége. Vagy: amikor Rolla János, a Liszt Ferenc Kamarazenekar hangversenymestere egy Guarneri-hegedűhöz jutott, kollégáival együtt segítségünkre volt abban, hogy az értékes hangszer összehasonlíthassuk más, gyöngébb mesterhegedűkkel. Valamennyiről hangfelvételt készítettünk, s aztán (meghallgatás-sorozatok és az általuk nyert statisztikák révén) arra kerestük a választ, hogy vajon a Guarneri magasabb minősége „keresztüljön”-e a hangfelvételi láncon. Az ilyesfajta kísérletek nem öncélúak, következtetéseket lehet levonni belőlük például arra nézve, hogy vajon a magyar hanglemek tényleg csupán azért „szól”-e rosszabbul a nívós külföldinél, mert a mi zenészeinknek hitványabbak a hangszereik...

Természetesen pontosan felmértük olvasóközönségünk ízlését is. Az jött ki, hogy a Hifi Magazin olvasóinak 28 százaléka hallgat („gyakran”, illetve „főleg”) komolyzenét. Erre akár büszke is lehettem volna, csak hát azidőtájt a rangos brit Hi-Fi News & Record Review-t nem kevesebb mint 70 százalékban a komolyzene kedvelői vásárolták... Mindenesetre tessék összehasonlítani a mi 28 százalékunkat azzal az eredménnyel, amelyet a magyar társadalom egy semleges mintájáról nyernénk egy átfogó, korrekt szociológiai felmérés révén. (Mennyi jönne ki: két százalék? egy százalék? néhány tized százalék?) Nem állítom, hogy a különbség csupán a nagy L-lel írt Lemezhallgatásnak és a hifinek köszönhető. Némelyek azért hallgatnak lemezt, mert szeretik a komolyzenét, mások éppen fordítva: a lemezhallgatás és a hangminőség révén jutnak el a komolyzenéig. (Magam az utób-bira vagyok példa.) A lemezhallgatás nyilván nem váltja meg a kultúrát, a magyar kultúrát sem – és nem is hiszem, hogy a régi értelemben vett kultúrát egyáltalán meg lehet váltani. Valamit azonban tenni kell. Ezek között választhatunk:

Vagy felmérjük végre becsülettel a magyar társadalom kulturális színvonalát, és az eredmény ismeretében megbeszéljük, mi a teendő. Vagy pedig lefetyelünk tovább a lila ködben. ■

Fahrenheit 451

Nyílt levél dr. Komoróczy Géza egyetemi tanárhoz

(Magyar Hírlap, 2002)

Tisztelt Professzor Úr,

több éve már, hogy magyarul is megjelent a *Jesus the Jew*, azaz *A zsidó Jézus* című könyv, dr. Géza Vermes oxfordi professzor műve, de csak most nyílik módom nyilvánosan reagálni rá – márpedig mindenképpen reagálni szerettem volna, ha már abban a megtiszteltetésben részesültem, hogy Ön előzőleg személyesen nekem is kifejtette nézeteit erről a könyvről. Hadd adjak kifejezést örömömnem, hogy fáradozása sikerrel járt, megtalálta a kiadót, a szponzort. Ámde hadd adjak hangot aggályaimnak is amiatt, hogy a szóban forgó könyv – amelyet most már két, a végletekig illetékes professzor tekintélye támogat – tovább erősíti a széles körben elterjedt, tudománytalan történelem-szemléletet. Vermes Géza könyve ugyanis, minden erenye ellenére, *eredendően tudománytalan*.

I. Könyvek konfliktusa

A *Fahrenheit 451* című, közismert film meséje egy futurisztikus, kultúraellenes társadalomban játszódik. A hatóságok a könyvet tartják legfőbb ellenségüknek, a politikai rendőrök, ha titkos könyvtárra bukkannak, lelocsolják kerozinnal és meggyújtják. (A könyvpapír 451 Fahrenheit fokos hőmérsékleten ég, innen a film címe.) Az ellenállók illegalitásba vonulnak, betéve megtanulják kedvenc könyvüket, és folyvást mondogatják is magukban, hogy el ne felejtsek – így őrzik meg a pótolhatatlan értéket egy lehetséges jobb jövő számára. Ezeket a megszállottakat nevezik a filmben *könyv-embernek*.

Magam is ilyen könyv-ember vagyok. Az én üzenetem *A kereszténység eredete*, a korai marxista *Karl Kautsky* (később: „a renegát Kautsky”) tollából. A múlt század végén jelent meg; a húszas években magyarul is kiadta a Népszava, 1950-ben a Szikra. Értékéből, érdekességéből, aktualitásából jottányit sem vesztett, naiv kommunista jóslatai ellenére sem. Kautsky a materialista történészek nézetének ad hangot. Jézus zsidó felkelő volt. Pontosabban: csak szervezte a felkelést, de kirobbantania már nem sikerült, minthogy a rómaiak jó ütemben letartóztatták és kivégezték, mint

annyi más névtelen elődjét. Ezért nem tudnak róla a történetírók. Minden, ami ennek ellentmond, hamisítás eredménye – részben bizonyítottan is az.

Minthogy ma már sokkal inkább foglalkozom betűszedéssel, mint betűvetéssel, azzal gondoltam egyengetni Kautsky művének útját a mai olvasóhoz, hogy keresek rá kiadót, és ingyen megcsinálom neki a nyomdai előkészítést. Tanácsokért Önt is felkerestem: helyesli-e Kautsky újrakiadását – ha pedig nem helyesli, tud-e ajánlani helyette jobbat, modernebbet. „Nem is egyet: százat!” – mondta Ön tömören. Meleg szavakkal méltatta saját jelöltjét: Vermes Géza akkor még le nem fordított munkáját, és felkeltette érdeklődésemet a hazánkfia oxfordi professzor könyve iránt. Meg is hozattam Angliából. Utána ezt írtam Önnek: „(...) Sajnos, a szerző pontosan azt nem teljesíti, amit az alcímbe ígér, t. i. hogy ez a tanulmány »egy történész olvasata« volna. Tehát ahelyett, hogy egy mindenre kiterjedő történelmi freskóból indulna ki, s abba próbálná beilleszteni a Biblia információkészletét, lényegében ugyanazt teszi, mint mások: mindössze egy-egy Jézus-motívumhoz keres történelmi kapaszkodót, s aztán meg van lepve, hogy a kettő nem vág egybe.”

Logikus ellenérvnek látszik, hogy a dolog fordítva áll: éppenhogy Kautsky műve a tudománytalan, hiszen a hézagos tényanyagból „spekulációk” segítségével építkezik. Bezzeg a Vermes-könyv szigorúan tartja magát a tudományos módszerhez, semmit nem találgat, semmit sem feltételez, csakis tényekkel foglalkozik, meg természetesen azzal, ami a *Szentírásban* áll – utóbbiakat Vermes hallgatólagosan tudomásul veszi, elmentésben Kautskyval, aki *definíció szerint* elveti. És ezzel minden a visszájára fordul, ugyanis a Biblia a legkevésbé sem tartozik a hiteles források közé, következésképpen Vermes könyve a maga kritikátlansága miatt sokkal több történelmietlenséget, sokkal több spekulációt tartalmaz, mint a Kautskyé. Félreértés ne essék: Vermes professzornak nem a tudását, hanem a bátorságát keveslem.

Képzeld el, hogy a történészek egy eddig teljesen ismeretlen forrásanyag birtokába jutnak, felfedeznek egy négykötetes művet, amely:

1. Régebbi a Kalevalánál, viszont újkeletűbb a Gilgames-eposznál, de éppúgy hemzseg a misztikus elemektől. Hangvétele irodalmi, helyenként népmesei. Négy kötete állítólag négy szerző műve, valamennyien a főhős közvetlen közelében éltek volna – ám a behatóbb vizsgálódások nyomán kiderül, hogy a szerzők sem a főhősnek, sem egymásnak nem voltak kortársai (pontosabban: mind az öten más-más generáció szülöttei voltak).

2. A szóban forgó mű eredetileg más nyelven íródott, mint amelyen később terjedni és hatni kezdett. A fordításba azonban számos hiba csúszott. Ezek némelyike legfeljebb komikus hatást kelt, mint például hogy a hajókötel szót tévesen tévének fordítják („könynyebb a tévének átmennie a tű fokán”). Más félreértések viszont „beleépültek a rendszerbe”, és onnét többé nem is lehet eltávolítani őket. A legsúlyosabb következményekkel az a fordítási hiba járt, hogy egy eredetileg fiatalasszonyt jelentő szónak tévesen a szűz jelentést tulajdonították.

3. A mű főhőse természetfeletti lény, isten és ember egy személyben – a korabeli historikusok közül mégsem hallott felőle senki. Két évtizeddel a halála után ugyan csodálattal említi őt egy történetíró (Josephus Flavius), de az ő beszámolójáról bebizonyosodott, hogy hamisítvány.

4. Hősünk egy elnyomott kis nép szegényeinek szellemi atyja. Ez a nép évszázadok óta a szabadságért küzd, gyűlölködve lázong, elvakultan hadakozik, halottait siratja, vezéreit gyászolja. S lám, ez a mostani próféta mégsem az idegen megszállók ellen prédikál, nem: ő az egész bűnös világot kívánja Isten előtt tisztára mosni... Békét hirdet – de eközben arra szólítja fel híveit, *adják el mindenüket és vásároljanak fegyvert* (Lukács 22, 36). Amikor letartóztatják, egyik híve karddal siet a védelmére. (A vezér ugyan gyorsan letéteti vele a fegyvert, és pacifizmusra inti, de hát letartóztatott állapotban mond ám az emberfia mindenfélét.) A dráma egy korábbi fejezetében pedig arról értesülünk, hogy a főszereplő ostort ragad, és erkölcsi felháborodásának szabad folyást engedve, kiveri a pénzváltókat a templomból. A szóban forgó templom azonban nem kis kápolna volt, hanem hatalmas erődítmény, amelyben az ország javait fegyverrel őrizték; onnan bárkit kiverni csak tömegjelentben, véres harc árán lehetett.

5. A vezért letartóztatják, törvény elé állítják, s lám: bűntelennek találják. Fel is akarja menteni őt a *hazája területén ideiglenesen állomásozó idegen csapatok főparancsnoka*, de aztán a nép követelésére mégis inkább kivégezteti. Forrásunk szerint tehát a helytartó voltaképpen jóindulatú, szelíd ember. Csak hát őrá igenis van tudomásuk a kétezer évvel ezelőtti történészeknek. Úgy írják le, mint kíméletlen feneva-

dat, akit kegyetlenkedése miatt visszahívtak hivatalából.

6. Hősünket végül kivégzik. Jobbról-balról köztörvényes bűnözőket aggatnak melléje, hiszen a politikai elítélteket a Hatalom mindig szívesen degradálná gonosztevővé. Ha azonban Őt is csupán gonosztevőnek minősítik, akkor miért kegyetlenkednek vele oly gyűlölködve a megszálló katonák, és miért gúnyolják királynak?

Vajon a történészek elfogadnák-e hiteles történelmi forrásnak az ilyesfajta „sztorit”? Ön azzal ajánlotta az olvasók figyelmébe Vermes Géza könyvét, hogy *„a hívőt nem fogja megingatni hitében...”* Ezzel mindent elmondott róla. Mert az igazi hitet soha semmi meg nem ingathatja, de az olyan könyv, amely a hívőket még csak próbára sem teszi, nem méltó rá, hogy történelemtudományként nevezzék. (Más kérdés, hogy ha a koncepciója nem is, egynémely megállapítása az ács fiáról mindenképpen figyelmet érdemel. Például kimutatja, hogy az „ács” kifejezés a bibliai szöveggörnyezetben nem mesterembert jelöl, pusztán a „tanító-mester” szinonimája. Szóval, még ez sem stimmel.)

Kautskyt eredendően az különbözteti meg Vermestől, hogy ő tisztában van vele (avagy: rá mer mutatni), mennyire elmosta Jézus lába nyomát az Idő s még inkább: az Ember. Műve afféle historico-krimi, történelemtudományként álcázott detektívregény. Huszadik századi bűnügyekben a rendőrségnek jóformán csak akkor van esélye, ha forró nyomon indulhat el. Néhány nap elteltével minden kibogozhatatlanná válik, mert az ügyben érintett intézmények sürgősen eltakarítják vagy meghamisítják a nyomokat. Kautsky egy kétezer évvel ezelőtti elkövetett gyilkosság körülményeit vizsgálja, olyan társadalomban, amelyben a Felügyelőnek mindenki következetesen keresztbe tesz. Ő tehát összehasonlíthatatlanul nehezebb helyzetben dolgozik, mint Derrick vagy Columbo.

Egyetlen biztos támpontja van: *a tényleges történelmi adatok egysége*. A Bűnügy elkövetésének idején már igencsak megbízható történetírók tevékenykedtek az akkori római birodalomban. Kautsky tehát összefoglalja mindazt, amiről hiteles forrásaink vannak: milyen népek éltek abban az időben a tett színhelyén, hogyan kerültek oda, hogyan éltek, miből éltek (a szerző, marxista lévén, *termelési módról* beszél, de a lényegen ez mit sem változtat), milyen érdekellentétek osztották meg őket, milyen anyagi és szellemi értékekért háborúztak. Amikor a körkép összeáll, megpróbálja beleilleszteni a Jézus-legendát. Azt találja, hogy durván ellentmondanak egymásnak: a legenda így, ebben a formájában nem tükrözheti a valóságot!

Mindazonáltal szó sincs arról, hogy „még az ellenkezője se” volna igaz. Mert noha az evangéliumok szövegét az idők folyamán jócskán átszerkesz-

tették, furcsa mód nem nyúltak számos olyan motívumhoz, amely nyilvánvalóan ellenkezik a Szentírás koncepciójával, s amelyet igenis célszerű lett volna cenzúrázni. Következésképpen bizonyos események, bizonyos mondatok annyira közismertek lehettek, hogy nem lehetett őket teljesen kiretusálni a képből. Ezért állítja Kautsky is a többi történésszel egybehangzóan, hogy Jézus valóban történelmi személy volt – annak ellenére, hogy semmiféle hiteles adatunk sincs róla.

A Felügyelő (ismét csak az én népszerűsítő interpretációmban) egyenként hallgatja ki a Tanúkat, és összeveti vallomásaikat. A négy evangélistáról minden kétséget kizáróan tudjuk, hogy nem egyidőben fordultak meg a tetthelyen. Először Márk járt ott, úgy fél évszázaddal a Bűntett után. Őt követte Lukács, majd Máté. Mire János is megtette a maga vallomását, addigra a Mester már vagy száz éve halott volt. A Felügyelő első kérdése: vajon ugyanazt vallják-e mind a négyen? Lényegében ugyanazt vallják – de bizonyos dolgokban ellentmondanak egymásnak. Második kérdés: ezek az ellentmondások vajon véletlenszerűek-e, avagy inkább következetesen egyirányba mutatnak? Kautsky tendenciózusnak látja őket, ugyanis minél későbbi korban teszi meg vallomását a tanú, annál hajlamosabb rá, hogy elmossa a szövegben a forradalmi motívumok nyomait. Tehát ezt a tendenciát kell extrapolálni visszafelé, a négy kötet közös forrására (a történészek által feltételezett Ősevangéliumra, amelynek szövege nem maradt fenn), s onnan még tovább. Így juthatunk el a legendától a valóságig: az égi birodalom uralkodójától a zsidókirályig, a lelki szegények istápolójától a valóságos szegények vezéréig – a megváltótól a forradalmárig.

II. Paradigmák konfliktusa

Vajon tudomány-e a történetírás, s ha igen, akkor *milyen mértékben és milyen értelemben* az? Tartózkodni szeretnék az olyasfajta szélsőségektől, miszerint „minden tudomány annyira tudomány, amennyi a matematika benne”. (Erről a szállóigéről a Nobel-díjas etológus, Konrad Lorenz, aki találva érezte magát, azt nyilatkozta, hogy „ennél nagyobb badarság még sosem hagyta el azoknak a száját, akiknek pedig sokkal jobban kéne tudniuk”). Mindazonáltal érdemes elgondolkodni rajta, hogy angolszász nyelvterületen kizárólag a természettudományokat nevezik „science”-nek, „tudománynak”, és derűtséget keltene, ha valaki a *historyt*, *historiographyt* vagy *historical research*-öt – történelem, történetírás, történelmi kutatás – „science”-nek titulálná. (Ami aztán a *jogtudomány* meg *jogtudós* kifejezéseket illeti, ezeket én csupán szellemes nyelvi leleménynek tekintem.) Dehát ez csak megállapodás kérdése. Felállíthatunk különféle kritériumokat, s ezek

némelyike (módszeresség, törekvés a társadalom törvényszerűségeinek feltárására) igazolni fogja a történetiséget, másika viszont eleve kizárná a tudományok sorából. Például – fájdalom! – a történelemtudomány képtelen bármit is előrejelezni. Félreértés ne essék, nem arról van szó, hogy egy-egy történész olykor ne produkálhatna sikeres jóslatot. Ilyesmire laikusok is képesek. *A történész-szakmának, egységesen kellene előrejeleznie az eseményeket.*

Az amerikai Thomas Kuhnnak a hatvanas évek elején megjelent, *A tudományos forradalmak szerkezete* című munkája alapvetően megváltoztatta a filozófusok szemléletmódját. (Magyarul csak nagy későn, 1984-ben jelent meg, a Gondolat kiadónál.) Mint minden új elméletnek, ennek is sok kritikát kellett kiállnia, Kuhn sok tekintetben visszakozott, eszméi mindazonáltal élnek és hatnak, s az ismeretterjesztő művek irodalomjegyzékében máig órá hivatkoznak a leggyakrabban. Elméletének kulcsfogalma a *paradigma*, amin ő aggasztóan sok mindent ért, de első megközelítésben nyugodtan szűkíthetjük ezt a fogalmat központi modellre, gondolkodási mintára, amely valamely szakterület művelőit közös nevezőre hozza. Ez a központi modell biztosítja, hogy a tudósok nyugodtan dolgozhassanak, idejüket ne kelljen újra meg újra az alapfogalmak tisztázására vesztegetniük. Aki a paradigmát nem ismeri, azt a többiek visszakézből negligálják, és végzik tovább a dolgukat. Valamely diszciplína – a kuhniánus felfogás szerint – akkor érik tudománnyá, amikor megjelenik benne az első paradigma. Tudományos „forradalom” pedig akkor következik be, amikor az általánosan elfogadott szemléletmódot egy újabb váltja fel.

Új paradigmát hozott a kémiában egykoron a kémiai elemek létének felismerése, a csillagászatban a heliocentrikus világkép, a biológiában a darwini evolúcióelmélet. Mindezeknek a tudományágaknak azonban, értelemszerűen, már előzőleg is volt központi modelljük. Velük ellentétben némely új keletű diszciplína csak a legutóbbi időkben jutott el odáig, hogy elfogadott paradigmája legyen. Például (Kuhn megállapítása szerint) „*van abban valami figyelemreméltó, hogy a közgazdászok ma már egyre kevésbé tiltakoznak az ellen, hogy a közgazdaságtan ne volna tudomány*”. Más szóval: a közgazdászok viselkedése magabiztosságra utal, minthogy megtalálták egymással a közös nyelvet. Az ismert politikai változások nyomán feltehetőleg tovább nőnek a közgazdaságtan esélyei, hogy végre tudomány lehessen...

A történészeknek ősidők óta megvan a paradigmájuk, hiszen többé-kevésbé azonos módszert követnek és azonos módon igyekeznek gondolkodni. Viszont minden tudományterület művelői közül a leginkább ők vannak kiszolgáltatva a mindenkori hatalmak-

nak (Orwell: „aki uralja a jelent, uralja a múltat is!”), következésképpen nincs még egy paradigma, amelyet oly gyakran sértenének meg, mint a történészek a sajátjukat. Beleköthetnék például a híres-nevezetes dákoromán elméletbe, de inkább a saját házunk táján söprögetek, és a Trianonnal kapcsolatos féligazságokra hivatkozom. Vagy Nemeskürty hajdani bestseller kötetére, az *Ez történt Mohács utánra*, amelynek olvasván az ember aggasztóan sok mindenről fogja nem érteni, miért mondták neki a történészek, hogy... holott dehogy. A fenti példák azonban csupán a nemzeti büszkeségből elkövetett történelemhamisításról szólnak; ilyenkor legfeljebb az érintett nemzet tudósait kell negligálni, s őket is csak néhány évtizedre. A szakma véleménye, amelyet a központi paradigma szerint alakítanak ki, ettől még sértetlen marad.

Sajnos, a történészek paradigmáján egy máig kifoltozatlan lyuk is tátong. A keresztény mítosz, amely az emberiség gyermekora óta kísér bennünket, s amely egész kultúránk kútfeje, oly mélyen gyökerezik képzetünkben, hogy a történészek képtelenek egységesen, paradigmátikusan megítélni. A vallásos történész és a vallástalan történész egyaránt jó szakember lehet, mi több: világképüket műveikben *érvényre is juttathatják*. Márpedig az olyan paradigma, amelyben változatlanul a Kettős Igazság tana érvényesül – bizony csenevész kis paradigma.

Tanultság és vallásosság: ez a kettő minden felmérés szerint fordított arányban áll egymással. Hangsúlyozom, statisztikai jelenségről van szó, amelynek nem mond ellent, hogy a Tudomány nagy forradalmárai általában az Egyházak kebelén nevelkedtek: Kopernikusz rangos pap volt, Darwin a teológia doktora. De vajon tudományáganként *milyen mértékben jut érvényre a vallásosság?* A történelemtudományt már láttuk. Nézzük most a természettudományokat: a fizikát, biológiát.

(Nem győzöm elég nyomatékosan hangsúlyozni, hogy mindvégig vallásos hitről beszélek, nem pedig istenhitről. Klerikusok mindig összezavarják a kettőt, megvetően ateistának titulálva bárkit, aki nem hajlandó hitelt adni az egyházak tanításának. Pedig a természettudományos világkép hívei nem feltétlenül istentagadók. Pontosabban: Isten létezését se nem állítják, se nem tagadják, mert tisztában vannak vele, hogy ez a problematika eredendően kívül esik a tudományos vizsgálódás illetékességén. A természettudományos világkép nagyon jól megfér egyfajta istenképzetrel, és persze éppolyan jól megvan nélküle is. A deizmus például azt tartja, hogy Isten megteremtette ugyan a világot, de aztán magára hagyta, hadd forogjon keserű levében. Magam kreálta kifejezéssel élve: a természettudósok többségének világnézete egy-

fajta megengedő deizmus.* Csak hát a deista ember a vallásra „nem vevő”, s ezért a csalódott valláskereső szemében éppoly istentelennek számít, mint az eltökélt ateista.)

Első példám – a fizika tárgyköréből – nyilván a csillagászat lesz, azon belül a kopernikuszi paradigma, amely a Föld helyett a Napot helyezte a világ-mindenség középpontjába, megrendítvén a keresztény fundamentalizmust. Kopernikuszt mainapság egy kézlegyintéssel elintézik, mondván: az Egyház mindent meg tudott magyarázni, s tanait könnyedén összhangba hozta a heliocentrikus világképpel. Mindazonáltal a dolog mégsem lehetett ennyire egyszerű, mert a kételkedők meggyőzésére aggasztóan sok tűzifát használtak el. Ezzel kapcsolatban hadd tegyem itt közzé egy észrevételemet. Noha az inkvizíció intézményét az akkori pápa utasítására alapították, a Szent Hivatal bűneiért az Egyház utólag nem vállal felelősséget, mondván, hogy azokat nem ő követte el, hanem bizonyos bűnös emberek, mondhatni *magánszemélyek*, következésképpen mindenért nekik kell felelniük – a túlvilágon. Érdekes, hogy viszont a szocializmus rémtetteiért sohasem a bűnös magánszemélyeket teszik felelőssé, hanem magát a szocialista eszmét, valamint egykori apostolait, Marxig visszamenően.

A napközpontú világkép csupán az Ószövetséget kérdőjelezi meg, az Újszövetség mondanivalóját nem érinti. A Biblia két fő alkotórésze azonban szervesen összefügg egymással, kényelmetlen volna akár csak a hat nap történetét is törölni a katekizmusból. Hogy úrrá legyenek a nehézségeken, a teológusok a következő csavarintós technikát alkalmazzák: 1. az Ószövetség mindazon motívumait, amelyek nem férnek össze a tudományos világképpel, szimbolikusan (irodalmi hangú példázatnak, erkölcsi tanmesének) minősítik; 2. hangsúlyozzák a többi tétel és különösen a teljes

* Darvas László: Alapítsunk egyházat! Magyar Hírlap, 1997.

Újszövetség feltétlen igazságát, melyre való tekintettel 3. a teremtésmítoszra továbbra is mint valóságra, s nem pedig mint szimbólumra hivatkoznak.

Ez a technika századunkban egy újabb paradigmaváltáson is átsegítheti mindazokat, akiknek elég erős a hitük. Pedig a kozmológia immár nemcsak a Földet, de a Napot is száműzte a világ középpontjából. Jelenlegi központi modelljét (ősröbbanás, táguló világegyetem) a csillagászok többsége elfogadja, a kisebbség (amely neves tudósokat is felsorakoztat: Hoyle, Ambarcumján!) részben vagy egészében elutasítja, de az ő elképzeléseik sem vezetnek visszafelé, a vallásos gondolkodáshoz. A Vatikán megkülönböztetett figyelemmel kíséri a tudományos fejleményeket. Sokoldalúan képzett teológusok próbálják megtalálni a modern kozmológiának egyfajta keresztény interpretációját. Az Ősröbbanásban például a Teremtés bizonyítékát látják – persze, ehhez igencsak intenzíven kell alkalmazniuk a Szimbólumokhoz Való Oda- És Visszaszaladgálás technikáját, hiszen a Bibliában a világegyetem nem tágul, nincsenek benne sem pulzárok, sem kvazárok, és még ha az Ősröbbanás pillanata tényleg azonos volna is a Teremtéssel, akkor sem igazolhatna mást, mint valami sovány kis deizmust. A fent említett teológusokat természetesen nem tekinthetjük a tudósközösség tagjainak, nem kérhetjük tőlük számon, miért nem alkalmazkodnak a paradigmához, a központi modellhez. Más kérdés, hogy még a nemzetközi hírű fizikusok között is akadt felszentelt pap: Lemaître. Ő kereken elutasította, hogy valamely kozmológiai pillanatot a keresztény értelemben vett Teremtéssel azonosítsanak.

A fizika jelenlegi paradigmája megengedi, hogy más galaxisokban is éljenek értelmes lények, s ezeknek nem is kell feltétlenül emberszabásúaknak lenniük. De amíg tényleg kapcsolatba nem kerülünk valamely idegen civilizáció polgáraival, akiket egy másfajta Isten teremtett a saját képére, a teológusoknak nem kell újabb szimbolista technikákon törni a fejüket.

Eltérően a fizika paradigmájától, a biológia központi modellje *drasztikusan ellentmond* bármiféle vallásos tannak. Hadd idézzek egy középiskolásoknak szánt vallástankönyvből, amelyet a Szent István Társaság adott ki 1946-ban, tehát már a második világháború után. „Némelyek egy Darwin nevű biológus nyomán azt állítják, hogy az embert nem Isten teremtette, hanem az állatvilágból emelkedett ki. A tétel cáfolata: ha az ember az állatoktól származna, nem lehetne halhatatlan lelke.” A szerző, mint látjuk, formális logikából bukásra áll (azzal bizonyít, amit bizonyítani kéne), viszont helyzetfelismerésből csillagos ötösre vizsgázik, csalhatalan biztonsággal érzékeli, hogy a darwinizmus tökéletesen összeegyeztethetetlen a Bibliával. Ezt egyébként már a daytoni majomper idején is (1925) tisztán látta minden istenfélő polgár.

Ha ugyanis az Ószövetséget többé már valóban nem kéne szó szerint venni, akkor csak valami jelképekkel megspékelt *deus ex machina* segíthetne. Például Ádám és Éva története azt szimbolizálhatná, hogy a Teremtő árgus szemekkel figyelte az evolúció menetét, és egy meghatározott pillanatban közbeavatkozván, halhatatlan lélekkel ruházta fel az Előembert (valamennyi példányát – vagy legalább né-

melyiket). Csak hát ez a magyarázat a bibliaolvasók körében idegenkedést keltene, és nem is világítja meg, mely stádiumban nyerték el a Hominidák az isteni adományt. Vajon halhatatlan lélekkel bírt-e a másfél millió évvel ezelőtt élt *Homo erectus*? Vagy legalább a 300 ezer éves *Homo sapiens*? Avagy kizárólag a mai ember, a 35 ezer év óta jegyzett *Homo sapiens sapiens* tarthat igényt az üdvösségre? A 100 ezer évvel ezelőtt jelentkező neandervölgyi emberre remélhetőleg nem vesztegetett sok figyelmet a Teremtő, ugyanis ez az ősembertípus maradéktalanul kipusztult.

A biológia mai paradigmája három szakaszban vázolja fel az élővilág evolúcióját.

1. Az első mozzanat során élő anyag jött létre az élettelenből, az anyag önszerveződése révén. Ez a modell még távolról sem egzakt, de ne feledjük, a Dekatív itt nem kétezer, hanem négy milliárd éves ügyben nyomoz.

2. Könnyebb elfogadni, hogy az élő anyag (ha egyszer már létezik) sejtekké, szervezetekké fejlődhet. Ez történt az evolúció második szakaszában – habár némely szakírók a nyakukat tekergetik: nem értik, miért kellett ennek a folyamatnak teljes hárommilliárd évig tartania. (A neves biológus professzor, aki volt szíves lektorálni ezt a kis eszmefuttatásomat, olvasás közben itt felvonta a szemöldökét, mondván: „*Ki határozza meg, hogy hárommilliárd év sok-e avagy kevés? Éppen annyi idő telt el, amennyire szükség volt. Hatvan évre visszamenőleg nem tudok valamirevaló biológust, akinek e tekintetben kételyei volnának*”. És így folytatta: „*Az elmélet alapvetően helyes. Más kérdés, hogy milliárd évekkel ezelőtről kevés adat maradt fenn, tehát a részleteket illetően elkerülhetetlenül bizonyos hipotézisekhez kell folyamodnunk*.” A természettudomány tehát jóváhagyja ezt a módszert – amelyről örömmel állapítom meg, hogy tökéletesen analóg a történész Kautsky módszerével!)

3. A harmadik mozzanat a tulajdonképpeni darwini elmélet: az állat- és növényvilág evolúciója, amely legfeljebb egymilliárd évvel ezelőtt kezdődött. E folyamat létezésére Darwin színre lépésekor csak nagyon-nagyon kevés közvetlen bizonyítékot lehetett találni, a tudósok jórészt közvetett bizonyítékokra és az intuíciójára kellett hagyatkozni. Azóta a természettudományok több forradalmon mentek keresztül, döbbenetes ismeretanyagot halmoztak fel. A legkülönbözőbb diszciplínák – régészet, tektonika, őslélektan, legújabbban a genetika – kutatási eredményei egybehangzóan igazolták Darwin elgondolásait; még azokat is, amelyeket ő elegendő bizonyíték híján jobbnak látott visszavonni. Elméletének modern formája, a neodarwinizmus egyike korunk legstabilabb paradigmáinak. A kuhni értelemben vett tudományos közmegegyezés e tekintetben úgyszólván tökéletes. Ami

természetesen nem jelenti azt, hogy az elmélet egyes *részmechanizmusait* illetően is minden biológus egyetértene. Aki azonban veszi a fáradságot, és utánanézi, azt fogja tapasztalni, hogy az evolúcióelmélet igazságát semelyik tudós nem vonja kétségbe. A biológusok darwinisták.

Következik-e mindebből, hogy eredendően vallás-talanok is? Semmi esetre sem. Az emberi tudat túlságosan komplex, nehéz a mélyére látni. Talán még arra is képes, hogy tekervényei mélyén elkülönítve, párhuzamosan tárolja a két egymásnak ellentmondó teóriát: a bibliai tanítást és az evolúcióelméletet. A kettőt azonban hermetikusan elzárva kell tartania, mert ha mégis összetalálkoznak, heves reakcióba lépnek egymással. Egy biztos: a biológus, még ha vallásos is, tudományos munkáiban ezt a meggyőződését nem fogja érvényre juttatni.

Vajon jogos-e összevetni a történetírást (társadalomtudomány) a biológiával (természettudomány)? Tetszetős érvnek látszik, hogy minden tudományág más-más oldalról kutatja a világ törvényszerűségeit, tehát másképpen alakítja ki a maga paradigmáját. A világ azonban egységes egész, és pedig vallásos és természettudományos értelemben egyaránt. Ha valamely tudományág *demonstratívan elfogad* egy olyan motívumot, amelyet a másik *eredendően kizár*, akkor a kettő közül az egyiknek konfliktusban kell állnia a valósággal.

III. Utószó és előszó

Tisztelt Professzor Úr, röstelkedve látom, mennyi mindent összehordtam ebben az „interdiszciplináris” fogalmazványban. Ideje beismernem, hogy Önt csak szimbolikusan tekintem levelem címzettjének, mert gyaníthatólag nem Ön lesz az, akire mondanivalóm az újdonság erejével hatna. Titokban mégis számítok rá, hogy válasza méltat – még ha fejtegetéseimet ellenszenvesnek találja, akkor is. Bár azt sem tartom lehetetlennek, hogy legalább részben egyetért velük. Sőt: esendő társadalmunkban a tudomány emberei bizonyos dolgokat talán nem is vethetnek fel – viszont reagálhatnak, ha valaki provokálja őket.

És itt kell visszakanyarodnom a Kautsky könyvére. Ha egyszer sikerül szereznem hozzá nyomdát és papírt,* előszónak az 1922-es kötet kiadói előszavát fogom ajánlani: „*Szükséges volt ez ma, amikor a kereszténység némely jelszavai, amelyek régen elváltak gazdasági alapjuktól, föltámadtak, s visszhangjuk zenéje betölti a levegőt*.”

Tisztelettel üdvözli őszinte híve:

Darvas László ■

* Nem sikerült. Viszont digitális formában már hozzáférhető: <http://mek.oszk.hu/17100/17168>

A darwini plebános

(pamflet)

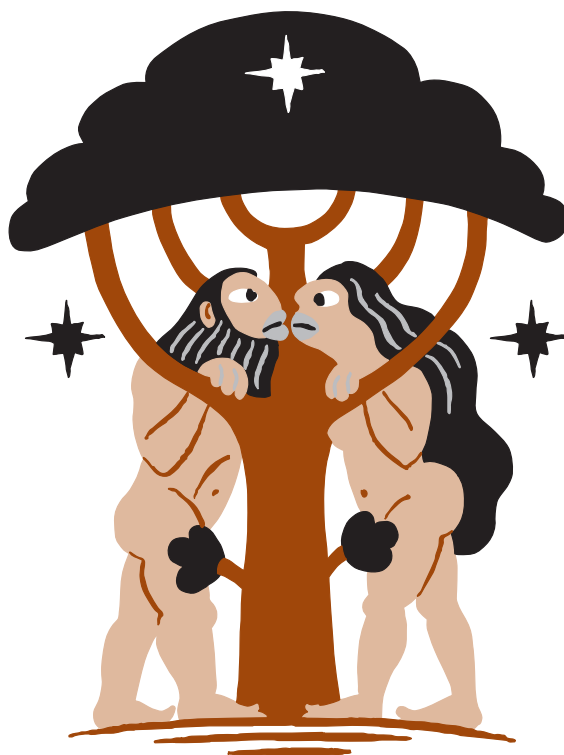
A katolikus papság olykor túl közel engedi magához a kisdedeket. Világszerte firtatják, hogy a cölibátus intézménye vajon felelőssé tehető-e bizonyos egyházi személyek pedofil (és/vagy homoszexuális) hajlamáért. Nem dicsérni jöttem a papokat, de nem is temetem őket. Inkább a biológiai indítékaikra szeretnék rámutatni, hiszen ők is ugyanolyan emberek, mint mi: Homo vagy Hetero sapiensek, vagyis időnként értelemszerűen Homo erectusok.

(Szexuálisan túlfűtött) Interdiszciplináris esszémet egy balladai tömörségű kijelentés inspirálta (a jó minőségű irodalmi lapban bukkantam rá): „Biztosra vehető, hogy az elmúlt ezer évben a papok döntő többsége betartotta a cölibátus előírásait. Bizonyította és bizonyítja a mai, szexualitástól túlfűtött világban is, hogy lehet önmegtartóztatóan élni.” Némelyek tehát még ma is erényt látnak egy természetellenes viselkedésmódban, és ez már önmagában is megérne egy misét, akárcsak az a bátor kijelentés, miszerint a papok többsége a történelem folyamán betartotta nőtlenségi fogadalmát. Én inkább arra fogadnék, hogy a papság túlnyomó része eddig is csak mértékletesen cölibálgatott. Boccaccio mindenesetre kötelező olvasmány marad, Ráth-Végh István kultúrhistoriái úgyszintén, nem is beszélve az A rátóti plebános kezdetű gúnydalról¹. (Namármost, az én nagybácsikám is falusi pap volt, Nagyrédén terelgette a nyáját.) Dehát kitől is értesülhetnénk a papság hétköznapi kihágásairól? Tán csak nem magától az Anyaszentegyháztól? Amely még a köztörvényes bűnökről sem hajlandó tájékoztatni a világi hatóságokat?

Figyelmemet azonban főleg a „mai, szexualitástól túlfűtött világ” kitétel ragadta meg. Tényleg ilyenek volnánk? És csakis a jelenkorban váltunk ilyené? Netán csak „a mai fiatalok” túlfűtöttek? Mert Junge

Hure, alte Betschwester (ifjan kurva, vénkorában imád-ságos nővér)? Az én szememben az emberi társadalom inkább kétségbeejtően alulszexualizált. Mindig is az volt, és örökre az marad. De hogy ezt a humánológiai nézetemet kifejthessem, vissza kell mennem Ádámhoz-Évához és különösen Darwinhoz. Mondhatnám: a plebánosok mentségére.

(Ceterum censeo) Társadalomtudományi ismereteinket mindenesetre sürgősen összhangba kell hoznunk a természettudománnyal. Az evolúcióelmélet – közönségesen neodarwinizmus – 150 év alatt a biológia főmodelljévé nőtte ki magát. Időközben számos tudományág keletkezett, a tektonikától egészen a genetikáig, és ezek tényanyaga úgy szövi át a darwini alapképletet, mint egy többdimenziós keresztretjtvény definíciói a megfejtést. A puzzle minden irányban összeállt. A régi kérdést, pláne ebben a primitív formájában, t. i. hogy *igaza volt-e Darwinnak*, ma már csak műveletlen ember teszi fel. Éppen fordítva: hipoté-

¹ Az irodalmi műveltség hanyatlásával ma már nem mindenki ismeri, tehát idéznem kell, bár csak lábjegyzetben: A rátóti plebános / kecskét b***ott, namármost / míg a lyukat kereste, kereste de kereste / tökön bökte a kecske.

zisek vizsgálatakor az az egyik legfontosabb kritérium, hogy az új elképzelés igazolható-e az evolúcióelmélettel mint modellel. Ijesztő, hogy a humánértelmiség mennyire képtelen megemésztetni ezt a polaritásváltást. Irodalomprofesszor, művészettörténet-professzor kérdezett már vissza, hogy Darwint vajon tényleg komolyan kell-e venni. És tessék csak visszaemlékezni a hét mesterlövész műsorából az intellektuálisnak mondott színész-rendező habogására: *izé, mint halom, ezzel a Darwinnal valami baj van...*

Magyarázat természetesen akad rá. Kezdetben jó emberi szokás szerint az evolúcióelmélettel is visszaéltek, és ideológiai sandaságból a Rátermettebb Túlélésének (aggasztóan szimplifikált) elvét közvetlenül alkalmazták az emberi társadalomra. Az úgynevezett szociáldarwinisták azt állították, hogy a társadalom nyertes és vesztes osztályai a saját genetikai minőségüknek köszönhetik sorsukat. Jóérzésű emberek ezt már akkor sem fogadhatták el, és ettől kezdve megcsappant a természettudományos érdeklődésük. Ez úgy 1930 táján következett be, azóta a humánértelmiség makacsul ragaszkodik ahhoz az elképzeléséhez, miszerint az emberi kultúra önjáró: független a biológiai értelemben vett evolúciótól.

(Tudományok kézfogása) A nagyvilágban évtizedek óta tudományos forradalom zajlik, csöndesen, de feltartóztathatatlanul. A két nagy diszciplína (természettudomány és társadalomtudomány) között még mindig óriási szakadék tátong, de már javában építik fölte a hidat.

A reáliák oldalán eddig is rend uralkodott, tudták, hogy az egyes tudományágaknak egymásra kell épülniük. Kémiát nem lehet művelni fizikai ismeretek nélkül, biológiát pedig kémia nélkül. A legfelső szinten – a jelző itt nyilván nem értékítéletet fejez ki – az állatok és az emberek viselkedésével foglalkozó ágazatok állnak: antropológia, az etológia nyomán a humán-etológia és a vele némiképp párhuzamosan dolgozó szociobiológia.

A természettudósok már régóta nyújtogatják a kezüket felfelé, a hierarchia következő szintjén álló társadalomtudósok felé. Azok eddig mogorván elfordultak. Mint Münchhausen bárónak, nincs szükségük szilárd talajra, egyszerűen csak üstökön ragadják magukat, és kihúzódkodnak a mocsárból. Vonatkozik ez szociológiára, pszichológiára, filozófiára, közgazdaságtanra, nem beszélve a történettudományról vagy pláne a politológiáról, már amennyiben az utóbbit hajlandóak vagyunk tudománynak nevezni, a jogszáttal egyetemben. Vonatkozik az egész humán diszciplínára mint olyanra.

Ámde az utóbbi évtizedekben, talán a genetika döbbenetes felfedezései nyomán (az antropológiában

már régóta a genetikusok mondják ki a végső szót!) valami megmozdult. Ennek első hazai jeleit jó húsz évvel ezelőtt, egy főműsor utáni / elalvás előtti kerekasztal-beszélgetésen tapasztalhatta a *Homo audiovisualis*, a televíziózó ember. A meghívottak Csányi Vilmos akkoriban megjelent humánetológiai könyvét recenzeálták a szerző jelenlétében. Akadt közöttük pszichológus, szociológus, minden egyéb fajú lógus, még teológus is. Konkrétan senki sem tette fel a Kérdést, de az végig ott lógott a levegőben: *szóval nekem is újra kellene definiálnom tudományágam alapjait?* A résztvevők meglepően konstruktívak voltak, és a fel nem tett kérdésre kissé bizonytalanul, de jóváhagyólag válaszoltak. A lelkészre ez nem vonatkozik, ő nem írhatja át a Bibliát.

A tudományágak azóta lassanként modernizálódtak, az *evolúciós pszichológia* és az *evolúciós antropológia* éppenséggel az áthidaló központi diszciplína szerepre pályázik. A csatadal tehát már elhangzott.

(Alapjárat) Amikor a költő azt írta, hogy *ehess, ihass, ölelhess, alhass*, az emberi lét alapfunkcióit foglalta össze. Őseink nem olvastak szépirodalmat, de ezt a verssort betéve tudták. Olyan emberek leszármazottai vagyunk, akik szerettek ölelni. Előttörténetünk permanens üzekedési verseny.

Akik ezt a vágyat nem kellő mértékben örökölték, kipusztultak. Kipusztultak továbbá akkor is, ha nem tudtak nőtényt szerezni maguknak. Mindig az erősebb kutya evolvál, számos állatfajnak szinte kizárólag csak a legerősebb hímjei szaporodnak, a többiek legfeljebb az alkalmat lesik. Különösen, ha a hím jóval nagyobb a nőténynél – márpedig az úgynevezett *nemi dimorfizmus* még a mi fajunknál is számottevő, ha nem is annyira, mint unokatestvéreinknél, a csimpánzoknál. A gyöngébb nemnek ilyenkor nem sok beleszólása van a dolgok menetébe. Az erős hím a vetélytársakat elkergeti vagy agyonüti, az okvetetlenkedő nőtényt pedig elpáholja és meghágyja. A feminista hölgyek bocsánatáért esdeklek, de annak idején tényleg nem kérték ki az ő véleményüket. Ezzel még várniuk kellett a monogám párkapcsolat beköszöntéig – amire rövidesen visszatérek.

Régen volt, talán igaz se volt – mondaná a morálfilozófus. Csakhát ez a technika még a történelmi időkben is kifogástalanul működött. Richards Dawkins, a neves brit etológus egyhelyütt egy mindössze ezer évvel ezelőtt élt, vérszomjas marokkói uralkodóra hivatkozik, aki gondolkodás nélkül kioltotta bármely férfi alattvalójának életét, és persze minden nőre igényt tartott. Ha Marokkóban átfogó genetikai vizsgálatot végeznének a helyi lakosság körében, nagy valószínűséggel kimutatnának egy mindössze 1000 évvel ezelőtti közös férfiőst.

Közeledjünk tovább a jelenhez. A 20. századi Európában, monogám keresztény országban, a kultúra aranykorában, amikor is a *Nyugat* című irodalmi folyóirat már nem kevesebb mint 400 példányban jelent meg, vidéken az uradalmi intéző esténként egyszerűen csak leüzent valamelyik ott alvó napszámos lányért. És hogy a lány vajon engedelmeskedett-e neki? A becsületes megfektők között lapzárta után morálfilozófusokat sorsolunk ki.

(Kulturális evolúció) A mind jobban kiterjedő emberi kultúra azonban rajta hagyta lenyomatát a géneken. Ahogy a humánétológusok mondják: a gének és a kultúra együtt evolváltnak. A leggyakrabban idézett, mert viszonylag kései fejlemény a tejivás képessége (a csecsemőkorból kinőve eredetileg nem tudtuk megemésztetni a tejet), illetve az alkoholizálás, amelyhez szintén génmódosulás árán idomultunk. Sokan belehaltak, sokan meg éppen a szeszes italok jóvoltából maradtak életben, mert ezeket itták, nem pedig a zsúfolt középkori városok fertőzött vizét.

A monogámia nyilván sokkal régebbi szerzemény. Olyan divat, amelyet tényleg a kultúra kényszerített ki, és amelynek révén a gyöngébb férfiak is nőstényhez juthattak, bár tulajdonjogukat aligha sikerült folyamatosan fenntartaniuk. A monogámia kordába szorította szexuális viselkedésünket, de a korda ajtaja bizony ki-kinyílik. *(Korda* valójában madzagot jelent, de én isten tudja miért, valamiféle disznóállal asszociálom.) A közhiedelem szerint a válások többsége a házasság hetedik évére esik, ez szép, mágikus szám. Csányi szkeptikusabb, szerinte az emberi állat ugyan *szerialisan monogám*, de a ciklus ideje csupán 3-4 év. Ne feledjük: itt most viselkedésformáról beszélünk, nem pedig nemi vágyról. A viselkedést korlátozhatják a körülmények, a vágyat nem. A társadalom leggyöngébbre, legcsúnyábbra, legesélytelenebbre sikeredett hím tagja is lélekben 15 millió nő miniszterelnöke marad, halála órájáig, ámen.

(Oldalbordánk) A gének parlamentje (a biológusok nevezték el így!) szigorított a követelményeken. Alfa-hímnek lenni jó dolog, az embernek tömördek gyermeke születik – de vajon lesz-e majd elég unokája is, ha nem gondoskodik róluk? Ebben a tekintetben esély nyílik a Béta- vagy akár az előző bekezdésben definiált (Omega-?) hímek előtt is. Ők férfiasságban ugyan kevesebbet, figyelmességben viszont többet nyújthattak, és ezzel az áhított nőstények (ettől kezdve nők) kegyébe férkőzhettek. Ha szerepük abban merült ki, hogy néminemű nemi élményért cserébe felnevelték az Alfa-hím utódait, saját génjeiket nyilván nem adhatták tovább. De ha kedvében jártak a nő(sténye)knek, vagy legalábbis kevésbé voltak erőszakosak és

elviselhetetlenek, akár még genetikailag is hozzájárulhattak a fészekaljhoz. Viselkedésformájuk – értelemszerűen csekélyebb mértékben – szintén közös örökségünkhöz tartozik.

Ettől kezdve a nők is bele tudtak szólni a dolgok menetébe, és ekkorra már őket is jobban érdekelte a hetyepetye. Viselkedésük természetesen különbözött a férfiakétól, hiszen ha ők is a fűvel-fával stratégiát követik, ivadékaikat a kutya sem segít nekik felnevelni. Márpedig a nők sokkal többet fektetnek be a közös vállalkozásba, mint a férfiak a maguk olcsó sperma-pitypangjával, ezért nekik megfontoltabbnak kell lenniük. Fő evolúciós stratégiájuk a következőkben foglalható össze: utódomnak lehetőleg egy daliás Alfa-hím legyen az apja, de a gyereket talán mégis inkább egy Béta-hím nevelje fel. *(Milyen szép dolog, hogy már ma / nem történik ilyes láрма...)*

(Előre a szex útján) Ismeretes, hogy a férfiak többsége örömet leli a női orgazmusban; a lesbikusakéban is. Ezért visongatnak oly szívettépően a hölgyek az erotikus filmekben, és ha értesüléseim helytállóak, a prostituáltak attitűdje is hasonló. (Zárójelben hadd mutassak rá, hogy a pornófilmek hölgyei – órák hosszát tartó felvéleteleken, kamerák keresztütüzében – gyakorlatilag soha nem produkálnak igazi orgazmust; aki ilyet akar látni, meg kell dolgoznia érte. Vagy meg kell tekintenie Bernini Szent Teréz-szobrát, amelyen a túlvilági extázist nagyon is evilági arckifejezésről mintázta a művész.) És itt szerény köhécseléssel hadd hívjam fel a figyelmet saját meglátásomra, amennyiben az egész jelenség mögött komplex evolúciós gépezetet sejtek. A Nobel-díj bizottság a szerkesztőség címén veheti fel velem a kapcsolatot.

Kérdezzünk meg egy szaktekintélyt, magát a nagy Casanovát. (Megérdemli ezt a jelzőt, mert öregkori önéletírása révén minden kétséget kizárólag beletartozik a Szerb Antal definiálta Világirodalomba. Kisebbség népek zseniális íróinak ez nem adatik meg. Méltatlanság, dehát mit tegyünk.) Nos, a nagy C. úgy nyilatkozik, hogy számára a szexuális élvezetet túlnyomórészt *a hölgyek öröme* jelenti... Márpedig ő aligha szenvedett kisebbrendűségi komplexusban, nem volt bizonygatni valója. Eszerint a női orgazmus láttán érzett gyönyörűség túlléphet önmagán, egyfajta esztétikai élvezetté kombinálódhat, minden szempontból növelve a párkapcsolat szépségét. Ebben az egyben (ha másban nem feltétlenül) hasonlatosak lehetünk a legendás Alfa-hímhez.

Namármost, ha feltételezzük, hogy a nők a monogamizálódó társadalomban már egyfajta korlátozott választójogot szereztek, előnyben részesíthették azt a férfiút, aki (több) örömhöz juttatta őket. Ezzel kétoldalú, kölcsönösen előnyös evolúciós gépezetet ger-

jesztettek. Az a férfi, akit élvezettel töltött el a női orgazmus látványa, igyekezett kitenni magáért – és számíthatott rá, hogy a hölgyek ezt méltányolni fogják. Mint az emberi viselkedésformákat általában, ezt is komplex genetikai háttér kódolja. Örökölheto. Elterjedhet a népességben. Férfiakban, nőkben és plebánosokban egyaránt.

(*Ora et labora*) Az utolsó néhány ezer évben megjelentek az Alfánál Is Alfább Hímek, és ezek ritkán túrték el, hogy a népesség szexbe fojtsa fölös energiáját, ahelyett, hogy piramist építene, földet túrna vagy bányában dolgozna. Hatalmukat ideológiák bevetésével igyekeztek megszilárdítani.

A kereszténység érdemei hervadhatatlanok. Az Újszövetség segítségével, egyfajta korai globalizáció révén sikerült a népességet oly mértékben munkára fogni, hogy ebből egy magasabb rendű technikai civilizáció nőhet ki magát. A kereszténység egyúttal megerősítette a közemberek párkapcsolatát és védte őket a zsarnok Alfa-hímektől (bár nem túl eredményesen). Jancsit azonban életfogytiglani Iluskára ítélte, és bár a népség-katonaság ezen többnyire túltette magát, nagyon sok embernek kétségtelenül sikerült tönkretenni a libidóját.

Számos más mozgalom is sikerrel működött közre az emberi szexualitás elfojtásában, bár egyikük sem érte el a kereszténység hatékonyságát. A koestleri, orwelli és egyéb diktatúrák elnyomták a szexualitást, merthogy túl szoros kapcsolatot létesít férfi és nő között az Ideológia rovására. A hitleráj annyiban tért el tőlük, hogy átmenetileg áldozatot hozott a többnejűség oltárán, pótlendő a hiányzó katonai létszámot (lásd Bob Fosse *Kabaré*jában). Jelenleg szélcsend van, az ideológiák szorítása valamelyest engedett, és a nyugati társadalom szabadabban érvényesítheti – mit is? Nem annyira az aktivitását, mint inkább a szexuális fantáziáját.

(*Móricka*) A tipikus kamasz, akinek mindenről ugyanaz jut az eszébe. A róla szóló viccet jó száz évvel ezelőtt találták ki, vagyis ő sem a mai globalizált világ szülötte. Szexuálisan túlfűtött? Ugyan kérem. Egyszerűen csak *alulszexualizált*, és nem tudja palástolni a vágyait. Hiszen még csak most lépett be az Ivarérettség feliratú ajtón.

Túloldalt, a kijáratnál öregurak malackodnak. Sajnálatosan és egyre visszafordíthatatlanabban alulszexualizáltak. *Namármost*, ami a nőket illeti, az ő biológiai órájuk korábban csönget, hamarabb lejár. De továbbra is lankadatlan figyelemmel kísérik szomszédaik, barátaik, ismerőseik, a politikusok és a filmcsillogok szerelmi életét. Ezt az archetípuszt festi le Szerb Antal *A Pendragon legendájában*: „...megszoktam, hogy

a jobbra mellettem levő széken egy teljesen lapos öreg hölgy ül, és a primitív népek szerelmi életét tanulmányozza, bizonyos helytelenítő kifejezéssel az arcán”. Szexuálisan túlfűtött? Vagy csak a saját belsőégésű motorját működteti, alapjáraton?

Középen pedig ott kíváncsiskodik a derékhad, beleszürkülve a kétkezi vagy szürkeállományi munkába, a pénzszerzésbe vagy inkább pénzhiányba, második mellékállásba és harmadik műszakba, gyermekszülésbe és gyermeknevelésbe. Kalandozásra vagy van alkalm, vagy nincs, de azzal amúgy is létében fenyegetné értékes párkapcsolatát. Mert önmagával szemben mindenki megbocsátó, holott akár az egy-szeri megcsalattatást is mint megsemmisítő vereséget éli meg. Pillantsunk vissza az őskorba: aki nem volt féltékeny, súlyos evolúciós hátrányba került. A férfi azért, mert gyakran mások gyerekét kellett felnevelnie (és így nem ő adta tovább a génanyagát), a nő pedig mert a férfi ettől kezdve elhanyagolta az utódait, vagy más nők ivadékaival is törődött.

Ezért nincs esélye a társadalomnak a prostitúcióval, illetve higiénikusabb formájával, a pornográfiával, ezzel az ősi művészettel szemben. Nyilván örökön-örökké küzdeni fog ellenük, szemforgatóan, becsületből (?), de minden meggyőződés nélkül. Mert Móricka a felnőttekben is ott *leselkedik*, csak visszafogottabban. Olykor elszólja magát. Kitűnő zenekritikusunk egy ízben úgy jellemzett egy operaelőadást, hogy a színpadon „közepes szexshopokban kapható dominajelmezbe csomagolt énekesnők csápolnak”. A szerző eszerint jól kiismeri magát a szexshopok kínálatában, meg tudja különböztetni a közepeset a bővítől, illetve a delikáttól. Legalább is ami a domina-jelmezeket illeti.

Már szóba hoztam a *Kabaré* című filmet, ez a 30-as években játszódik, de főhőse alkalmi munka gyanánt már akkor is pornográf regényeket fordít, és meglehetősen cifra szerelmi kapcsolatokba bonyolódik. No persze, a rendező, Bob Fosse eredetileg színpadi művész volt (korának egyik legnagyobb tán-cosa és koreográfusa), mi egyebet is várhatnánk tőle. A *Pendragon legenda* viszont egy tiszteletre méltó filosz műve: erotikával, itt-ott erotikus tévelygésekkel átszótt misztikus detektívregény, szabadszerető nővel és luxusprostituálttal. Pedig tudomásom szerint Szerb Antal harmonikus házasságban élt, ameddig hagyták.

(*Jancsi és Iluska*) A szerelem szép találmány, és az angyalok a mennyei számítógépen kitűnő munkát végeznek, hiszen annyi ideális házasságot sikerül összekalapálniuk. Szó eshetne itt a párok összekovácsolódásáról, a férfi és nő között létrejövő véd- és dacsövetségéről, *John Anderson, szívem*, *John stb. stb.*,

de ezeket a túlsó oldalon dobolják, én most az innen-ső oldalon dobolok.

Jancsi tehát egybekelt Iluskával. Vajon több ezer jámbor hajadon közül is őt vette volna el, ha ismert volna ennyit? És Ilus vajon százszor annyi kérő közül is őt választotta volna? Aligha. Sajnos, az átlagos férfiak és nők *valóban* átlagosak, és naponta érzékelik, hogy a beléjük oltott nemi vágy különb (több) szexuális partnert követelne, mint amilyet (amennyit) ők megszerezhetnek. Sokat akar a hétköznapi szarka, de nem bírja a farka.

A párok végső soron megalkusznak egymással, de a hangsúly mindig az alkun van, bármennyire igyekszünk is elködösíteni. Zárjuk ki a nyilvánvaló érdekkapcsolatokat, a tehetős vagy befolyásos férfiak házasságait egyre fiatalabb nőkkel, és maradjunk a normál pároknál. Többnyire azt tapasztaljuk, hogy egy-egy zsák találja meg az ő foltját. Olykor persze láthatunk Alfa-nőstényt egy Gamma-hím oldalán vagy viceversa, de ők nyilvánvalóan csak szabályerősítő kivételek. Sunyi pillantások villódnak körülük.

A szépség időtlen idők óta eszményképünk, már a reneszánsz Madonnákba és Magdolnába is gyakran sikerült erotikát csempészni. („Nem elég, hogy nem fizetett, de még meg is vert!”; panaszkodik – szerintem – Tiziano *Bűnbánó Magdolnája*.) Az utóbbi száz évben pedig filmvászonon és képernyőn, végeláthatatlan sorokban menetelnek a lélegzetállítóan szép emberek, elérhetetlen mércét állítva a hétköznapi férfi és nő elé. Az Idolok nem ráncosodnak, nem izzadnak, nem borostásak, nem eresztenek sörhasat, nem mennek tönkre a gyerekszülésben. A normális halandók viszont folyvást érzékelik az idő múlását a tükörben – akárcsak házastársuk arcán és testén. Teljesítőképeségük csökken, nemi vágyuk alig csillapodik.

(A *szőkenő-effektus*²) Noha az átlagos férfi és nő *per definicionem* nem túl attraktív, valamely vonása vagy képessége révén igenis megnyerő lehet. Sokféleképpen kitűnhet. Például a hajsztínével. Már Weörestől is tudjuk, hogy *szőkék legelőbb, majd a feketék, aztán a barnák és a maradék*. A szőkenő-effektus azért érdemel említést, mert evolúciós alapja van. Az emberek kezdetben nem voltak szőkék, legfeljebb egészen fiatal korukban. A szőke nő nagy valószínűséggel fiatal, következésképpen egészségesebb is lehetett, genetikailag kifizetődött őt választani. Ezért van a férfiaknak a szőke nő láttán kisebbrendűségű érzésük, amit aztán mérsékelten szellemes viccek formájában vezetnek le.

És innen már csak egy ugrás a pedofília. Csupán az a kérdés, milyen magasra tesszük a mércét, akárrom mondani a korhatárt. A neves filmrendező életé végeig börtönnel fenyegeti egy 13 éves lánnyal való kalandja. (A kis hölgy akkor éjjel – ejnye-bejnye! – éppen Jack Nicholson villájában lebzsel.) Hazai példám: úgy negyven évvel ezelőtt egy neves magyar színművész végigment egy középiskolai leányosztályon, bár az én fogalmaim szerint inkább a leányosztály ment végig őrajta, kézről-kézre adogatva a csábos Alfa-hímet. A színészt lecsukták, bűne csak nagysokára merült feledésbe. Ma a haja szála sem görbülne. Rómeót sem ítéljük el, holott az ő Júliája a Dajka szerint csak jó két hét múlva lesz 14 éves. (A Dajka ugyanebben a jelenetben imígy esküszik: „... *amint igaz, hogy / szűz voltam tizenkét éves koromban*”). Mindez nincs ellentmondásban azzal a statisztikai adattal – és egyben evolúciós stratégiával –, miszerint a többség a 22–28 éves nőket részesíti előnyben. A szórás azonban nagy, el lehet térni felfelé is, lefelé is.

(Az *alulszexualizált kultúrlény*) Saint-Exupéry rókája A *kis herceg*ben megtanít rá, hogyan kell megszeretni társunkat, aki hozzánk hasonlóan nem tökéletes. Arra már nem tanít meg, hogyan kell leélni vele egy teljes életet. Ezt inkább az egyszerű vőlegény meséjéből tanulhatjuk meg. A fiú aggódva kérdezi varázsló-nagybátyját, mit tegyen, ha felesége már nem fog tetszeni neki. „Itt ez a kenőcs – szól a varázsló –, és valahányszor már nem látod őt elég szépnek, kend meg a szemed.” Ez nagy-nagy Varázslat, de nem tud visszahatni több millió évvel ezelőtti önmagunkra. Fenntarthatja a státuszkvót, de ritkán tudja semlegesíteni vadászkutya-szaglászásunkat: a nemi érdeklődést.

Közben pedig életkilátásaink egyre javulnak. Régen gyorsan véget ért a holtodiglan-holtomiglan. „A házastársakat elég hamar elváltasztotta az éhínség, pestis, gyerekszülés, tüzeset vagy háború. Gyakorlatban az eskü tíz vagy tizenöt évre szólt, s az életben maradt újra megházasodott. A félévszázados házasságnak alig volt esélye.” Ezt a törvényeiről ismert Parkinson professzor írja, majd így folytatja nagy gonoszán: hosszabb együttélés után az ember könnyen arra az álláspontra jut, hogy a poligámia ellentéte a monotónia...

Hát ezt a biológiai nyakörvet viseljük mindnyájan. Túlsó végét évmilliókkal ezelőtti lények tartják a markukban. Ha magunkra öltjük a kultúra színes leplét, a bőrszj el-eltűnedezik, úgy érezzük: a végtelenbe vész. Pedig nagyon is rövid pórázon tartanak bennünket.

(*Dialdarw*) Vannak csaták, amelyeket nem lehet megnyerni. A vulgárdarwinizmus is (melynek bűnében olykor a nagyszerű Richard Dawkins is elma-

² Irodalmibb formában ld. Óda a Szőkenőhöz, Darvas-Felvidéki: Grotex Felnőttképeskönyv <http://mek.oszk.hu/08300/08382>

raszthalhatjuk) el fogja veszíteni mérkőzését a vallással és általában az istenhittel szemben. Ha majd egyszer létrejön a természet- és társadalomtudományok egysége, amikor pszichológusok, szociológusok, filozófusok (és történészek? kétkem!) már ugyanabból a paradigmából táplálkoznak, megszületik a *dialektikus darwinizmus*. Nyilvánvalóvá válik, hogy a vallás a maga égbe vetített Alfa-hímjével, mennyei csoporthierarchiájával és a halál utáni élet ígéretével *humánológiai szükségszerűség*, amely nélkül a társadalom egésze éppúgy képtelen megenni, mint alkohol (Marxnál: ópium) nélkül. A vallás soha nem lesz racionalitás kérdése. Hívó emberek váltig mondogatták, hogy az ember soha nem fog belelátni az isteni vegykonyha receptjeibe. No és amikor végre sikerült modellezni a DNS szerkezetét? Akkor Salvador Dalí azt nyilatkozta: a DNS az ő számára tökéletes bizonyíték a Isten létezésének...³

A cölibátus ezzel szemben a katolikus egyház vesztett csatája. Amikor sok-sok évszázaddal ezelőtt meghirdette, nem foghatta fel, micsoda öröknek üzen hadat. A szexuális vágy nem kulturális és nem isteni képződmény, hanem eredendő és legfontosabb emberi örökségünk. Aki mégis cölibálni kíván, *pszichikailag súlyosan veszélyeztetett*. Ha megtartja fogadalmát, le kell mondania az emberi lét legfontosabb megnyilvánulásáról, életidegenné válik. Ha pedig „vétkezik”, örökös lelkiismeretfurdalás fogja gyötörni. Személyisége mindkét esetben eltorzul, kevésbé lesz alkalmas rá, hogy más emberek – különösen gyerekek – lelkét gondozza. Hogy a cölibátust előbb vagy utóbb el fogják törölni, nem is lehet kétséges, bár az Egyház konzervativizmusát ismerve még várunk kell rá egy darabig. Történetét szakavatott kezek fogják megírni *A cölibátus tündöklése és bukása* címmel.⁴ ■

³ A DNS-modell bizonyítékkul szolgál a fundamentalista trójai faló, az **Intelligens Teremtés** ellen is. Az évmilliárdok során kiépült genetikai ABC ugyanis **degenerált kód**, amennyiben a DNS bázis-tripletjei és az általuk definiált 20 aminosav között nincs 1:1 arányú megfelelés. Némely aminosavat számos, akár 6 triplet is kódol, másokat csak egy. Ilyen rendszert csak fuser tervezne, intelligens mérnök soha. Annak

idején, amikor a triplet/aminosav kiosztást még nem ismerték pontosan, Francis Crick (a DNS-modell társszerzője) felvázolt egy lehetséges modellt, amely maga lett volna a tökély. Sajnos, a valóság távolról sem ennyire intelligens.

⁴ Nemrégiben (2016) a pápa felvetette, hogy házas férfiakat is felszentelhetnének papnak – ami persze nem ekvivalens azzal, hogy felszentelt papok is nőülhessenek.

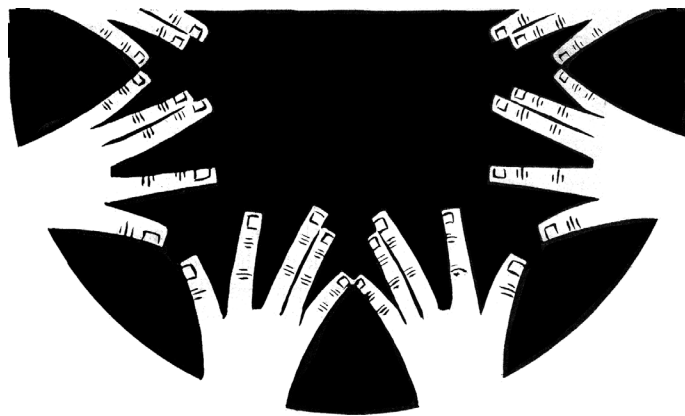
Irodalom és környéke

Uram! A lelkemért jöttem!

(Az igazi Trebitsch)

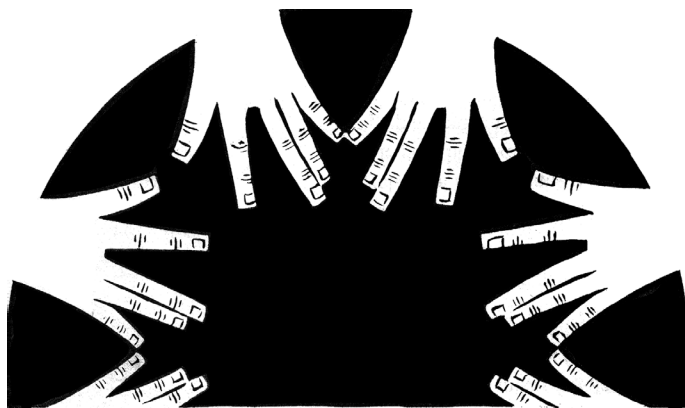
A *Kincskereső* című, patinás (nemrég végleg kimúlt) ifjúsági irodalmi lap **Rigó Béla** keze alatt messze kinőtte az eredetileg definiált, 10–14 éves korcsoportot, és kiterjesztette szellemi hatáskörét a 18 évesekre vagy még idősebbekre is. A szerkesztő és a tördelő (= csekélységem) barátsága és kooperációja több olyan cikkben manifesztálódott, amelyeket szívesen megőriznék. A szerkesztő mindig nagyra becsülte, sőt, némiképp irigyelte is tőlem szerzőtársamat, *Felvidéki Andrást*; őt bízta meg cikkem illusztrálásával, sőt e (2003. szeptemberi) címlap elkészítésével is.

„Uram! A késemért jöttem” – ezt biztosan mindenki ismeri a Pizskos Fred, a kapitányból. És alighanem sokan emlékeznek egy másik mulatságos jelenetre is ebből a halhatatlanul-humoros ponyvaregényből: az álruhás uralkodó pácba kerül, és hiába bizonygatja, hogy ő az igazi herceg, mindegyre csak ezt kapja válaszul: „én meg az igazi Trebitsch!”. Iszonyú hülye név, ilyet nyilván csak P. Howard (azaz Rejtő Jenő) találhatott ki. Holott Trebitsch valóban létezett, híres-hírhedett kalandor volt, számos könyvet írtak róla. Élete annyira, de annyira változatos volt – mintha nem is egy, hanem több ember élte volna végig.

Az asztaltáncoltatásról ma már nem mindenki tudja, mi fán terem. Nos, a szellemeket-lelkeket megidéző spiritiszták összejöveteléről van szó, akik elsötétített szobában gyülekeztek a szeánszra. Kezük az asztalon összeért, mágikus kört alkotott – így várták, hogy a közvetítő személy, a médium szavára megjelenjen a megidézett szellem, és kopogtatással, az asztal rángatásával adjon hírt jelenlétéről... A 20. század első felében még virágzott a spiritizmus, és nagyon is el tudom képzelni, hogy némely elegáns budai villában Napóleon, XIV. Lajos, valamint (természetesen!) a látogatók családtagjai után esetleg Trebitsch-Lincoln Ignácot is megidézték az ötőrai teán.

Csak hát a túlvilági számítógép winchesterén, „az igazi Trebitsch” elnevezésű dossziében számos fájl tartanak nyilván. Trebitschnek tíz élete volt, asztaltáncoltatáskor vajon melyikük jelent meg a médium hívó szavára? Ha csupán különféle szerepeket játszott volna el, ha igazi énjét csak látszólag adta volna fel, akkor talán megmaradhatott volna egyetlen jól körvonalazható, kikristályosodott, „történelmi” személyiségnek. Mint a köpönyegforgatás klasszikusai, Talleyrand vagy Fouché (Napóleon külügy-, illetve belügyminisztere), ezek 4-5 kormányt és ellenkormányt is kiszolgáltak, miközben mindvégig ugyanazok a cinikus fráterek maradtak. Ha ők kopogtatnának az elsötétített szobában, pontosan tudnám, kiket tolmácsol nekem a Médium. A mi hősrünk azonban sokkal érdekesebb személyiség. Nem, ő nem volt köpönyegforgató (avagy: nem csak köpönyegforgató volt), „az igazi Trebitsch” igazán megváltozott. Alább sorra veszem sors- és pálfordulásait, lehetőség szerint tömören. Nem lesz könnyű. Egy Shakespeare-drámát még csak össze lehet foglalni távirati stílusban, de egy kalandregényt?...

1 A paksi Trebitsch Ignác 1879-ben, vallásos zsidó családban látja meg a napvilágot. Korán feltűnik tehetségével a helyi Talmud-Tóra iskolában, majd később a pozsonyi rabbiképzőben. Váratlanul odahagyja Pozsonyt, és a család tiltakozása ellenére beiratkozik a budapesti színiakadémiára. A színészet ekkor még korántsem „becsület és dicsőség dolga”, Trebitschet ezért az apja sürgősen hosszabb külföldi utazásra küldi (Olaszország, Németország, Anglia, Egyesült Államok). Ignác cikksorozatot ír élményeiről. A cikkek feltűnést keltenek, a papa ellátja pénzzel, hogy újabb világ körüli útra indulhasson.

2 Hamburgban egy misszionárius megnyeri őt az Ír Protestáns Egyháznak. Kikeresztelkedik, bár ezt igyekszik eltitkolni ortodox családjától. Megtudják. Apja kitagadja. Beiratkozik a lelkészi fakultásra, ott is kitűnik tehetségével. Ámde eljegyezz egy hamburgi lányt, s minthogy a novíciusoknak felszentelésükig nem szabad megnősülniük, Trebitsch inkább elhagyja az intézetet.

3 Barátságot köt egy másik misszionáriussal, aki presbiteriánus, vagyis egy másik felekezetet képviselő protestáns. Ellátja Trebitschet pénzzel és ajánlólevelekkel, és Kanadába küldi, hogy csináljon propagandát a presbiterianizmusnak a montreali zsidók körében. Hősünk ott is elnyeri a vezető klerikusok bizalmát; jutalmul beíratják a teológiai fakultásra. Kitüntetéssel végez – egyetlen év

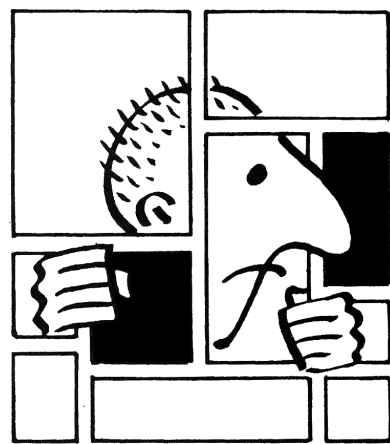

alatt!
Ekkor már tökéletesen beszél angolul. Huszonkét évesen pappá szentelik. Most már elveheti a menyasszonyát is.

4 Térítői tevékenységének híre megy a kanadai anglikán egyház vezető köreiben. Nagyobb javadalmazásért átcsábítják. Újból megkeresztelik, maga a montreali érsek szenteli pappá. Trebitschet a leghíresebb hitszónokok közé számítják, bejáratos lesz a legmagasabb körökbe. Egy napon szabadságot kér az érsektől, hogy megismerkedhessen az Óhazával, azaz Angliával.

5 Kérésére engedélyezik, hogy Angliában maradjon mint falusi lelkész. Amikor azonban hamburgi apósától csinos vagyont örököl, fizetés nélküli szabadságra megy. Valójában politikai pályára készül. Ekkor veszi fel a Lincoln nevet. Mint idegen, az Alkoholelles Ligában találja meg a közéleti szereplés lehetőségét. A Ligában ismerkedik meg egy gyárigazgatóval, aki Brüsszelbe küldi őt, hogy ott dokumentációs központot szervezzon. Trebitsch-Lincoln komoly tanulmányokat folytat, összeköttetéseket szerez. A gyáros Londonban magával viszi a Liberális Klubba, ott már miniszterek is szóba állnak a szép megjelenésű, gyönyörű angolsággal beszélő, szociális programot hirdető pappal. A liberálisok képviselőjeként bekerül az angol alsóházba.

foglalkoztatják. 1914-ben éppenséggel a hadügyminisztériumban dolgozik, míg ki nem derül róla, hogy Rotterdamba át-rándulván, órákat töltött a német konzulátuson. Ekkor családját hátrahagyva az Egyesült Államokba szönik. Amerikai bulvárlapokban műhelytitkokat ad közre az angol politikai életről. Majd könyvet ír *Egy nemzetközi kém leleplezése* címmel, azt állítván, hogy már egy évtizede a németeknek kémkedett. Brit nyomásra letartóztatják, kiszolgáltatják Angliának. Börtönbe csukják – nem kémkedésért, hanem váltóhamisításért.

7 A világháború végén szabadul. Németországba megy, magas rangú katonatisztek politikai szervezkedésében vesz részt. Ez önmagában több kötet anyaga lehetne, Trebitsch itt a nagypolitika szereplőjévé válik. Németektől, fran-

6 Mint a képviselők általában, Trebitsch is vagyont akar szerezni. Olajrészvénnyel spekulál. Egy ízben váltót is hamisít. A botrányt elkerülendő, lemond parlamenti tagságáról.

A hivatalos körök azonban még bíz-nak benne,

ezt a bonyolult diplomáciai játszmát már nem koronázza siker.

9 Ceylonba utazik, ott belép egy buddhista kolostorba. 1925-ben pappá szentelik, egyidejűleg megjelenik nagy feltűnést keltő *vallásfilozófiai* munkája. Ekkor megtudja, hogy Angliában maradt fiát gyilkosság vádjával halálra ítélték. A legközelebbi hajóval Angliába utazik, de a brit hatóságok megakadályozzák partraszállását. Fiát közben kivégzik. Trebitsch Hollandiában köt ki, s elhatározza, hogy hátralévő életét az Anglia elleni bosszúnak szenteli.

10 Egy (szintén mozgalmas életű) magyar újságíró

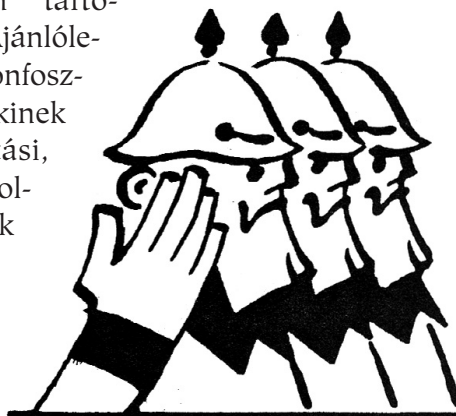
1929-ben Berlinben személyesen is megismerkedik Trebitsch-szel, akinek neve ekkor már Csao-kung apát, és állítólag Spanyolországban akar buddhista kolostort alapítani. 1938 végén Sanghajban ismét találkoznak, ekkor a riporter azt a feladatot kapta a helyi német laptól, hogy készítsen interjút a nemzetközi híró kalandorral. (A beszélgetés

summázata: Trebitsch gyűlöli az angolokat, és az ázsiai kultúrában látja a világ jövőjét.) 1943-ban hírül adják a lapok, hogy Csao-kung apát rákbetegségben elhunyt. *Több százezer ember* halad a koporsó után: buddhista főpapok Ázsia minden tájáról, a japán vezérkar, a kínai báborkormány... A gyászmenet órákig halad Sanghajon keresztül...

ciáktól, csehektől stb. stb. húz járandóságot ilyen vagy olyan formában.

8 Mikor Európában nincs már keresnivalója, 1921-ben Kínába, a Tibettel szomszédos Szecsuan tartományba utazik. Ajánlólevelet szerez egy trónfosztott diktátorhoz, akinek számára közigazgatási, adó- és hitelrendszert dolgoz ki. A győztes tábornok oldalán lovagol be Csunkingba. Megbízóit képviselve Európában folytat tárgyalásokat a kínai nagyipar újrászervezéséről – de

ciáktól, csehektől stb. stb. húz járandóságot ilyen vagy olyan formában.

Melyik hát az igazi Trebitsch? Hiszen Trebitsch-Lincoln személyisége, még ha kivonjuk is belőle a nyilvánvaló pálfordulásokat és hitehagyásokat, akkor is tartalmaz nyolc-tíz „igazit”. Melyiket hívjuk tanácskozássra a másvilágról? A szerelméért hívását is feláldozó ifjú novíciust? Vagy a lánglelkű hitszónokot? Vagy a munkásság jogaiért kiálló, öntudatos politikust? Vagy a huszonévesen angol képviselővé avanzsált zseniális „jöttmentet”? (Egyik kortesbeszéde közben azt kérdezte tőle valaki nagygúnyosan: „Melyek Magyarország legfontosabb exportcikkei?” Mire Trebitsch, csak úgy kapásból: „Magyarország legfontosabb exportcikke jelenleg én vagyok.”) Vagy a tőzsdeügyleteibe belebukó váltóhamisítót? Vagy a német kémeket? Vagy „az ellenforradalom nemzetközi ügynökét”? Vagy az Anglia-gyűlölő ázsiai kormány-főtanácsadót? Vagy a buddhizmusba menekülő, nagy hatású teológust?

Vagy talán ezek mind-mind ott tolonganak a túlvilágon, türelmetlenül várva, hogy alkalomadtán sorra kerüljenek a szeánszon? Merthogy a Trebitscheket csakis egyenként lehetne megidézni. Valamennyien, egyidejűleg aligha férnének meg egyetlen alakban.

Melyik volt hát az az énje, amely a halál pillanatában szellemmé spiritualizálódott? Netán a leges-leges-legutolsó? Lehetséges – őt viszont már biztosan nem érdemes megidézni. Az utolsó „igazi Trebitsch” egy romhalmaz: öntudata végső maradványait őrző rákbeteg, aki többé már nem vesz részt sem politikai, sem teológiai beszélgetésekben. Ennek a szellemnek már arra sincs ereje, hogy megkocogtassa a spiritiszták asztalát...

Ne üdvözljek, ha nincs igazam. ■

A két Bárczi esete Kund Abigéllal

Kriminális esszé

(Kincskereső, 2007)

Sok-sok évvel ezelőtt két neves humorista paródiát írt arról, hogyan dolgozzák fel némely rádiójáték-írók irodalmunk klasszikus értékeit.

– Milyen sötét ez az erdő!

– Itt, Radvány környékén minden erdő nagyon sötét!

– Igen, akkor szögezzük le, hogy ez egy Radványi sötét erdő. De mi fekszik itt?! Szent ég, hiszen ez Benő úrfi!

– És mi van ifjú szívében?! Egy tőr!

– És milyen hosszú!

– És milyen hegyes!

Fentebb annak lehattünk tanúi, hogyan bütykölik át rádiójátékká Arany János *Tetemre hívás* című balladáját. A paródia szerzői biztosra mentek, hiszen ezelőtt csaknem egy fél évszázaddal ez a vers közis-

mert volt: be volt ágyazva a magyar irodalmi köztudatba.

Ámde később, a hetvenes években már kisebbfajta botrány keveredett abból, hogy a Televízió egyik irodalmi vetélkedőjében egy különben értelmes és jól felkészült középiskolás diák nem tudta megfejtetni feladatát; nem ismerte fel a Tetemre hívást, mivel az már nem volt iskolai tananyag.

Az esetet óriási vita követte. Volt, aki úgy vélte, hogy a Tetemre hívás mellőzésével egész nemzeti költészetünket érte gyalázat. Nem hagyhatunk veszni egy olyan költeményt, amelynek megannyi verssora szállóigévé vált: „Íme bizonyság Isten előtt”, „Lélek az ajtón se be, se ki”, „Mindenki gyanús nekem, aki él”.

Ellenérv: Shakespeare Othellóját sem azért szeretjük, mert olyan mondatok vannak benne, mint az, hogy „a mór megtette kötelességét, a mór mehet”. (Annál is kevésbé, mert ez az idézet nem az Othellóból, hanem Schiller Fiescójából való – amelyet ma már valóban a kutya sem olvas.)

Azidőtájt még e sorok írójában is több volt az egészséges vitázó kedv. Elmélyedvén az érvekben és az ellenérvekben, hiányérzete támadt, s vizsgálni kezdte: vajon valóban vitán felül álló remekművel állunk szemben, amelynek megőrzése minden diák, sőt *volt-diák* vitathatatlan kötelessége?

Akkortájt jöttek divatba a tesztek. Összeállítottam tehát egy kérdőívet csupa lényegtelen kérdésekből, és ezek közé rejtettem el azt az egyet, amelyikre tulajdonképpen választ vártam. A kérdőívet egyetemisták töltötték ki, jórészt negyedéves magyar szakosok – olyanok tehát, akik két év múlva tanári katedrán fogják tanítani a magyar irodalmat, benne Arany Jánost és akár a Tetemre hívást is. Idevonatkozó kérdésem szándékosan primitívnek hangzott: „*Ki Arany János Tetemre hívás című balladájának főhőse?*” Huszonöt egyetemistától kaptam vissza kitöltve a tesztlapot. Közülük

- tízen nem írtak be semmit;
- öten azt írták, hogy Bárci, Bárczi, Bárczy Benő – egyikük szerint Jenő;
- öten azt írták, hogy Kund, Kunt, Kun Abigél;
- hárman azt írták, hogy Bárczi Benő és Kund Abigél;
- egyikük azt írta, hogy Bárczi és a szeretője;
- egyvalaki pedig így fogalmazott:
„Kund Abigél (ő ölte meg), Bárczi Benő (őt megölték), kérdés: ki a főhős?”

Hát igen, ez itt a kérdés. Mint tudjuk, BB-t senki sem ölte meg, KA a legkevésbé, de legalább előállítottuk az összes személyt, akiket a bűnügyben nyomozó hatóságok azzal gyanúsítanak, hogy ők volnának a ballada főhősei. Nézzük a gyanúsítottakat:

Bárczi Benő. Egy tördőfés következtében igen korán elhalálozott, még jóval a legelső balladai daktilus előtt. (A daktiluskópiái vizsgálat nem mutatott ki ujjlenyomatot). Nevezett személy előéletét csak egészen felületesen ismerjük. Ifjú volt és bohó, mindenki szerette, de a nőekkel valahogy nem volt szerencséje.

Kund Abigél. Kacér teremtmény, de van érzéke a lelkiismeret-furdaláshoz. Megrázó eszközökkel tudatja velünk a ballada erkölcsi tanulságát: lányok, ne játszatok a legénnyel, mert abba bele lehet örülni... Kund Abigél voltaképpen túljátszik egy epizód szerepet. Ami pedig Bárczi Benőt illeti, ő alig több, mint közönséges kellék. A modern krimikből véve a hasonlatot: ő az a hulla, akit a film elején körülrajzolnak. Avagy klaszszikus hasonlattal: ő az a koponya, amelyet Hamlet

a Lenni vagy nem lenni fejtegetése közben a kezében tart. (Tényleg koponyát tart a kezében? Halálbiztos?)

Tudjuk, hiszen tanultuk, Arany János nagy költői tudatossággal írta balladáit. Költészetének, sőt az egész magyar költészetnek legnagyobb bravúrai közé tartozik, ahogy a *Tengeri hántásban*, vagy a *Vörös Rébékben* meg tudta mutatni egy-egy ballada születésének hátborzongató folyamatát. Ám vannak olyan balladái, amelyek legfeljebb történelmi események illusztrációjaként szolgálhattak a mai olvasó számára. Nem véletlen, hogy a különlegesen kifinomult hallással és ízléssel rendelkező Arany annyi vállalkozását, tervezett ciklusát hagyta félbe, megérezve a zsákutcát. Ismerve különlegesen fejlett öniróniáját, ő, aki gyakran humorizált saját nevével, bizonyára azzal is egyetértene, hogy: *nem mind fénylik, ami Arany...*

A giccset hamar észre vesszük a háziasszony falvédőjén, vagy amikor a prímás csöpögős magyar nótát húz a vendég fülébe. Sajnos, a giccs nem áll meg a tömegkultúra lapályain, felkapaszkodik a Parnasz csúcsára is. Persze, némely nagy műnek a giccs sem árt. Amikor az egyetemen azt hallottam jeles irodalomprofesszorunktól, hogy a Szeptember végén című Petőfi-vers a vége felé giccsbe fordul, torkom szakadtából tiltakoztam, és annyira megsértődtem, mint ha én írtam volna ezt a valóban giccses – és valóban gyönyörű költeményt. De hát ebben rejlik a költészet varázsa: ha megszeretünk egy verset, a magunkénak érezzük. Vajon a Tetemre hívás szerelmesei megbocsátják-e nekem, hogy megpróbálom egy kicsit reálisabb szemmel nézni ezt az egyébként tényleg mestéri módon megformált műalkotást?

Folytassuk tovább a nyomozást, s vegyük végre észre a ballada igazi főszereplőjét, akivel a második versszak elején találkozunk:

„*Kastélyába vitette föl atyja...*” Íme az ember a ballada tengelyében: a földesúr, az igazi középkori ember. Feudális úr, rettegett úr, élet-halál ura. Ősi virtusok folytatója, megtestesítője és átörökítője, akinek fiát meggyilkolták, ezzel ősi családját, nevét kihalásra kárhoztatták. Ezzel elvették élete értelmét. Bezáródott körülötte a világ. Hogy a gyilkost megtalálja, latba veti teljes evilági hatalmát, s ha az nem elég, igénybe veszi az evilágon túli hatalmakat is. Mert noha fia teménél „gyertya, feszület, kánoni pap” áll, itt a *tetemre hívás* pogány szertartásával tartanak istenítéletet. A könyörtelen öregember nem tágít, kivétel nélkül mindenkit odarendel a ravatalhoz. Érezzük, hogy ez a monomániává fajult bosszúálló szenvedély végül ki fogja kényszeríteni a választ a Sötét Hatalmakból, de két évezred irodalma arra tanít, hogy az ilyen válaszban soha nincs köszönet. És íme, legutoljára a szereplő járul a halott ifjúhoz, mire annak szívéből dőlni kezd a vér. Most már biztos, hogy a tetemre hívás

eredeti célját tekintve eredményes volt – csak éppen Kund Abigél leleplezésével a gyanú árnyékát a bizonytalanság áthatolhatatlan köde váltja fel.

És akkor elhangzik ez a mondat: „*Lyányom., ez ifjú gyilkosa vagy!*”

Ez a verssor sajnos kibillenti a balladát középkori méltóságából. Azt sem tudhatjuk, ki mondja. Ez ugyanis nem a kérlelhetetlen vén Bárczi számon kérő hangja. Talán a vers elején emlegetett „tishti pörösztő” nyilatkozhatna ilyen tárgyilagos méltósággal. De hát ki mer itt megnyilatkozni? Ki meri itt kinyitni a száját? Hiszen itt senkinek sincs szava a bosszúálló apán, a mindenek felett álló földesúron kívül. Ha viszont mégis az ő hangját hallottuk... Agyamon szörnyű sejtés nyíllallik át: lehet, hogy Arany János *megsajnálta* Kund Abigélt...? (Mellesleg szólva: olyan utolérhetetlen versművész, mint Arany János, költői ereje teljes birtokában sohasem jellemezné egy szerelmes lánynak vőlegényéhez fűződő kapcsolatát e szavakkal: „...köztünk nem *vala gát*”...)

Egyáltalán: ki ez az Abigél? Az elhunyt „szép szeretője, titkos arája...”, akit Benő úrfi azért unszol, hogy „szóval” is igent mondjon. De hát *mire*? Ha arra, amire egyesek gondolhatnak, akkor egyelőre még nem szeretője a Benő úrfinak. Ha viszont az esküvőtől húzódozott a lány, akkor hogyan lehetett a fiú arája? A ravatalnál tulajdonképpen az derül ki – hogy semmi sem derül ki. A vén Bárczi végzete kegyetlen, mert megbosszulhatatlan. Nem történt gyilkosság, nincs gyilkos. Csupán a feudumhoz méltatlan gyöngé utód rostálta ki magát a történelemből. Szegény Benő úrfi! Milyen komolyan vette a szerelmi viszontagságok között taktikai fegyverként hasz-

nált ígéretét! Fogalma sem volt arról, hogy az adott szóhoz való ragaszkodás az ő társadalmi szintjén még kevésbé tartozik a kötelező erények közé, mint egyéb helyeken.

Ebben a pillanatban azonban még nagy mű lehetne a Tetemre hívás. Egy apa életműve omlott össze. A Bárczi-birodalom ura tehetetlenül áll, maga elé meredve. Immár nincs feladata ebben az életben. Ha filmet látnánk, egy kihunyó tekintetű arc nézne velünk szembe, betöltve az egész vásznat. Így végződne a Tetemre hívás, ez a sötét, de hiteles középkori ballada.

De itt az történt, ami egyébként a színházak táján szokott inkább megtörténni, hogy a szerző beleszeret a bájos epizodista kislányba, és ezért feltupírozza annak szerepét. Filmünk tehát itt még nem tud befejeződni. A kamera átfordul Abigélre, aki gyorsan akcióba lép. Mindenekelőtt kirántja a tört a sebből – micsoda ízléstelenség! S kiszalad az utcára, táncolni, dalolni, mivel hogy ő megtébolyodott! Fogja már meg valaki ezt a hibbant nőszemélyt, és taszigálja félre a kamera előtt, mielőtt még tönkreteszi az egész befejezést! Igazán tudnia kéne, hogy csak epizodistának szerződtették, ne akarja lejátszani a többiekét a vászonról! Az operatőr pedig vigye vissza a képet az öreg Bárczira, mielőtt lefut a tekercs!

De aztán a rendező hirtelen meggondolja magát: mindegy, maradjon, ahogy van, így talán még hatásosabb lesz az egész. És aztán kimondja a filmforgatósok megdönthetetlen végszavát: *Ennyi!* Feledjük el az igazi tragédiát, az öreg Bárczit. Most már így látjuk mindörökre, abigélosan a történetet.

Kár? Vagy lehet, hogy enélkül nem is ért volna meg ennyi előadást az egész? ■

A szabadság öröme

(Kincskereső, 2006)

Ringo Starr esete a tigrissel

A nem is olyan távoli múltban, amikor a két német állam még hidegháborúban állt egymással, de az olimpián közös csapattal kellett indulniuk – és persze egyikük sem fogadta volna el a másik állam himnuszát! –, közös „himnuszban” állapodtak meg: német sportoló győzelme esetén a zenekarnak az Örömdát kell eljátszania. A klasszikus zene egyik legvitathatatlanabb slágerét Ludwig van Beethoven (1770–1827) komponálta a 9. szimfónia zárótételéül Friedrich Schiller (1759–1805) Örömdájának szövegére:

*Freude, schöner Götterfunken,
Tochter aus Elysium,
Wir betreten feuertrunken,
Himmlische, dein Heiligtum!
Deine Zauber binden wieder,
Was die Mode streng geteilt,
Alle Menschen werden Brüder,
Wo dein sanfter Flügel weilt.*

*Öröm, bűvös égi szikra,
Elízium lánya, te,
Áldozati lángot szítva
Vár hívőid serege.
Egybefűződ szellemeddel
Mit szokásunk szétszabott,
Testvér léssen minden ember,
Hol te szárnyad nyugtatod.**

Olykor groteszk célra is kihasználták a Beethoven–Schiller-mű népszerűségét. A Beatles együttes második filmjében (Help) az ádáz ellenség addig mesterkedik, amíg a dobost, Ringo Starrt egy tigrisverembe nem ejti. A vérszomjas tigris előző nap szökött meg az állatkertből, és állítólag csak akkor juhászodik meg, ha az Örömdát hallhatja. Ott kuksol hát szegény Ringo a veremben, a többiek meg a verem szélén, és kétségbeesetten éneklik, angol filmben németül, hogy: „Freude, schöner Götterfunken...”

Freude: Öröm. De hát tényleg róla szól-e Schiller verse és a 9. szimfónia? Mert hát mi is történik a zenében (vagy legalábbis mit vélek én kihallani belőle)? A zenekar eget és földet mozgat meg, érezteti, hogy olyan fontos Üzenetet hozott az emberfiának, mint kétezer év óta senki, soha, senkinek sem. Majdhogynem véres kardot hordoz szerteszét, megszólít minden lényt, egybetereli őket a Gyűlés Sziklája alá, ahol szépségesen-ünnepélyes, áhitatos zenében részesülnek. A legvégén pedig az Emberi Hang, egyenként és kórusban, lelkendezve és ünnepeve, kinyilatkoztatja: „Minden ember testvér léssen... Legyetek átölelve, milliók!”

Minél többet hallgatja az ember, annál több kétsége támad. Az örömnak mindig oka van. Ez az evangéliumi kórus, ez a fergeteges apparátus minek örül? Nem valami egészen, de egészen másról van szó ebben a versben? Valamiről, amelyet Schiller nem akart vagy nem mert leírni – és ami ugyanazzal a betűvel (németül: F-fel) kezdődik? Például: *Freiheit...* azaz Szabadság?

Keressük együtt a választ erre a (költői) kérdésre! Milyen lehetett az a kor, amelyben Schiller élt? Hogy mai kifejezéssel éljek: milyenek lehettek a közállapotok az akkori Württembergben, ahol a későbbi klasszikus drámaíró a tanulóéveit töltötte? Beszéljen erről nekünk a nagyszerű kultúrtörténész, Ráth-Végh István. A Hatalom és pénz, illetve a Szerelem, házasság című könyvéből idézünk (az idézeteket mindvégig dőlt betűvel szedtük):

Liliput

A harmincéves háború utáni Németország térképe olyan volt, mint egy tarka bohócruha, amelyet foltnak való darabokból férceltek össze. Háromszáz körül járt a független hercegeknek, grófoknak és főpapoknak a száma, ezek nagyrészt csak papíron voltak a császárnak és a birodalomnak alávetve, s a saját területükön felségjogokat gyakorolhattak. (...) s az apró, úgynevezett terri-toriumokon teljes kényúri kormányzás burjánzott el.

* Az Olvasó talán megbocsátja, hogy idézetemben több jeles műfordítónk legszebb sorai keverednek...

A bohócruháról vett hasonlatot ki-egészíthetem azzal, hogy a foltok koldusok rongyaiból teltek ki. (...) S ez a temérdek liliputi gróf és herceg egytől egyig meg volt róla győződve, hogy ő éppúgy isten kegyelméből uralkodik, mint akár-melyik király vagy császár.

A Károly Eugén württembergi hercegről (1737– 1793) szóló fejezetben ezt olvashatjuk:

Hétköznapi is selyem-bársony ünneplőben sürgölődő temérdek udvari nép, cifra libériákba bújtatott cselédhad, arany-ezüst sújtásos testőrök, darabontok, hajdúk, huszárok, vadászok serege – akár-csak Versailles-ban. (...) Hát még, amibe a herceg szórakozásai kerültek. A legnevesebb olasz és francia énekeseket, színészeket, táncosokat, színpadi rendezőket szerződtette Stuttgartba, ahol természetesen saját színháza volt. Pénz nem számított. Volt olyan opera, amelynek a kiállítási költsége 100 ezer forint körül járt. Temérdek pénzt nyeltek el a herceg születésnapjára ünnepségei: alkalmi színelőadások, vendégségek, multságok, kivilágítások, tűzijátékok – volt úgy, hogy egyetlen ilyen születésnapon 3-400 000 forint árát is elgyönyörködtek, fölfaltak és elpufogtattak. (...)

A német államocskákban a vadászat egyes egyedül a nemesség kiváltsága volt, más halandónak egy árva nyulat sem volt szabad puszkavégre fogni. Valóságos szertartás-számba ment, amikor egy fejedelem vadászatra indult; az újságok úgy írtak róla, mint egy állami aktusról. Mi több, egy breslaui újság így vezette be a nagyfontosságú híradást: „Őfensége a lotharingiai herceg úr ma reggel hat órakor a mindenható isten kíséretében fajdvadászatra méltóztatott indulni.”

Általában a vadászatnak három kelléke volt. Rang szerinti sorrendben: vad, kutya és paraszt. (...) A vadakat óvni kellett minden kártevéstől. Úgy értem, bennük volt tilos kárt tenni. Nekik korlátlan szabadságuk volt: eltaposhatták a paraszt vetését, lelegelhették a gabonáját, nem volt szabad a kedvteléseiket zavarni. (...) Ha a kárvallott megfeledeznek magáról és a földjét pusztító vadat megöli: büntetése fogház, ismétlés esetén száműzetés, sőt különösen súlyos esetben még akasztófára is lehetett kilátása. A vadorzást középkori kegyetlenséggel büntették. (...) Következik sorrendben a kutya. Károly Eugén 1000 kutyát tartott. A temérdek állat nem fért el a hercegi ólakban, tehát legtöbbjét kiadták a parasztokhoz dajkaságba. Jaj volt a parasztnak, ha a kutyával nem bánt ember-ségesen, vagy ha a beteg kutyáról nem gondoskodott, éppúgy, mint a saját beteg gyerekéről. (...)

Friedrich Schiller

Károly Eugénnek Versailles-t utánzó műsorából nem hiányozhatott a legfranciásabb szám sem, a metesz. ** Ezt a tisztet eleinte egy Gardella Augusztá nevű táncosnő töltötte be. (...) Utána egymás után következtek színésznők, énekesnők és táncosnők, franciák és olaszok, nevesek és névtelenek. (...) A szép piócák persze igyekeztek teleszívni magukat a kevés idő alatt, amíg a hercegi szeretőn csüggtek. (...) Olcsóbb portéka volt a jobbágy- és polgárleány, falusi menyecske, városi asszony. Emberei az egész országot beportyázták utánuk, s ha a csábítás nem használt, következett a hatalmi szó, sőt a nyers erőszak. Bérencei állítólag százszámra szál-

lították neki az áldozatokat. Nem túlzás, hiszen ismertté vált a hercegi szatírnak egy ötlete: olyan ezred tervét forgatta a fejében, amelynek egész tisztikara az ő törvénytelen gyerekeiből került volna ki!

Ha Károly Eugén így folytatja, nemcsak, hogy eléri, de meg is tetézi az ezer és egy asszonyról szóló, egyéb-iránt soha nem létezett donjuani listát. De nem folytatja. Megcsömörlött a bűnös szeretkezéstől és áttért a tiszta szerelemre. Megismerkedett egy bajor kamarás fiatal feleségével (...). Parancsára a württembergi evangélikus egyház konzisztórium a férjétől, s kérésére II. József császár kinevezte Hohenheim birodalmi grófnőnek.

Tíz évig élt vele együtt balkézi szerelemben, amelynek tisztaságát nem érintette, hogy mellel volt egy törvényes felesége is. Az a legérdekesebb, hogy Károly Eugén a viszonyt csakugyan úgy fogta fel, mint szep-lőtlen, eszményi köteléket. (...) Tudni kell, hogy a nagy nőbarát ekkor már a negyvenes éveiben járt, a szeretke-zések tüze lankadóban volt, s így némileg érthető, hogy erkölcsi felfogása a pislogó parázshoz igazodott. (...) Azt is megkövetelte, hogy saját külön erkölcsi kódexé-hez minden alattvalója alkalmazkodjék. Még az olyan apraja is, mint a Karlschule növendékei. Ez az intézet tisztképző katonai iskola volt. Ő alapította, fejlesztette, dédelgette, s annyira szívbéli ügye volt, hogy Francis-kát is el-elvitte oda látogatóba: hadd lássák az ifjak szemtől szembe az erény mintaképét és merítsenek lé-nyéből tanulságot. (...)

És itt lép a színre a későbbi Örömóda szerzője, ekkor még a katonaiskola növendéke:

Az udvar persze azzal a tisztelettel és hódolattal bó-kolt a grófné előtt, ami a hivatalos szerető díszes állásá-

** Kitartott nő, szerető

nak jár. 1778-ban a születése napját ülték meg. Illő volt, hogy egy szép alkalmi költeménnyel is tarkítsák az ünnepély sorrendjét. A költemény meg is született. Schiller írta. A költő mentségére legyen mondván, 18 éves volt akkor s a stuttgarti katonai akadémia növendéke. Lehet, hogy egyszerűen kivezényelték alkalmi költésre. Mind-egy. A vers az általános hangulatot tolmácsolta. Egy helyütt fiatal lányok kórusa is megszólal, és ezt a fel-
emelő mondatot rímeli az ünnepelt erényhősnő felé:

„Egy szándék az, mely minket mind forróbban éltet,
Téged követni, mint példáját az erénynek.”

Vajon hogyan gondolhatott vissza a felnőtt Schiller erre az ifjúkori ténykedésére? Sok rossz éjszakája lehetett miatta. Mert a nagy német klasszikus drámák szerzője később szinte másról sem írt, mint azokról a méltánytalanságokról, amelyeket királyok, hercegek, grófok miatt szenved el az emberfia. Az ő Don Carlosa (nem úgy, mint a valóságos) fegyvert ragadna a szabadságért saját apja, a zsarnok uralkodó ellen; az ő Tell Vilmosa (aki a valóságban sosem élt) a svájci felkelők élére áll és lenyilazza a Habsburg helytartót. Schiller még Károly Eugén birodalmában írta első drámáját, a *Haramiákat*. A lexikonból idézünk: „Ez a műve a német nyomorúság, a feudális zsarnokság ellen lázító, forradalmasító lendületével kora haladó szellemű ifjúságának hangulatát fejezte ki és viharos sikert aratott. Menekülnie kellett Württembergből.”

Württemberg-et elhagyhatta Schiller és odébbállhatott egy tartománnyal, de csak cseberből vederbe kerülhetett. Időzzünk el még egy kicsit a német államokban és Ráth-Végh István kultúrhistóriáiban:

Emberkereskedés nagyban és kicsiben

A szuverenitás elmélete szerint az állam, minden egyes polgárával egyetemben, az uralkodó tulajdona. Szóltam is már azokról, akik az elméletet úgy ültették át a gyakorlatba, hogy egész ország-részeket kufárokadtak el. A német kényurak tovább tágították az elméletet, s egyes embereket is eladogattak.

Kitört az észak-amerikai függetlenségi harc. Washington népe lerázta a gyarmati igát és fegyvert fogott Anglia ellen. Ennek csak pénze volt sok, katonája kevés. (...) A német fejedelmek eladták katonának alattvalóikat.

Frigyes waldecki herceg 1225 embert adott el Angliának. A háború befejezése után már csak 505 tért közülük vissza.

Alexander ansbachi őrgróf (...) egész államát eladta Poroszországnak 400 000 tallér évjáradékért. (...) Amikor még ő uralkodott, ő is ráadta magát az emberkereskedelemre. (...) Az ellenállókát megbilincselte, s nehogy a szökések miatt a kialakult mennyiségben hiány keletkezzék, ő maga is felszállt a hajóra és személyesen, felvont ravaszú puskával vigyázott a szállítmány épségére. (Máig is népszerű Hevesi Lajos 1879-ben megjelent ifjúsági regénye, a *Jelky András kalandjai*. A regény egyik fejezetében a hős a hesseni toborzók karmai közé kerül, és a tengerbe ugorva, úszva menekül előlük – DL.)

Áttérek a nagyüzemekre.

Hessen volt az emberüzlet legrégibb piaca. Károly őrgróf (...) Angliával évenkénti meghatározott mennyiségre kötött megállapodást; összesen 12 000 főnyi emberárut szolgáltatott ki a becsületes megrendelőnek. (...) VIII. Vilmos őrgróf kitágította ügyfeleinek körét. Az osztrák örökösödési háború idején nemcsak régi bevőjének, II. Györgynek kufárokadt el 6000 katonát, hanem az ellenfél ajánlatának sem bírt ellenállni s szerződést kötött ugyancsak 6000 emberre (...). A nagy konjunktúra az amerikai szabadságharc kitörésekor köszöntött be, II. Frigyes őrgróf (...) egyezményt kötött Angliával az emberanyagnak részletekben történő szállítására. Egyelőre 12 800 hesseni legényre húzták rá az angol egyenruhát, majd 4200, végül 2400 került sorra. (...) Fényes keresetet jelentett: Anglia ez idő alatt összesen 22 millió tallért fizetett az úristen hesseni megbízottjának a mézárszékbe küldött szerencsétlenekért.

Mindezek mégis csak számok és adatok. Hogy eleven képet vetíthessek az olvasó elé, a költő szavait kell kölcsönkérnem. Schiller az *Ármány és szerelem* II. fel-

A csatakép ugyan európai színteret ábrázol, de korhű. Ilyen mundérba bújtatták a waldecki, ansbachi, hesseni legényeket, akik az Újvilág függetlenségéért küzdő „jenkik” ellen harcoltak

vonásában kelti életre az embervásárnak egy epizódját. A jelenetben említett herceget nem nevezi meg, de nyilván Károly Eugénra céloz. Joggal, mert ha ez nem éppen Angliával szerződött is, de ugyancsak eladta az alattvalóit, Hollandiának, délafrikai háborújára. A hivatalos szerető Lady Milford néven szerepel.

(„Belép az öreg hercegi komornyik, ékszeres dobozzal a kezében.)

Komornyik: A herceg úr ömagassága ajánlja magát Milady kegyeibe s küldi ezeket a briliánsokat. Éppen most érkeztek Velencéből.

Lady (felnyitja a dobozt s ijedten tántorodik vissza): Ember! Mit fizetett a herceg ezekért a kövekért?

Komornyik: Semmit. Nem kerültek egy fillérjébe sem.

Lady: Megörültél? Egy fillérjébe sem? (Egy lépést hátrál.) És te úgy nézel rám, mintha a pillantásoddal keresztül akarnál szegezni – ezek a vagyont érő követ nem kerültek semmibe?

Komornyik: Tegnap hétezer fiatal indult el Amerikába – ezek fizetnek mindent!

Lady (hirtelen leteszi az ékszert s rövid szünet után a komornyikhoz): Ember, mi lelt? Hiszen te sírsz!

Komornyik (minden ízében reszket): Nekem is két fiam volt köztük...

Lady (megragadja a kezét): De ugye nem kényszerítették őket?

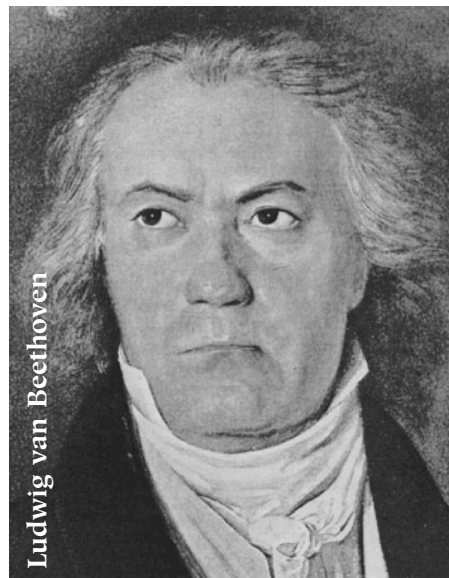
Komornyik (félelmetesen nevet): Ó istenem – dehogyan – önkéntes volt valamennyi. Az igaz, megtörtént, hogy néhány szabad-szájú legény kilépett a sorból és megkérdezte az ezredest: vajon mennyiért adta el a herceg ezt a falka embert? Erre a mi kegyes urunk az egész ezredest felvonultatta a piacra és a szájaskodókat agyonlövötte. Hallottuk a puskák ropogását, láttuk a kövezen szétfecskengett agyvelőjük nyomát – s persze, az egész csapat felkiáltott: „Juhé! El Amerikába!”

Lady (borzadva roskad a pamlagra): Isten! Isten! És én nem hallottam semmit! Nem vettem észre semmit?

Komornyik: Hja, nagyságos asszonyom, miért kellett a mi urunkkal épp akkor vadászatra lovagolnia, amikor indulásra doboltak? Kár volt azt a nagyszerű látványt elmulasztania, amikor a dobszó értésünkre adta, hogy itt az idő – amikor a zokogó árvák szegődtek élő apák nyomába, amikor egy örjöngő anya odatartotta gyermekét, hogy döfjék szuronyokkal keresztül, amikor vőlegényt és arát kardcsapásokkal választottak el egymástól – ó! és közben az a fülsiketítő dobpergés, hogy a Mindenható meg ne hallja az imádságunkat.”

Ódák, szimfóniák, cenzorok

Ez tehát az a Schiller, aki emelkedett hangulatában éppen az Örömhöz akarna ódát írni? Nos: Schiller ódájának eredeti címe – mint erről valóban maradtak fenn adatok – valójában *An die Freiheit*, azaz: A szabadsághoz. Csak hát a fent idézett jelenetek idejében az úristen hesseni megbízottjai nagyon nem szerették hallani, még kevésbé leírva látni ezt a provokatív, agresszív szót: szabadság (amelynek tartalmáról az

olvasónak most már talán konkrétan elképzelése van, mint tíz perccel ez előtt volt). A cenzúra intézménye időtlen idők óta ismeretes. A kis német államocskákban is irgalmatlan cenzorok működtek, nehéz volt megtéveszteni őket. Schil-

lernek ez mégis sikerült, de csak annak árán, hogy az Óda szövegét végletesen stilizálta, jelentését túlságosan is általánossá tette, nehogy a sorok közül kilógjon a lóláb. Most már, aki akarta, elhihetette, hogy a vers tényleg az örömről szól. S közben szájról-szájra járt a suttogó hír az akkori idők – hogy azt ne mondjam – *liberálisai**** között: „Olvastátok Frigyes költeményét? Tudjátok-e, miről szól valójában?! Rájöttek-e magatoktól is?”

A suttogás Beethovenig is eljutott. A nagy bécsi klasszikus zeneszerző szintén a szabadság eszméjének megszállottja volt. Minthogy nem volt igazán jó dramaturg, egy életen át kinkeservesen birkózott az anyaggal, de végül mégis megalkotta a Szabadság Operáját: a *Fidelit*ő. Abban konkrétan nyilatkozik az embertelen önkényről és az emberi szabadságvágyról. A cenzorokra persze neki is tekintettel kellett lennie, de Bécs szellemi légköre mégiscsak oldottabb, „oxigéndúsabb” volt, nem olyan fullasztó, mint a megátalkodott német törpezsarnokok tartományainak feudális atmoszférája.

Nem csupán megrendítő művészi: politikai esemény is volt e szimfónia bemutatója. Ebben a műfajban még sosem szólalt meg emberi hang! Igaz, Schiller költeménye (amelyet Beethoven saját mondandójához igazított: rövidített, átrendezett és néhány sorral még ki is pótolta) kénytelen figyelembe venni a cenzúra tilalmait. A zene azonban mindent elmond – annak, aki tudja, mit akarnak elmondani neki. Mint minden nagy műalkotásnak, ennek is óriási a „holdudvara”. Kihallhatjuk belőle az öröm hangjait is, de tudnunk kell, hogy a mű megszületésének pillanatában kizárólag egyfajta örömről zengett az ének: az eljövendő szabadság örömről. A 9. szimfónia: a Szabadság Szimfóniája. ■

*** A szó eredeti jelentése: szabad-, illetve (itt) szabadság-elvű.

MÁST MINT AMIT

Jelent

Első rejtvény: Micimackó

Kincskereső,
2013
november

Van Lázár Ervinnek egy meséje, *A kislány, akit mindenki szeretett* – s akit emiatt mindenki a bizalmába avatott, még a Tigris, a Medve, sőt, a Rettenetes Háromkerekű Pakuk madár is. Csak hát a kislány – természetesen – a Vadásztól sem félt, és meg gondolatlanul kifecsegte neki, hol rejtőznek a vadállatok. A vadász pedig egyenként lepuffantotta őket. A mese végén a kislány

... térdre esett, keservesen sírt, könnyei a patakba hullottak. A víz zavaros lett a könnyeitől.

– Most már sohasem láthatod magad bennem – mondta szomorúan a patak –, csak talán akkor, ha behunyod a szemed.

Szép, szomorú mese: rejtjelezett valóság. Némely korokban sok embert meghurcoltak már, mert valamit óvatlanul kiejtettek a szájukon a saját gyermekük előtt. De ne is gondoljunk ilyen szörnyűségekre. Éppen elég felfordulást okozhat már az is, ha Apa vagy Anya egy odavetett jelzővel minősíti Károly bácsit vagy Etelka nénit. Szépreményű gyermekük pedig véletlenül odafülel – és elkottyantja nekik...

Persze, az írásmű többnyire nincs rejtjelezve. A szerző el akarja juttatni üzenetét az olvasó tudatáig, a legrövidebb úton. És hát az olvasó is irodalmat akar, nem titkosírást.

A regények mindazonáltal gyakran tartalmaznak rejtett üzenetet. Sokszáz évvel ezelőtt gyakran az egész mű mást jelentett, mint amit jelentett, ezt hívták *allegóriának*, és az (igen csekély létszámú) olvasótábor pontosan ismerte a „kulcsot”, amely az egyfedelű történet zárját kinyitotta. Így többé-kevésbé ki lehetett hüvelyezni a szerző mondanivalóját, ha volt neki egyáltalán.

De modern korunkban is előfordul, hogy a könyvben leírt történet, bár önmagában teljes értékű, valami egyebet is tartalmaz – ravasz utalást, emlékeztetőt vagy akár felszólítást. Az író már csak a saját szóragoztatására is belecsempész egy kis rejtjelezett információt. Még akár egy második, bújtatott történetet is beleköltöthet, amely aztán úgy lebeg az írásmű fölött, mint egy báránnyelű... vagy éppenséggel viharfelhő a széles víztükrön fölött, és csak az veheti észre, aki időnként meg-megáll és felbámul az égre...

Mi ennek az előnye, vagy köznapiabban: mi ebben a pláne? Hát talán, hogy szeretünk rejtvényt fejteni, és egyfajta boldogságérzet fog el bennünket, amikor megtaláljuk a megoldást. A jó öreg Arkhimédész, amikor bekattant neki, hogy „minden vízbe mártott test...”, a legenda szerint örömeiben kiugrott a fürdővízből, és pucéran végigszaladva a nyílt utcán, hangozan kiabálta: *heuréka!* (Azaz: megtaláltam!) A vilámcsapásszerű felismeréseket azóta is *heurisztikusnak* nevezik. A rejtjelezett, allegorikus olvasmányok heurisztikusak lehetnek, ha az ember rájön, hogy amit olvas, az mást (is) jelent, mint amit jelent.

Micimackó, Pinokkió, Mary Poppins... Ezek a mesék eredetileg nem csak mesék, és a fölöttük lebegő allegória bizony nem is feltétlenül gondtalan és vidám. Hogy mi mégis ilyenek látjuk őket, azt Hollywoodnak és főleg a nagy amerikai giccsművész *Walt Disney*nek köszönhetjük, aki rajzfilmjeiből bámulatos következetességgel irtotta ki a könyvekben rejlő mélyebb gondolatokat, nehogy bármi is megzavarja a nézőközönség felhőtlen szórakozását és rontsa a kasszasikert.

Közös végzete a fent említett három nagy könyvnek, hogy bár kezdettől fogva megtalálták az utat olvasóközönségükhöz, igazi világhírre csak a filmvászon jóvoltából vergődhettek – annak árán, hogy súlyos eszmei csomagjaikat le kellett adniuk a ruhatárban. Hőseink immár aranyos, kedves, édes(kés), szeretnivaló, 12 éves kor alatt is fogyasztható termékek, akárcsak a boltban kapható kindertojások és rágógumi-figurák.

Dehát mi most nem filmet nézünk, hanem könyvet olvasunk. Üssük fel a legelsőt, a legismertebbet.

Mindnyájunk Medvéje, Milne *Micimackója* a mi szívünknek különösen kedves, hiszen egyik legzseniálisabb írónk, Karinthy Frigyes fordította-magyarította, sokak szerint a magyar változat még jobb is az eredetinél – ez ugyan nem igaz, de biztosan nincs szégyenkezni valónk.

Micimackót mindnyájan – gyerekek és felnőttek – úgy ismerjük, mint a tenyerünket. Vagy talán mégsem eléggé? Néhány szóban elmondom, mit olvasok ki én a *Micimackóból*. (Természetesen a magyar változat-

ról beszélek.) Aki a végén majd úgy érzi, nem mondtam neki semmi újat, attól előre is elnézést kérek, de talán akadnak, akik így szólnak: nicsak, eddig nem is vettem észre a báránylebegt, amely a Százholdas Pagony fölött lebeg...

Az író voltaképpen már a bevezetőben a kezünkbe nyomja a kulcsot a könyvecske titkos rekeszéhez. Róbert Gida (Christopher Robin, Milne kislánya) így szól: Mesélünk? Micimackónak mesélj valami szépet... Ez egy nagyon ravasz, bűjtött kérés, mondhatni Trükk, amennyiben Róbert Gida úgy tesz, mintha nem is neki mesélnének, továbbá mintha ő is félig-meddig a mesemondók közé tartozna. Miről szóljon a mese? Hát Micimackóról, vagyis arról, ami Micimackóval történt.

Hol is történt? A Százholdas Pagonyban? Nem: a gyerekszobában. Az összes szereplő egy-egy játékfigura, őket alkotják Róbert Gida világát vagy legalább is annak egy meghatározó részét. Róbert Gida otthon nevelkedett, nem járt óvodába. Az óvoda ugyan Angliában már rég fel volt találva, de elsősorban azoknak a családoknak a használatára szánták, amelyekben a családanya is dolgozott. A középosztály nemigen vette igénybe, inkább dadát fogadott (feltehetően egyéb cselédséget is), de a gyereknek gyakran kellett egymagában játszania. Christopher Robin egyébként kedves, élénk fantáziájú kisfiú lehetett, sok-sok gyermekvers ihletője, ezeket mi a *Hat évesek letünk* című kötetből ismerjük, a feledhetetlen Devescseri Gábor fordításában. Egyik kedvencem *Binker*, a kisfiú képzeletének szülötte: testvér, játszótárs és második én egyszemélyben:

*Aput nagyon szeretem, de nem ér rá soha,
Anyut is, de ő meg néha elmegy máshova,
s Dadust, mikor fésülni jön, sosem kedvelem.
De Binker mindig Binker és mindig itt van velem.*

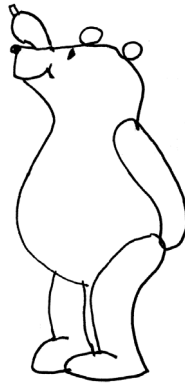
A szülők végzete, hogy olykor mesélniük kell csemetéjüknek, s ehhez le kell ereszkedniük a kisgyerek színvonalára, miközben a gondolataik többnyire egészen másutt járnak. Ez türelmet és önfegyelmet követel tőlük. Az írók mindenesetre kivételezett helyzetben vannak. Milne is a kötelező és (tagadhatatlanul) némi képp unalmas feladat végrehajtása közben megpróbálja szórakoztatni saját magát. A mese szereplői, játékfigurák lévén, értelemszerűen gyerekes dolgokat játszanak el, Róbert Gida használatára. Eközben viszont felnőttek jellemét öltik magukra, felnőttekre valló hibákat követnek el (vagy ugyanilyen erényekkel ékeskednek), és felnőttektől elcsúszott kifejezéseket használnak. A könyv komikuma ebből a tudathasadásos álla-

potból fakad, az ember sosem tudja, most éppen a mese zajlik-e, vagy a Milne-család apraja-nagyja, illetve barátja, rokona és üzletfele válik tréfa tárgyává, beleértve magát a szerzőt is. Milne tehát saját magának mesél. Hogy elegendő muníciója legyen, begyűjti ismeretségi köréből a karakteres figurákat, a személyiségeket, akikre aztán fület-farkat-bundát aggat, és besorozza őket a népes játékhadseregbe, amelyet egyébként az Elfeledve című versben ilyenképpen ír le: *Nagy király, kis király, mackósereg...* (a következő versszakban természetesen egy kis variációval: *Nagy mackó, kis mackó, királysereg...*)

A szereplők tehát egyben felnőttek is, csak éppen „lepárolták” őket. Az író elhanyagolta kevésbé lényeges jellemzőiket és kiemelte domináns vonásaikat, hogy végül összetéveszthetetlen, színes egyéniségeké váljanak: óvatoskodó Malackává, fontoskodó Nyuszivá, tudálékos Bagolylyá, morózus-pesszimista Fülessé. Kanga pedig az a tökéletes anya, akivel kisgyermek jelenlétében képtelenség egyetlen értelmes szót váltani... Úgy képzelem a dolgot, hogy a Micimackó első olvasója Mrs. Milne lehetett: az író esténként bizonyára felolvasta feleségének a legújabb fejezetet, és jól mulattak közös ismerőseiken, akikre íme, most rácsukták a gyerekszoba ajtaját...

A gyerekek olykor félreértik a szavakat, főleg a hosszúakat vagy pláne az idegen eredetűeket, és ösztönösen megpróbálják érthetőbb formába hozni őket. Egyszerű emberek gyakran ugyanígy járnak el, ezért hívják az ilyesmit a nyelvészek-irodalmárok *népi etimológiának*. Jókainál mondja egy atyafi az elloptott Yorkshire-i disznókra utalva: „azoknak a józsírból való sertéseknek az ügyében jöttem”. Azt hiszem, minden városi családban számon tartják a gyerekek nyelvi leleményeit. Nálunk a *futballon*, azaz *légygömb* volt a listavezető.

A népi etimológia – esetünkben gyermek-etimológiának is nevezhetjük – úgy áthatja az egész Micimackót, mint tinta az itatóspapírt. Malacka például ragaszkodik hozzá, hogy neki *tilupámjai* vannak. A szójátékokat azonban nem lehet lefordítani, legfeljebb újrakölni, ez aztán vagy sikerül, vagy nem. Karinthy mindvégig elemében van, bár a híres *Tilos az Á-val* (amely Malacka nagyapjának a neve volna) a lehetetlent kellett megkísértenie. Az angol eredetiben ugyanis ez áll a félbetört táblán: *Trespassers Will...*, vagyis hogy a *Behatólók Meg* (Lesznek Büntetve), márpedig a Will – ellentétben az Á-val – tényleges keresztnév is! A Északi Sark (angolul: North Pole) megtalálására indított expedícióval is hasonló a helyzet,

Micimackó egy rúdra erősített táblát talál, amelyet Róbert Gida az Északi Sarkkal azonosít, nem is nagyon értjük, miért. Az angolban azonban a *Pole* szó nemcsak rudat jelent, hanem sarkot is.

Másutt a fordító tökéletesen újraalkotja a viccet. Hadd idézzem Micimackó (Magyarországon) legnépszerűbb verssorait:

*Hull a hó és hózik,
(Zik-zik!)
Micimackó fázik.*

Legalább is így éneklük. Karinthy azonban nem így fordította, az ő szövege *Hull a hó és a hózik* (figyeljünk a ritmus-zökkentő névelőre!), ez így sokkal viccesebb, csak nehezebb rájönni a csattanóra. A humor igazi forrása itt az, hogy a kisgyerek képzetében a *hózik* ige főnévvé válik, ezért kap névelőt. Vagyis az égből hó ÉS MÉG hózik is hull. Mi több, a *hózi* akkoriban alsónadrágot is jelentett (német: Hose). Mai kultúránk kevésbé németes, inkább angolos (amerikai), így hát ez a poén sajnos ma már nehezen érthető.

Az író önmagát sem kíméli. Már említettem, hogy Milne nagyszerű gyerekverseket írt. A Csekélyértelmű Medvebocs verselményeiben a versfaragás, vagy ha úgy tetszik: a költői munka nehézségeit példázati ki.

– *Értelme, az sajnos, nincs* – mondja Micimackó bánatosan, miután kiköltött egy tetszetős rímet. Ezt a frusztrációt az igazi versfaragók is megélik, csakhát Milne most itt a Csekélyértelmű Medvebocs álcája mögé bújhat. Megverselheti, például, a Tökéletes Semmitmondást: „*Ki kell találnom a jövő hét keddig / hogy mennyi és meddig az ennyi és eddig*”, továbbá „*Ilyenkor érzed, mi mélyen igaz / hogy az meg ez meg ez meg az.*”

Az én kedvencem egyébként ez a semmitmondó, de annál többet jelentő versike:

*Oly boldog volnék, mint az élet,
ha jönne most Malacka,
s boldog volnék, mint az illat,
ha nem jönne Malacka.
S a Lét akkor sem volna tán üres,
ha nem jönne Bagoly és Füles (vagy akárki),
otthon maradna most Bagoly s Füles (vagy akárki)
s akkor sem volna tán hiba,
ha nem jönne Róbert Gida.*

Ha eddig nem mondtam volna semmi újat, most kijátszom az adut. Emlékeztek arra a fejezetre, amelyben Tigris megjelenik és reggelizni szeretne? Sorbakínálják mézzel, kukoricával, bogánccsal, de egyik sem ízlik neki. Végül a kis kenguru kezéből kikapja a csukamájolajas kanalat és kilefetyeli.

Hát ha nem jöttetek volna rá magatoktól, hadd világosítsalak fel benneteket, ki az, aki lenyeli az erősítő orvosságot. Senki más, mint maga Gedeon úrfi. A mese háttérében az áll, hogy a gyerek az istennek se veszi be a rossz ízű folyadékot. Amikor a történetben odáig érünk, hogy „... *hirtelen kilökte a nyelvét a szájából, ho...o...oip!* – *mondta és nagyot nyelt*” –, nos, ez az a pillanat, amikor Róbert Gida torkán lenyomják a csukamájolajat. „*Aztán mennyei mosoly ömlött el az ábrázatán.* – *Ez az, amit a tigrisek szeretnek!*” – No igen, így végződik a mese.

Hány éves is Róbert Gida? Lassan már 6 is elmúlt. Ezt abból tudjuk meg, hogy iskolába jár („dógom van”), és az állatkák egyre ritkábban találkozhatnak vele („*nem hagyják*” – mondja Micimackónak). A saját gyerekkorunkra nyilván kevésbé emlékszünk, de akinek gyereke, unokája van, újra és újra megtapasztalja: a gyerek (patetikusabban: *gyermek*) többnyire a mackóhoz kötődik a legszorosabban. Ez már önmagában is megérne egy misét, hogyan is válhatott a medvebocs, ez a félelmetes, veszedelmes, ordító, nyáladzó, büdös jószág a gyermekek leghűségesebb szövetségesevé. De a tény tény marad: a felnőtté váláshoz – ehhez a hatalmas nyereséghez és egyben súlyos veszteséghez – a mackótól kell elszakadni.

– *Micimackó!*
– *Nos? – kérdezte Micimackó.*
– *Ha én... Ha... Micimackó!*
– *Nos, Róbert Gida?*
– *Többé már nem csinálok Semmit. [...]*

Így aztán elindultak. De akárhová mennek, és akármilyen történik velük útközben, az Erdő végében, az Elvárásolt Völgyben a kisfiú meg a medvéje mindig játszani fognak.

Szép és szomorú befejezés. Talán ezért van, hogy az utolsó fejezetet szinte senki sem olvasgatja elmélyülten, a többség ösztönösen elhessegeti. Mindenki érzi, hogy az már nem vicces. Hogy úgy mondjam, a fele se tréfa.

Emlegettem Milne gyermekverseit és a *Hatévesek Lettünk* című kötetet. Záróverse pszichológiai tanulmány Micimackó legeslegesítő olvasójáról – meg egyáltalán a Hatéves Gyerekről, akinek íme, mesélünk kell, de előbb ő mesél nekünk. Felsorolja hosszú (!) életének eddigi lényegtelen állomásait: előbb egy-, két-, három-, négy-, majd öt éves éves lett...

De most hatéves vagyok és okos vagyok nagyon-nagyon. / Így azt hiszem, hogy ezt a kort már soha-soha el nem hagyom.

A költeménynek az a címe: *Vége.*

Vajon minek a vége? ■

MÁST MINT AMIT

Jelent

Második rejtvény: Mary Poppins

Kincskereső,
2013
december

Az előző Kincskeresőben Micimackóról írtam olyasmit, amiről úgy gondoltam, hogy a legtöbb ember számára nem magától értetődő. Vajon mindenki meg tudta volna fejteni a Rejtvényt? Csak reménykedem benne, hogy azóta néhányan újra elővették a könyvet, és elolvasták az utolsó fejezetet, amelyben Róbert Gida lovaggá üti a medvéjét: „Kelj fel, Micimackó úr, Lovagjaim Legnemessebbike...”

Mary Poppinsról kevesebb a mondanivalóm. P. L. Travers könyve a szó szoros értelmében véve is meséskönyv, és azt hiszem, ma már kevesen olvassák. Sőt, a belőle készült Walt Disney-film sem különösebben népszerű, holott 1964–65-ben összesen egy csomó Oscar-díjat, mindenekelőtt a szép angol énekes-színésznő, Julie Andrews jóvoltából, akit én úgy jellemeznék, hogy egyszerűen mindent tud – csak éppen minek. Az a fajta színésznő, aki mielőtt sírni kezdene, gondosan mérlegeli, nem torzítja-e el angyali vonásait a sírás... Magyarán: egyetlen őszinte pillanata sincs.

A mű talán valamicskét visszanyert népszerűségéből a világszerte bemutatott és sikerre vitt színpadi musical jóvoltából, nálunk a Madách Színházban csodálhatják meg mindazok, akiknek sikerül szerezniük egy (méregdrága) jegyet. Mary Poppins személyisége változatlan, a színpadon újra és újra Julie Andrewst látjuk, jobb-rosszabb kivitelben. Vagyis – és ezért hozom szóba ezt a mesét – továbbra is fényévnnyi távolságban maradunk Travers történetétől, amelynek hőse NEM operettdiva, NEM jaj-degyönyörű és jaj-de-édes hölgy, hanem egy csúnyácska, rossz modorú pesztonka (gyermekekre felvigyázó szegénylány).

Az a bizonyos Keleti Szél, amely a filmben/szín-darabban elsodorja a sokszáz jelentkezőt, majd odavarázsolja elének az állásra egyedül alkalmas Maryt teljes pompájában – nos, az a szélroham a könyvben senkit sem söpörhetne el, mert a nem túlságosan jó-módú Banks papáék hirdetésére a kutya sem jelentkezik, míg csak Mary be nem állít hozzájuk, olyan állapotban, ahogy képünk ábrázolja.

Mary a filmen csudálatos dolgokat művel, emelt fővel, felsőbbrendűsége tudatában. Ezzel szemben a könyvben (magyarul *A csudálatos Mary* címmel jelent

meg) Mary nemigen művel csodát, a szokatlan események egyszerűen csak megtörténnek, Mary még csak nem is hajlandó tudomást venni róluk, meg is rója a gyerekeket, hogy micsoda számárságokat hordanak össze. A modora, mint már említettük, pocskék. A gyerekeket soha nem dicséri meg, folyton lehordja őket, és semmilyen kérdésükre nem válaszol. Viszont elviszi őket erre-arra, ma úgy mondanánk, programokat szervez nekik, legyen szó bár csak egy félreeső szegényes boltról, egy madáreledel-árusító öregasszonyról vagy a saját barátságos öreg bácsikájáról. És mindenütt történik valami – nagy dolog ám a Cseresznye utcai gyerekek ingerszegény világában! Bertie-nek pedig, a Gyufaárusnak Maryvel való ismeretsége rejtjelezett üzenet két, a társadalom alsó rétegeiben élő felnőtt emberről; érezhető, hogy ez a kapcsolat nem csupán plátói. (A filmben és a színdarabban is utalnak rá, de a könyv ismét csak többet mond, amennyiben Bertie az egyetlen lény, akivel szemben Mary nem goromba.)

Az ember nem tud szabadulni a gondolattól, hogy ebben a könyvben valójában nem is történnek csodák, hanem a két gyerek (a kisfiú és a kislány) hogy úgy mondjam: *bedumálja* egymásnak az eseményeket. *Mindketten nem élhettük meg ugyanúgy* – mondják, vagy: *mindketten nem álmodhattuk ugyanazt...*

Vagy tán csak az emlékezet (az íróé!) az, ami mindent megszépít? Újrateremt, ami az elveszett gyermekorból tükröződik vissza? Eltérően a (szintén angol polgárcsaládban nevelkedett) Milnétől, a szerző itt nem egy játékmackóba kapaszkodik, hanem egy külön, mindenki mástól különböző, s ezért feledhetetlenül valóságos figurába. Travers könyvének igazi és hamisítatlanul irodalmi üzenete – ami a filmben-színdarabban nyomtalanul elvész – *Mary Poppins igazi személyisége*.

Harmadik rejtvény: Pinokkió

Ez viszont nagyon nagy Rejtvény, és kevesen is fejtik meg, legalábbis nekem még senki sem beszélt róla. A *Pinokkió* (hadd írjam magyarosan) bizony nagyon másról szól, mint amiről szól.

Történetét hamar és sokan felfedezték. A fából faragott bábú meséje, a Rossz Kisgyermek, aki meg akar javulni, és temérdek izgalmas, sőt: félelmetes kaland után végül Jó (azaz valódi) Kisgyermekké válik, maga a nagykanállal adagolt nevelőhatás. Mint allegória: kedves, de igencsak átlátszó, mondhatni egyfedelű. Az orosz Alekszej Tolsztoj még tódított is egyet rajta: jelentsen a fabábú Népet, a bábjátékos pedig Elnyomókat, és akkor a bábok megvívhatják a maguk szocialista forradalmát... erről szól az *Aranykulcsoska*. Filmen sikeres volt, én viszolygok tőle, annál is inkább, mert ebben a műfajban azóta sokkal jobbat is alkottak. Az (egyébként Andersen-díjas) olasz Gianni Rodari könyve, a Hagymácska története sokkal költőibb módon mutatja be a növényként-zöldségekként ábrázolt szegény emberek jogos harcát a gonosz gazdagok ellen, akik ott történetesen szintén növények: citromok, narancsok, mandarinok... De Rodari allegóriája is túlságosan egyszerű, szintén magától értetődik. Nem számíthatom az igazi Rejtvények közé.

Pinokkió azonban nem csupán – és szerintem nem is elsősorban – azért fabábú, mert rossz kisfiú, avagy kisfiú, aki rossz társaságba tévedt. Másért fabábú. A mesében eleinte nincs semmi gyanús, az öreg Dzsepettó azzal keresi fel régi barátját, Antonio asztalost, hogy adjon neki egy hasáb fát:

– Egy szép fabábút szeretnék faragni... Egy csodálatos bábút, amelyik táncol, célba lő és bukfencet hány. Bejárnám vele a nagy világot, hogy így keressem meg a kenyeremet és a pohár boromat. Mit szól hozzá?

Amiből kiderül, hogy Dzsepettó mester magányosan él, tehát gyermeke sincs. Márpedig ugyebár az a világ rendje, hogy az apa felneveli a fiát – a felnőtt fiú pedig viszonzásképpen majd eltartja öreg, munkaképtelen apját. De mi van, ha a papa túlkoros?

Itt tarthatott gondolataiban a második rövid fejezet után Carlo Collodi olasz újságíró (felvett név, valójában nem így hívták), miközben azon tűnődött, miről szóljon a harmadik fejezet, amelyet lapzártáig kell megírnia. Ugyanis a Pinokkió újságban, folytatásos formában jelent meg. Ettől némiképp töredezettnek hat; olykor rá is lehet mutatni a töréspontokra, amelyekben az író t cserben hagyta a Múzsát, de *valamit* azért mégis írnia kellett. Másrészt, folytatásos szerkezetének köszönhetően a könyv igencsak pergő, tévészerű – mondhatni modern.

A fabábút tehát kifaragják, a mese logikája szerint Áéletre kél, majd az első pillanattól kezdve folyton bajba keveredik. Hogy miért? Azért, mert Pinokkiónak van ugyan papája, ruhát is találnak a számára, lesz új ábécés könyve is... viszont *nincs anyja*. Erről szól a könyv.

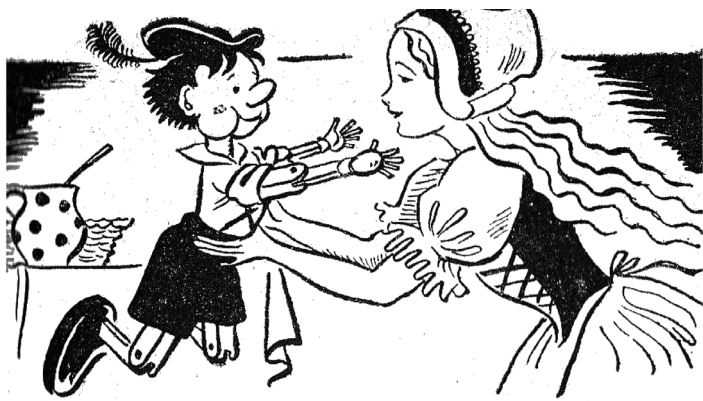
Pinokkió a kötet legelején vásott kölyökként kezdi, majd jobb belátásra tér, iskolába indul, de iskola mellé téved – és innen a cselekmény felgyorsul. Őszintén szólva, olyan szörnyűségek következnek, hogy Grimm-meséknek is becsületére válnának. A rémségek előbb meseszerűek ugyan, de később egyre valóságosabbak és fenyegetőbbek. Vasorrú bába híján a fabábút Tűzevő, a bábszínház igazgatója akarja tűzre vetni, farkas helyett pedig Róka és Macska környékezi meg – micso-da döbbenetes megjelenítői a barátságot színlelő elvetemült banditáknak! Pinokkió, akinek éppen pénz lapul a zsebében, lélekszakadva menekül az erdőben két csuklyás alak elől. És ekkor következik az első olyan jelenet, amelyben az Allegória testet ölt:

Szegény agyonfáradt fabábú épp a földre akart roskadni, hogy megadja magát, amikor a fák lombjai között egy hófehér házikót pillantott meg a távolban. [...] Összegyűjtötte maradék erejét s futni kezdett az erdőn át a kunyhó felé. A rablók mindenütt a nyomában.

Két órai kétségbeesett futás után, halálra fáradva érkezett a kis ház elé és kopogott az ajtaján.

Senki sem felelt. [...]

Látva, hogy a kopogtatással semmire se megy, rugdosta és öklével verte az ajtót. Ekkor végre kitárult az ablak s egy kékhajú, fehérarcú, sápadt leány jelent meg a párkány fölött. Szemét lehúnyta, karjait keresztbefonta keblén és halk, szinte túlvilági hangon szólalt meg:

– Ebben a házban senki sincs... csak halottak.

E szavak után eltűnt a szép gyermek, s az ablak önmagától, nesztelenül záródott be.

Ez nem hollywoodi rajzfilmben, egyáltalán: nem mesébe illő jelenet! Olyasvalaki szerepel benne, aki igazán meghalt – csak nem világos a személye. Lehet találgatni, ki nyugszik a titokzatos kis házban (ravatalozóban?): lánytestvér, talán anya – hiszen kisgyerekek a fiatal édesanyjukat is ifjú lánynak tekintik.

Még kevésbé mesébe illő a jelenet folytatása, amennyiben a rablók utolérlik a fabábút és felakasztják egy fára. No de ekkor a szépséges leányzó újra feltűnik az ablakban. Jeladására megjelenik egy hatalmas sólyommadár, és még idejében levágja a fabábút a fáról,

Mert tudni kell, hogy a kékhajú, szépséges leányzó nem volt más, mint a Jó Tündér, aki ezer év óta lakott ebben az erdőben.

Jó, jó, az író itt visszatál a mesefolyamba – de egyszer már elárulta magát. (Egyébiránt Pinokkió nem az első férfiú a művészetben, akit nők mentenek meg. Érdeklődő olvasóim utánanézhettek Ibsen *Peer Gynt*-jében és természetesen *A varázsfuvola* című operában.)

Jóval később Pinokkió visszatér az erdőbe, hogy felkutassa a Tündért.

„Ám a fehér kunyhó nem volt sehol; helyette egy márvány sírkövet látott csak a földön. Ez állt rajta: Itt nyugszik a Kékhajú Tündér, aki meghalt fájdalmában, mert kis testvére, Pinokkió elhagyta.”

Ezt az üzenetet vajon hogyan illesszük a fabábú-történetbe, a jól bevált, klasszikus tanmesébe?

És hát az a megrázó jelenet, amelyben a fabábú (elnyomva a munka iránti undorát) segít cipelni a vizesvödröt egy fiatal asszonynak, aki cserébe vacsorát ad neki, és ekkor...

– Mi az, min csodálkozol annyira? – kérdezte az asszony nevetve.

– Jaj!... dadogta Pinokkió. – Ébren vagyok, vagy álmodom? ... Te nagyon hasonlítasz... nagyon hasonlítasz ... a szemed, a hajad is... [...] a Kékhajú Tündérhez... szakasztott mása vagy... Ó, Tündérmé, édes jó

Tündérmé, úgy-e te vagy igazán?... Ne hagyj többet sírnom, ne hagyj többé egyedül...

E szavak után térdre vetette magát, átölelte a titokzatos asszony térdét és zokogva csókolgatta a ruháját.

Az asszony eleinte váltig hangoztatta, hogy nem ő a kékhajú Tündér; a végén mégis megkönyörült Pinokkión, s nem akart tovább komédiázni.

– Adta fabábúja! Hogy jöttél rá, hogy én vagyok?

– Az irántad érzett szeretetem súgta meg.

– Emlékszel még, hogy kislány voltam, amikor elhagytál? Látod, már asszony vagyok... az anyád lehetnék...

És anya módjára kezd viselkedni. Tényleg ő volna a Kékhajú Tündér? Vagy csak belemegy a játékba? Az író mindvégig bizonytalanságban hagy, a későbbiekben a Tündér/Asszony személyesen már nem jelenik meg, csak üzeneteket küld Pinokkiónak, és a fabábú őmiatta válik emberré. Ezért gondolom, hogy ez a mese a hiányzó anyáról szól... Aki nélkül fabábúk vagyunk...

Egy biztos: ez a történet semmiképpen sem az, amit – hogyan is mondaná ezt Tigris a Micimackóban? – amit a waltdisney-k szeretnek... ■

Darvas László: Allegória*

Szikkadt elméből szikrákat csihol,
ha mesélhetek egy idős bácsiról.

Lett egy csibész kislány, Pista,
tanyátlan

és főképp: *anyátlan*
(afféle neorealista).

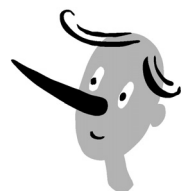
Korán kihágott,
látott világot–alvilágot,
csak kártyázott, nem malmozott,
mert Hátrányosan Halmazott.

De jött egy néni –

hé, ne aludj, így nem tudok mesélni!
Kezdem előről, azt meg vedd el.

Szóval, egy öreg asztalosmester
csak ámult-bámult,
meglátván az élő fabábút,
amit faragott: a fajankót,
ki tüstént elcsatangolt,
és minden csínye bűnt ért...
kóborolt messzi tájon,
hogy megtalálja a Kékhajú Tündért,
és végre hús-vér gyerekké váljon
(a vége majd ez lesz!) –
látom, most már figyelni kezdesz.

* Carlo Collodi emlékére

Szeptember elején

(Népszabadság, 2011)

Igazán megtisztelő, kedves Sándor, hogy feljöttél hozzám a síri homályból, tehát itt kávézhatok veled, ha nem is a Pilvaxban vagy más puccos helyen – ezeket az isten sem költőknek és más kasza-kapakerülőknék teremtette –, csak a sarki büfé pultjánál. A legjobbkor jöttél, az iskolákban szeptember elején kezdődnek a magyar órák, ideje megbeszélni, mi legyen szeptember végén...

Kérlek, ne hadonássz, kiborul a kávéd...

Hát persze, hogy kritizálni akarlak, de kivételesen nem az utolsó versszak érzelmössége miatt – azt már sokan a fejedre olvasták, kidühönghetted magad, talán le is csillapodtál (bár őszintén szólva nem erről az oldaladról ismerlek). Azért a rend kedvéért így négy szemközt leszögezhetjük, hogy ettől a kísértethistóriától már régóta fáznak, akarom mondani visolyognak a tájékozottabb irodalmárok, nekem például már a hatvanas évek elején (persze nem a 19., de sajnos nem is a 21. században) felhívta rá a figyelmemet egy kissé cinikus, de semmiképpen sem számár *professorom*, P. P. (nem Pató Pál), hogy ez a história a hulláról, aki éjszaka kimászik a sírból, hogy az özvegyi fátyollal törölgesse a szemeit, hát ez bizony, tisztesség ne essék szólván, nagy büdös giccs – jó, jó, mondtam már: nem ezért idéztelek meg, számomra ez evidencia, vajha egyszer a középiskolai tanárok is tudomásul vennék, és ehhez tartanák magukat. Igaz, mint Jánosnak egyszer kifejtetted, nem hiszed, hogy rossz verseid is volnának – no de hátha mégis.

Nem, Sándor, engem nem a cigányútra ment esztétikum zavar a legjobban, más az, ami a begyemet nyomja. Ezt a három strófát úgy adtad el nekünk, mint a magyar irodalom legszebb szerelmes versét, de

Sándor, az istenért! – mi köze ennek a szerelemhez? Tekintsünk el a végkifejlettől, amelybe úgyszólván *beletrafáltál* (ti még tudatok németül, nemde), amennyiben az imádott nőt már jóelőre és életfogytig pelengérré állítottad a nagy fene szerelmeddel, de ez még hagyján. Sokkal nagyobb baj, kedves Sándor, hogy miközben te mint Alanyi Költő monologizálsz, szerelmed tárgya tényleg csak Tárgy, és semmi másra nem szolgál, mint hogy egy öntelt *macsó* (majd elmagyarázom, mit jelent) világgá kürtölhesse, amit kevésbé fejlett élőlények éjjel a háztetőn nem csekélyebb hangerővel nyilvánítanak ki: *ez a nőstény az enyém, senki másé!*

Te ugyanis – megbocsáss, Sándor, ezt sem én mondom ki elsőnek – önző vagy, ami ömagában megint csak nem volna hátrány egy lírikusnál, ha ezúttal magukból a verssorokból is nem sugározna a feneketlen önzés, fel sem merül benned, mi lesz a sorsa az imádott személynek az *ő szempontjából*, ha te feldobod a talpad, beadod a kulcsot, akarom mondani elpatkolsz. A legjobbnak nyilván azt tartanád, ha ott

helyben, a sírodon ő is beledöglene a fájdalomba, de ha ez mégsem sikerülne neki, akkor vonuljon kólostorba, mint Ofélia (pardon, ez Vilmóstól van), és a rólad elnevezett múzeum oltárán gondozza az örökmécses lángját. Napnyugta után ki se tegye a lábát az utcára, viseljen csadort, tartózkodjon a nemi élettől, ami pedig az újbóli férjhezmenetelt illeti, lásd a mellékelt utasítást, mert a költő szerelme határtalan.

Mondd, Sándor, megfordult-e a fejedben, hogy ha történetesen az imádott hölgy hal meg előbb, akkor úgy illene, hogy magadat is mindhalálig özvegyiségre kárhoztasd? Netán nőtlenségre is, ha már ennyire nagy a te szerelmed? Vagy abban reménykedtél, hogy a hölgy nagyvonalúbb lesz nálad, és feljő-

vén a síri világból – az éj közepén, természetesen –, így szól majd hozzád, miközben te szívettépően zokogsz a sírkövén: ne itasd az egereket, Sándor, ha már én megkrepáltam, legalább neked legyen jó sorod, tarts rólam egy fényképet a nachtkaszin, de azért próbálj vigasztalódni egy másik delnő oldalán, akihez aztán sok szép verset írhatsz. Ha már én megboldogultam, legalább te légy boldog, mert az én szerelmem *tényleg* szerelem.

Hidd el, Sándor, ezért a versedért valaha én is rajongtam. Később fintorogni kezdtem tőle, mígnem végül... ma már úgy utálok, mint a kukorica gölödint.

Mert rájöttem, kedves Sándor, hogy engem egy zse-
ni az ő feltartóztathatatlanul hömpölygő anapesztu-
saival (daktiluszaival?) csúnyán átvért, átvágott, át-
dobott, balekra vett, bebóvlizott, vagy irodalmiasab-
ban: rászedett. És semmit sem tudok oly kevésbé meg-
bocsátani, mint ha becsapnak.

Most persze meg vagy sértődve. Azt mondd, vigye
kánya: ha nem tetszik a vers, töröljék az olvasókönyv-
ből, úgyis van éppen elég magolni való az iskolában.
Megbocsáss, kedves Sándor, én nem ezt szeretném.
Ellenkezőleg, benn tartanám a kötelező tananyagban,
és úgy tanítanám, ahogy kell: *érdeme szerint*. ■

Osztályfőnöki óra

(*Népszava*, 2017)

Kedves gyerekek, az irodalom órán megismerhettétek Petőfi Sándor gyönyörű költeményét, a *Nemzeti dalt*, bizonyára megrendítő esztétikai élményben volt részetek. Most osztályfőnöki óra következik, ez sokkal prózaibb, itt nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk. (Ezt a szállóigét előbb-utóbb latinul is hallani fogjátok.)

Ma az úgynevezett *manipulációval* foglalkozunk. A biológia órán már elmondták nektek (vagy mégsem?), hogy állítólag még emberré válásunknak is a manipuláció volt a legfőbb mozgatórugója. Nagyon okossá kellett válnunk, mert nekünk nem holmi rókákat meg denevéreket kell átvernünk naponta, hanem magunkfajta dörzsölt *homo sapienseket*. Nektek is meg kell tanulnotok rábeszélni a többi embert erre-arra, s főleg észre kell vennetek mások beszédében a manipulatív szándékot, hogy hosszú életűek legyetek ezen a földön. Vegyük mindjárt azt az ismert verset, amely így kezdődik:

Talpra magyar, hí a haza!

Ilyen és hasonló esetekben már az első mondatnál közbe kell vágnotok. Kérjete az illetőtől írásos felhatalmazást, hogy valóban a Haza nevében hív benneteket. Két tanú aláírása nem elég, a dokumentumon ott kell legyen a Haza körpecsétje is. A manipulátor ebből már gyaníthatná, hogy ti igenis a talpatokon álltok, de azért tovább kísérletezik:

Itt az idő, most vagy soha!

Mondjátok neki: hohó, tisztázzuk csak az időhá-
tározókat! Miből gondolja, hogy éppen most követke-
zett el az ideje valaminek, s pláne ha nem most, akkor

már soha többé? Hátha holnapután vagy éppen jövő karácsonykor is időszerű lehet a – mi is? Az, hogy:

Rabok legyünk vagy szabadok?

Figyeljétek, mennyire sarkítva fogalmaz, csak szélsőségeket ismer. Ha igaza volna, szerte az országban csak kétféle embert látnátok, az egyiknek bilincs van kezén-lábán, a másik felegyenesedve jár-kel, tekintete tiszta és derűs, szeme előtt biztos és boldog jövő lebeg. De mielőtt észbekapnátok, a manipulátor már le is csap rátok:

Ez a kérdés, válasszatok!

Hát, ami azt illeti, léteznek fontosabb kérdések is, például hogy a szüleitek holnap ebédet vegyenek-e nektek vagy inkább tankönyvet, és még ennek eldöntése is gyakran meghaladja az erejüket, nem is döntenek róla *most* vagy *soha*, legfeljebb holnap... A manipulátor ezért, mielőtt köpni-nyelni tudnátok, maga válaszol helyettetek, odamennydörgi:

*A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!*

Okvetlenül fel kell hívnotok a figyelmét, hogy miként a Hazától nem kapott felhatalmazást az esküdözésre, töletek még annyira sem, így a többes szám első személyt tekintse tárgytalannak... Számítva erre az ellenvetésre, a főszer bedühödik, és gyalázkodni kezd:

*Sehonnai bitang ember,
Ki most, ha kell, halni nem mer...*

Vegyétek észre, hogy rátok gondol. Jó szorosan fogjátok meg a kabátgombját, és ide-oda csavargatva, míg csak le nem szakad, meséljétek el neki a példabeszédet, miszerint „óvakodj az olyan embertől, aki meg akar halni a hitéért, mert feltehetően azt akarja, hogy te is halj meg vele... avagy előtte... avagy helyette”. És kérjétek ki magatoknak, hogy bárki lesehonnaizon, lebitangozzon benneteket mint olyan embert,

*Kinek drágább rongy élete,
Mint a haza becsülete.*

Ez tényleg behatóbb elemzésre érdemes, fel is adom nektek házi feladatnak: találjátok meg az összefüggést alany, állítmány, jelző, birtokviszony, előzmény és következtetés között, mielőtt a szónoklatban terjengő köd leereszkedik, és mindent tejfehér maszkatba burkol. Az a lényeg, hogy a *haza becsületéért*, vagyis egy tökéletesen értelmezhetetlen fogalomért kéne meghalnotok: itt, Isonzónál, Doberdónál vagy bárhol.

A történelem órán már elmondták nektek (vagy mégsem?), hogy amikor bizonyos ifjú emberek Pesten, az akkoriban még nem túl jelentékeny, német nyelvű városban nagy ribilliót csaptak, Kossuth apánk ezt verébcsiripelésnek nevezte. Később ő is elgaloppírozta (eltrónfosztásozta) magát, ettől meg Széchenyi kapott frászt, holott őt éppen Kossuth nevezte a legnagyobb magyarnak. Merthogy nekik sem sikerült tisztázniuk a *haza becsülete* fogalmát. Tehát felháborodottan utasítsátok vissza, ha a ti saját megismételhetetlen és igenis értékes életeteket bárki is minősíteni próbálja, ha pedig éppenséggel rongynak merésze-li nevezni, keverjétek le az ipsének egy nagy bűdös pofont.

No de csöngetnek, vége az osztályfőnöki órának. Szellőztessétek ki a fejeteket, és aztán el ne mulasztátok az etika órát, ahol is olyan szép dolgokat mesélnek majd nektek, mint hogy:

Édes és felemelő meghalni a hazáért!

Latinul ez is meggyőzőbben hangzik. ■

Rövid írások, hozzászólások

Az arisztokratákról

(Petőfi és a kisebbségek, 1995?)

Arisztokrata esküvő hírével örvendeztették meg szívünket-lelkünket kedd reggel. A közszolgálati Magyar Televízió ezúttal nem csak riportot sugárzott, de rokonszenvet, sőt, lelkesedést is; a riporternő nagyobb beleérzésről tett tanúbizonyságot, mint ha a Dallast nézte volna (nemde az olajmágnás is mágnás). Akkorra hatással volt rám, hogy a legszívesebben azonnal újjászülettem volna, természetesen arisztokratának. Különösen azzal a kérdéssel nyerte meg a tetszésemet, miszerint: „És az arisztokrata vér mire kötelezi Önöket?”

A riport főszereplője, a menyasszony elmondta, hogy hát neki mint arisztokratának milyen nehéz volt megtalálnia az identitását. Az örömapja elmagyarázta, hogy az erkölcsök elsilányultak, amennyiben a mai fiatal emberek durván beszélnek, ezzel szemben őket még arra tanították, hogy saját maguk mossák ki a zoknijukat, merthát az arisztokrata nevelés, az bizony arisztokrata nevelés. Velük ellentétben tényleg informatív volt az örömapa, akitől megtudtuk: Csoóriék azért golyózták ki a Magyarok Világszövetségéről, mert rákérdezett, hogy hová folyik el a pénz. (Eszerint arisztokratáink mégsem veszítették el érzéküket a köznapi realitás iránt.)

Mármost ismeretes, hogy Magyarországon az összes feudális címet és rangot jóideje eltörölték. Kivételként, amely erősíti a szabályt, egyedül Bethlen István fungálhatott a Parlamentben mint gróf, mely cím ősszerinte (ezt szintén a Televízióból tudom) nem rang, hanem csupán-csak a név tartozéka. Azóta viszont a képviselőházban keve-

sebb van egy gróffal, következésképpen úgy hihettük, a kényes téma a szőnyeg alá söpörtetett. Tévedtünk. A kedd reggeli esküvői riport legfontosabb tanulsága így hangzik: az arisztokrácia nem más, mint egyfajta *kisebbség*, tehát félteni, védeni, támogatni illik. Mint nemzeti értéket.

Skizofrén nemzet vagyunk. A múlt század végén ugyanarra a piedesztálra emeltük apostoli uralkodókat, a magyarság szerető apját, mint Petőfi Sándort, aki az Ellenséggel való küzdelemben életét áldozta a Hazáért – s eközben valahogy elsikkadt az a triviális tény, hogy a szóbanforgó Ellenség voltaképpen nem más, mint éppen ama bizonyos apostoli uralkodó. Minthogy Petőfi akkor már nemzeti közmegállapodás tárgyát képezte, a kisiskolásokkal gyakran szavaltatták, hogy „Szabadság, szerelem, E kettő kell nekem!”, ezzel szemben a végletekig mellőzték nagy költőnk királyellenes verseit. Ma ismét ez a helyzet. Pedig milyen szép is volna, ha a Magyar Televízióban ilyesfajta híreket olvasnának be: „A Kereszténydemokrata Néppárt gyűlésén az odalátogató Habsburg Ottót Petőfi-versekkel üdvözölték. Az Akasszátok fel a királyokat! című költeményt Szuhay Balázs adta elő.” Ezzel szemben, ha jól transzponálom a Televízió álláspontját, a valamikori uralkodócsalád szintén egyfajta kisebbségnek és nemzeti örökségünk tárgyának tekintendő.

Voltaképpen ez itt a kérdés, nemzeti kisebbség-e, nemzeti örökségünknek tekinthető-e az arisztokrácia.

(Hiszen egyébként nem volna érdemes szóra méltatni a Magyar Televíziót amiatt, hogy

a riportot már megint összecserélte a Pesti Riporttal. Hangsúlyozom: itt most nem az újságírás minőségéről van szó. Az értékvesztéshez minden téren hozzá szoktunk, s miért éppen a TV lenne kivétel.)

Tehát: mit köszönhet népünk az arisztokráciának?

Petőfit mindig és mindenki kisajátította; hadd tegyem most ugyanezt én is. A tót származású, plebejus versfaragó *A mágásokhoz* című versében emígyen

foglalta össze az arisztokráciáról vallott nézeteit: „Vas-villára velők, aztán / Szemétre, / Ott egyék a kutyák őket / Ebédre...”

Tóth Béla beszéli el az ő Magyar Anekdotalincseiben, hogy amikor Petőfi ezt a szörnyen mérges verset megírta, akkor Vörösmarty szelíden-korholólag így feddte meg őt: „De Sándor! Hát gróf Széchenyiről, báró Eötvösről megfeledezel?” Mire Petőfi dacosan: „Ők kettejükért nem érdemes kivételt tenni!” ■

Döglöttek napján

(kéziratban)

Emberekről akkor írnak a leggyakrabban, ha meghalnak, állatokról, ha megdöglenek. Utóbbiaknak ezt lehetőleg tömegesen vagy legalábbis csoportosan kell elkövetniük. Olykor azért köztük is akad személyiség, neki saját jogon is kijár a nekrológ.

Néhány nappal halottak napja után arról tudósítottak a lapok, hogy elpusztult Washoe. A gyászshír alanya az a csimpánz, aki/amely a legtöbbször vitte a jelbeszédben, körülbelül 500 szót ismert és használt. A szomorú eset kapcsán szóba hozták a még jó egészségnek örvendő Kokót is (nem bokszol, lévén ő egy nőstény gorilla), aki/amely még Washoe-nál is több szót használ egyfajta siketnéma-nyelven, sőt – nem vicc! – szókincsének mintegy felére a hites urát is megtanította*. Mindig tudtuk, hogy a nőknek jobb a nyelvérzékük.

A tudósításokba némi szkeptikus íz vegyül (nehogy már azt a bűdös majmot ennyire közel engedjük magunkhoz), de ha jól tudom, hosszú évtizedek óta zajló kísérletsorozatról van szó, eredménye reprodukálható, és ma már nemigen kérdőjelezi meg. Mi több, a csimpánzbeszéd gyümölcsöző vitákat indukált a nyelvtudományban. Vajon nyelvnek nevezhető-e az efféle mutatógatos? Többször is újradefiniálták a nyelv fogalmát, egyre magasabb absztrakciós fokot követeltek meg, de a majmok vitézül tartották a lépést. Végül aztán (Csányi Vilmos humánetológiai könyvéből idézem) „a nyelvészek győztek – a majmok nem tudnak beszélni”.

Hogy lelkük sincs, azt eddig is tudtuk. Ismeretes, hogy az ember és a csimpánz örökítőanyaga között csekély a különbség, mindenesetre nekik 24 pár kromoszómájuk van, nekünk meg csak 23, mert kettő feltehetőleg összeolvadt. A nemrégiben elhunyt II. Pál János pápa

(ez most nem nekrológ) tájékozott ember volt, messze túlolvasta magát a szentatyai minimumon, és érezvén eszméi közt a Zúrt, egyhelyütt teljes komolysággal felvetette, hogy vajon nem kéne-e ezt a kromoszóma-összeolvadást ama áldott pillanatnak tekinteni, amelyben a Teremtő lélekkel ruházta fel az emberi fajt. (Ha jól emlékszem, Dawkins idézi, gonosz örvendezéssel.) A pápai csallhatatlanság e megnyilvánulása mindenesetre megmaradt az ötlet szintjén, de ebből persze még egyáltalán nem következik, hogy a csimpánzoknak lelkük volna.

Kedves Washoe Barátom! Nem búcsúzom – találkozunk még, ha nem is a Mennysorszámban, de talán az Örök Vadászmezőkön vagy a Nirvánában. Vagy a Gomböntő vaskanalában. ■

* Irodalmibb formában ld. Empátia, Darvas-Felvidéki: Grotex Felnőttképeskönyv <http://mek.oszk.hu/08300/08382>

Elefánt és számár

(Élet és irodalom, 2008)

Az egyszeri káplár szénát meg szalmát kötött a bugyuta katona lábára, és így vezényelt neki: *szénás lábad! – szalmás lábad!* Pedig abban az időben a legtöbb embernek még volt fogalma róla, melyik a bal és melyik a jobb. Azóta az irányzatok elködösültek.

Ámde ma reggel megvilágosodottan ugrottam ki a fürdőkádból, és tüstént közzé is teszem a... heurékámat, miszerint csak az elnevezéseken kell módosítanunk. Végül is, a név az, ami fontos. Ha egy-egy ismeretlen jelenséget sikerül elnevezni, már nem is félünk tőle annyira – dehát ezt sokszor elmondták az etnográfusok és a többi vajákosok. Tehát: hogyan nevezzük el az oldalainkat?

A legtöbb ötlet Amerikából jön, Szerb Antal is hivatkozik rá az ő Világirodalmában: „Amerika adta az emberiségnek a dohányt, a burgonyát, a poloskát, a szabadverset...” („...de legkedvesebb ajánléka eddig Huckleberry Finn volt”). Miért is ne fordulhatnánk most is oda tanácsért? Az Államokban már régóta csak két nagy párt üzemel, az egyiket republikánusnak, a másikat demokratának hívják, prima, első osztályú nevek, Magyarországon is beválnának, és van is rá tippem, hogy melyik név ki-re illene jobban, még ha persze a másik kétségbe vonja is majd, hogy ellenzéke tényleg republikánus, illetve demokrata volna. Dehát mindenki maga dönti el, hogyan hívják.

Mi több, a nagy amerikai pártoknak még emblémájuk is van: elefánt, illetve számár. Én ugyan soha nem tudom megjegyezni, melyik figura melyikükre vonatkozik, de szerintem a logókat is feltétlenül át kéne vennünk. Bár honi körülményeinkre vetítve nekem a két nemes állatnak nem annyira az előnyös tulajdonságai ugranak be, inkább olyasmi, hogy „elefánt a porcelánboltban”, meg „szürke számár a ködben”... ■

ESÉLYT ADÓ INTEGRÁCIÓ című cikkükben (HVG 2013. okt. 12.) újra rácsodálkozhattunk a perpetuum mobile oktatásügyi megfelelőjére, „... amit nemzetközi kutatások erősítenek meg, hogy a nem homogén, hanem vegyes tanulócsoportokban a jó képességűek és a gyengék fejlődése egyaránt intenzívebb”. Ez körülbelül annak felel meg, hogy hideg vizet öntünk a meleg vízbe, és ettől a víz felforr. Elnézést a kifejezésért, de kikérem magamnak, hogy bárki csak úgy visszakézből nemzetközi kutatásokra hivatkozzon, ennek körülbelül annyi a súlya, mint egy csomag háztartási vattának. A hivatkozásnak tartalmaznia kéne a kutatók milyenségét és minőségét, a felmérési módszert, a színhelyeket (ország, város, falu), a tantárgyakat és természetesen – legalább – az esetszámot. Esetünkben a szerző mindössze annyit finomít tudományos nézetein, miszerint a sikeres integrációhoz a problémás gyerekek aránya 30 százaléknál kisebb legyen. Továbbá: *el kell intézni... oda kell hatni... tartalmakkal kell kitölteni* stb. Jómagam nem lettem ugyan pedagógus, de gyakorlótanárként volt szerencsém vidéki gimnáziumban egy funkcionálisan analfabéta osztályt tanítani. Érdekes lett volna odairatni 50%-nyi diákot a Fazekasból, és lesni, hogy matematika-oktatás közben vajon mennyit profitálnak gyöngébb tanulóitarsaik jelenlétéből.

Egyébiránt: nem létezik „jó képességű”, illetve „gyöngye képességű” gyerek. Kizárólag egyedek, önálló személyiségek léteznek, akik a legkülönbébb arányban és a legváltozatosabb csoportokban találkoznak össze, és aztán a legkülönbébb (általában alulfizetett, túldolgoztatott és kétségbevonhatóan képzett) pedagógusok vezetésével a legkülönbébb eredményt produkálják. Erről a komplex folyamatról praktikus lehetetlen hitelt érdemlő statisztikát készíteni. Amikor a szerző ún. problémás gyerekeket említ, ismét csak a végzetes szimplifikáció bűnébe esik. Egy gyerek sokféleképpen lehet problémás. A vízvázlatzó jelzők az *együttműködő* és a *nem-együttműködő*; az utóbbi típusból akár egyetlen egyed is lehetetlenné teheti az oktatást az egész osztályban.

Valójában csak annyit lehet biztonsággal kijelenteni, hogy *némely* szituációkban, *némely* feltételek fennállása esetén, *némely* tantárgyakban tényleg lehetséges elérni, hogy a meleg és a hideg víz összeöntése révén ha nem is forró, de legalább meleg vizet kapjunk – és már ez is nagy eredmény. Többnyire kísérleti eredmény (pl. Aronson: *The Social Animal*, 1972), amelyet azonban nemigen sikerült általános gyakorlattá tenni.

Az integráció *ad absurdum* vitele jószándékú, de öncsaló, káros, álliberális maszlag. Nagy álom – és az efféle rendszerint keserű ébredés követi. ■

* Irodalmibb formában ld. Párterkesztelő,
Darvas–Felvidéki: *Grotex Felnőttképeskönyv*
<http://mek.oszk.hu/08300/08382>

FŐIMÁM KERESTETIK (HVG, 2016) Rostoványi Zsolt rektor úr annak idején a Marx Károly Közgazdasági Egyetemen szerzett diplomát, márpedig ott olyasmit is tanítottak, hogy a dolgok és egymással való kapcsolataik térben és időben folyamatosan változnak, ha jól emlékszem, ezt dialektikának nevezik. Ennek tükrében nevetséges, ahogy összemossa a három monoteista világvallást és azok jelenlegi attitűdjét. Mit szólna a rektor úr az ilyesfajta hírekhez: „Három öngyilkos keresztény felrobbantotta magát Kairó luxusnegyedében”, vagy: „Öngyilkos nyugati ateista merénylet túszoikat szedte Pakisztánban”? NB. Kölnben a szilveszteri – immár szervezett – erőszakoskodó tömeget sem buddhisták, illetve konfuciánusok alkották.

Rostoványi úr Korán-magyarázata az öngyilkosságról: „Ha viszont valaki a közösség érdekében, valamilyen nemes ügyért [...] áldozza életét, az mártír. A klasszikus iszlám azonban másként értelmezte a mártír fogalmát [...]” No de ki mondja meg nekünk és a világ muszlimjainak, hogyan kell értelmezni a mártír fogalmát? Teljesen félrevezető Rostoványi úr hivatkozása „a szunnita iszlám legtekintélyesebb intézményére”, a kairói főimámra, aki az IS-t barbárnak minősítette. Nem kell iszlámkutatónak lennünk, hogy tudjuk: az iszlám összetarthatatlanul szétagolt, nincs pápája, nincsenek világszerte elfogadott megfélemlíthetetlen tekintélyei – nincs senki, akivel bármiről felelősen tárgyalni lehetne. A muszlimok túlnyomó többsége nem a kairói imámtól fog Korán-értelmezést kérni. Vagyis az egész hivatkozás úgy irreleváns, ahogy van. Úgy melleleg: mondott valamit a főimám úr a Sáriáról is?

A rektor úr azt állítja, hogy „a három nagy monoteista világvallás alapvető értékei nem különböznek egymástól”. De igen, kü-

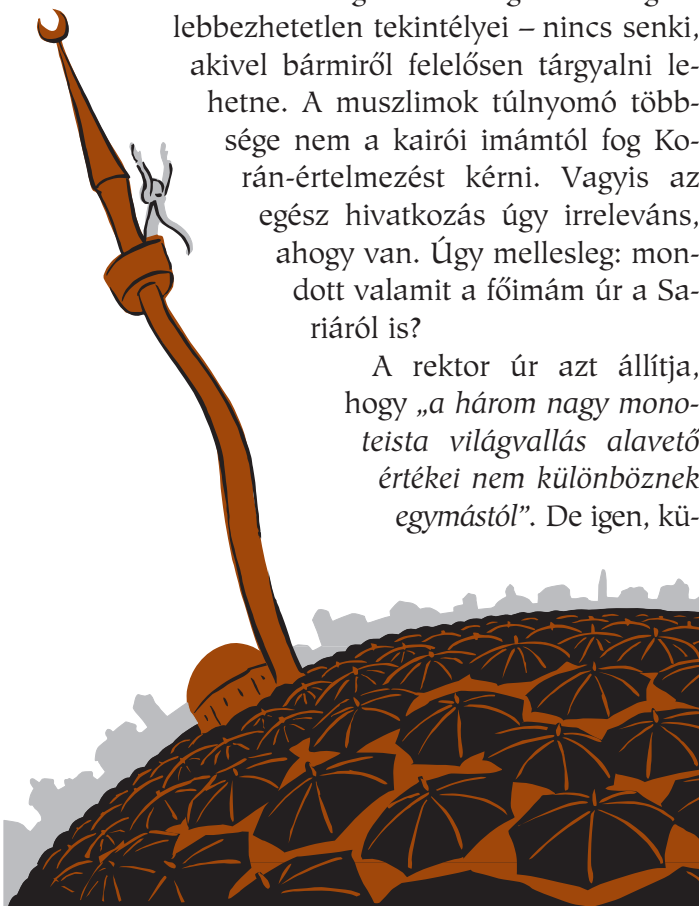
lönböznek, mindenekelőtt a férfi–nő kapcsolatokban és a túlvilág felfogásában. Ennyit még akkor is biztosan állíthatunk, ha nem áll rendelkezésünkre megbízható Korán-fordítás (ugyanis mint erről már annyian beszámoltak, a muszlimok által a külvilág használatára szánt fordítások tele vannak csúsztatásokkal, hogy így az iszlámot kedvezőbb színben állítsák be).

Előbb-utóbb szint kellene vallani, és a nyugati írástudóknak – köztük éppen Rostoványi úrnak – el kéne magyarázniuk, mi áll a Koránban fehéren-feketével az iszlám mennyország különböző fokozatairól (v.ö. hetedik mennyország), mire számíthatnak haláluk után a muszlim férfiak. És a nők – bocsánat: van-e nekik egyáltalán halhatatlan lelkük? És ha a férfiakat 72 örökkön-örökké-szűz huri üdvözítheti, a nők nélkül a *Playgirl* című magazinból válogathatnak majd a legdaliásabb modellek között? ■

GÓLYAKALIFA (kéziratban) Nem lesz népszerű, amit mondok, de én azzal a vénemberrel érzek együtt, aki elektromos feszültséget vezetett a kerítésébe vagy mijébe, minek következtében a tolvajok megsérültek, az egyik meg is halt. Ha az isten elátkozott volna engem, és kettős életet kellene élnem, mint Babitsnál a *Gólyakalifa*, és ő volna a másik énem, alighanem ugyanígy jártam volna el, és most én ülnék a vádlottak padján. Tisztelt bíróság, a saját védelmemben beszélek.

Azt állítja a Sztárügyvéd úr, prima ember, nagyon tudja a dolgát, olykor gengszteristákat is ki tud hozni a sittről, hogy hát ez bizony tíz évig terjedhető, mert szándékos emberölésnek minősül, meg hogy a lopás ellen *nem kellően arányos* védelmet alkalmaztam. Tudja, doktor úr, az úgy volt, hogy odajön a legény és megkérdi, van-e most áram a kertben, mert a két haverja éppen benn van lopni. Ugyanis erről az áramról az egész falu tud. Mondom durcásan, nincs benn semmi... erre aztán ő is bement lopni, ahogy ezt olyan szépen el is beszélt a televízióban. Tudja, doktor úr, azért ez nem egészen olyan, mint valami lopás. Ez inkább valami folytonosan, életreszólóan, nyílt sissakkal, mondhatnám pofátlanul végzett művelet, mi tanulatlan közemberek nem is lopásnak hívjuk, hanem rablásnak, pontosabban rablásnak fényes nappal.

Márpedig rablás közben minden, de minden előfordulhat, még az is, hogy egy nagyot ütnek az ember fejére vagy hasba bökik egy bicskával, aminek az intellektüelek fittyet hányanak ugyan, parasztemberekre viszont kifejezetten veszélyes. Tisztelt bíróság, tartsa fenn az emberölés vádját, ezen már nem segíthetek. De legalább azt ne vonják kétségbe, hogy a védekezésem igenis *arányos volt* a belátható következményekkel. ■

Halottaim

(Élet és irodalom, 2008)

Hej, de csapkod körülöttünk a tüzes istennyila! Mennyi jeles férfiú, egykor reménysége a honnak, díszje az emberi nemnek, s most íme mind: por és hamu. Látszólag, persze, még valamennyien élnek, mozognak, tevékenykednek. Számomra azonban egyszer s mindenkorra befejezték földi pályafutásukat.

Olvasom, hogy a jeles közgazdász fölcsapott turulistanak. Pontosabban: „A mozgalom gazdasági programjának kidolgozását (...) közgazdász is segíti, aki részt vett ugyan az orosházi zászlóbontáson, de nem lépett be a mozgalomba, mert mint nyilatkozta, óvakodik a Turul névtől”. Vagyis úgy tesz, mint a riadt kisgyermek, aki (az immár klasszikus humorista Gádor Bélát idézve) „belepisilt a nadrágjába, de a tekintete ezt sugározza: nem én voltam”... Az efféle urológiai tünetek végzetesek lehetnek.

Dehát ez már csak a legutolsó sírkő az én temetőmben. Előtte, mellette, körülötte kövek, keresztek, kopjafák. Az én lelkemnek legfájdalmasabb síremlék alatt az orvos-író, a kultúrhistorikus alussza örök álmát, aki akrobatát is megszégyenítő salto mortaléval felcsapott szélsőjobboldali újságírónak. *Isa pur et chomou uogmuc.*

Nehezen palástolom megrendülésemet annál az emlékműnél is, amelyet a Mozgó Világ egykori főszerkesztőjének állítottam. Annakidején, amikor a párthatóság elbocsátotta, szakmánk hőségévé vált, mindnyájan neki szorítottunk. Később aztán a sajtótársadalomnak éppen ő ellenében kellett szorítania. Az Örök Lapzárta fényeskedjék neki.

És hát az ifjú pártvezér, modern Petőfi a Pilvax-kávéházból, akinek a Nagy Imre temetésén elmondott, huszonéves orcátlanságú, szentségtörő talpra-magyarjában a megfélemlített szocialista polgár szörnyülködve ismerte fel a saját elfojtott, bűnös gondolatait!... Végre valaki, aki esküdt ellensége lesz a tekintélyelvűségnek!... De jaj, a petőfik korán halnak.

Temetőm hűvös ciprusfái alatt ott pihen már a kezdetben (istenbizony) rokonszenves pénzügyminiszter is. Tragikus hirtelenséggel távozott. Szörnyű félreértésnek esett áldozatául: nem fogta fel, hogy akinek magát a Társadalmat kell vegetáriánus diétára fognia, az odahaza nem hizlalhat disznót. Béke millióira (milliárdjaira).

Feloldandó a gyászos hangulatot, hadd meséljek el egy régi liberálbolsevik viccet, még a harmincas évekből. Járvány idején egy nagybeteg liberálbolsevikhoz hívják ki az orvost, aki nem mer bemenni még a szobába se, csak megáll az ajtónál, és azt mondja: „ez meghalt”. „De hiszen még beszél” – nyögi ki döbbenet valamelyik családtag. Az orvos rálegyint: „Beszélhet már.”
Saját halottaimnak tekintem őket. ■

* Irodalmibb formában ld. Halottak napján,
Darvas-Felvidéki: Grotex Felnőttképeskönyv
<http://mek.oszk.hu/08300/08382>

Ó, szövetségi történetek!

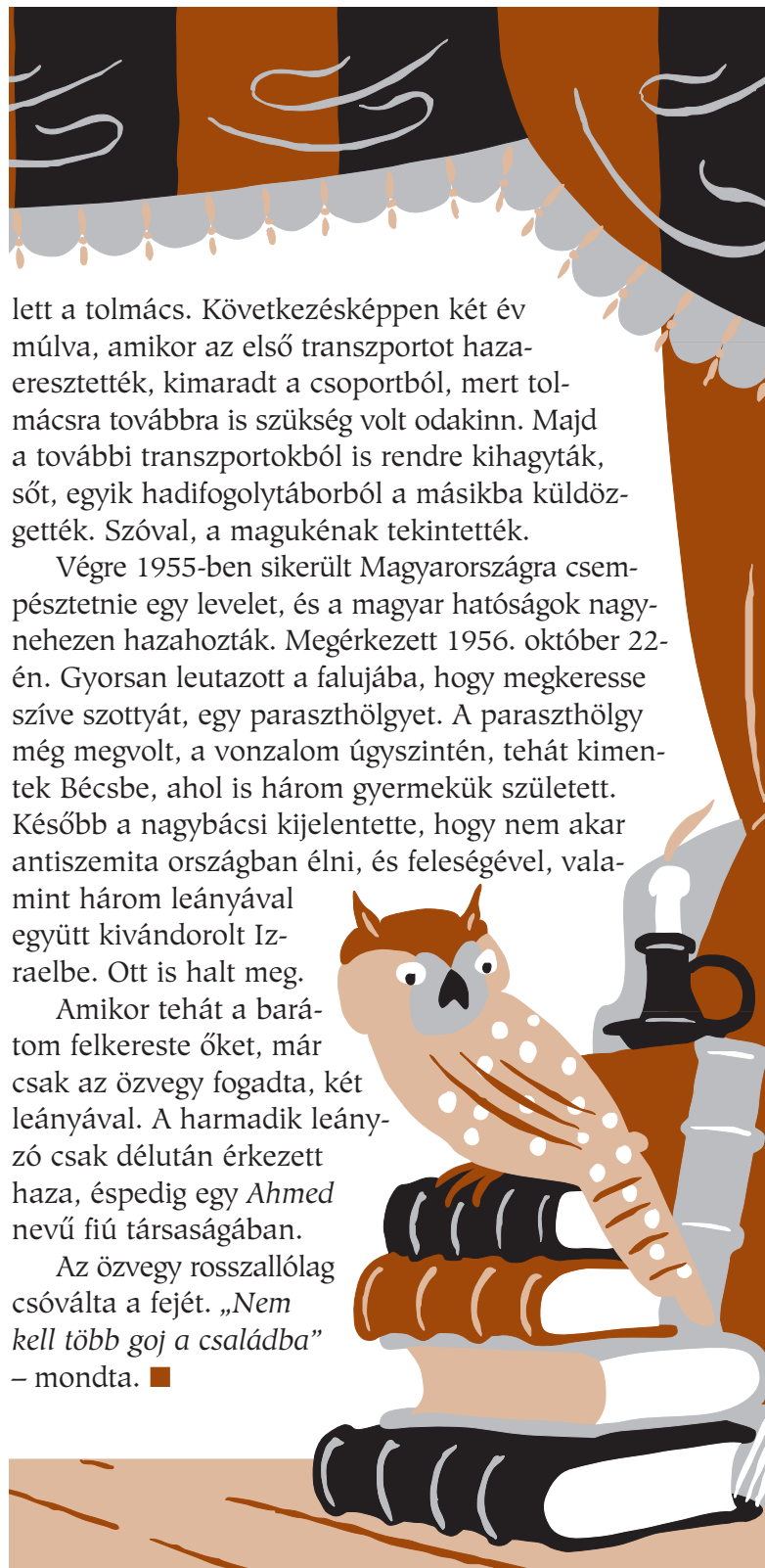
(kéziratban)

Az Élet nagy mesemondó, meg a barátom is, nekem csak le kellett jegyeznem a három történetet, amelyet elmesélt.

1 Első ízben jöttem haza Amerikából (kezdte a barátom). Ötéves kislányom a repülőgépen élénken csacsogott egy hölgygel: „Tudok ám angolul. És franciául is. És magyarul is!” „*Akkor te zsidó vagy*” – állapította meg a hölgy nyájasan.

2 A második történet némiképp eltér az előzőtől. Főhőse, egy bizonyos Borisz, aki Moszkvában egy pszichológustalálkozón összeismerkedett egy magyar kolléganőjével, és azon nyomban kíváncsi kérést adott be házasságkötés céljából. A hatóságok atyai szeretettel sürgősen elküldték a szűzföldekre káposztát nemesíteni, hátha ott meggondolja magát, de Borisz állhatatos maradt, és a fél évi káposztanemesítés lejártával újra kérvényezett. Agronómiai tapasztalatait méltányolva ekkor már kiengedték, soronkövetkező beadványát tehát már a magyar hatóságokhoz és személyesen nyújthatta be, honosítás igényével. A magyar szerv figyelmesen olvasságta a rubrikákat: neve Borisz Iszakovics Tudomisenmi... születési helye: Moszkva... nemzetisége: zsidó... No várjon, ide a nemzetiségét kell beírni, nem a vallását. Szóval, mi a nemzetisége? „Zsidó.” A hivatalnoknak homlokára csúszott a szemüvege. Hol született maga? „Moszkvában.” Látja, akkor maga orosz. „Nem vagyok orosz. Zsidó vagyok!” Ezen aztán hosszasan elvitatkoztak. Végül a hivatalnok salamonai döntés gyanánt beírta: „nemzetisége szovjet”.

3 A harmadik történet hosszabb, mert nagyon régre nyúlnak vissza a szálai. Barátom egyik nagybácsikáját behívták munkaszolgálatra. Az illetőnek az volt a rögeszméje, hogy előbb vagy utóbb úgyis bejönnek az oroszok, ezért elkezdett oroszul tanulni. A kellő pillanatban lelépett, és el is jutott az oroszokhoz, akik annak rendje és módja szerint hadifogságba ejtették. Néhány nap múltán kiabálást hallott: „tud itt valaki oroszul?!”. A nagybácsi jelentkezett, és ettől fogva tejben-vajban fürösztötték, merthogy ő

lett a tolmács. Következésképpen két év múlva, amikor az első transzportot hazakeresztették, kimaradt a csoportból, mert tolmácsra továbbra is szükség volt odakinn. Majd a további transzportokból is rendre kihagyták, sőt, egyik hadifogolytáborból a másikba küldözgették. Szóval, a magukénak tekintették.

Végre 1955-ben sikerült Magyarországra csempésztetnie egy levelet, és a magyar hatóságok nagynehezen hazahozták. Megérkezett 1956. október 22-én. Gyorsan leutazott a falujába, hogy megkeresse szíve szottyát, egy paraszthölgyet. A paraszthölgy még megvolt, a vonzalom úgyszintén, tehát kimentek Bécsbe, ahol is három gyermekük született. Később a nagybácsi kijelentette, hogy nem akar antiszemita országban élni, és feleségével, valamint három leányával együtt kivándorolt Izraelbe. Ott is halt meg.

Amikor tehát a barátom felkereste őket, már csak az özvegy fogadta, két leányával. A harmadik leányzó csak délután érkezett haza, éspedig egy Ahmed nevű fiú társaságában.

Az özvegy rosszallólag csóválta a fejét. „Nem kell több goj a családba” – mondta. ■

HITELES MAGYAR TANÚ (kéziratban – a Rózsa Flores-ügyről) Egyik dél-amerikai országban a kormány-erők lepuffantottak néhány fegyveres terroristát, mielőtt azok lepuffanthatták volna az elnököt. Az ilyesmi ott gyakran megesik, Dél-Amerikában közismerten délame-rikai állapotok uralkodnak, a lövöldözéshez sem a kor-mány, sem az ellenzék nem kér ENSZ-felhatalmazást.

Csakhat az egyik lepuffantott hős mellesleg ma-gyar (plusz horvát) állampolgár is volt, ezért hazánk teljes diplomáciai apparátusa szolgálatba helyezte ma-gát, és a gyanús körülményekre hivatkozva magyará-zatot kér – sőt követel – a dél-amerikaiaktól. Pedig már megtanulhatta volna, hogy minden ilyen eset automa-tikusan gyanús. Az a gyanús, ha nem gyanús.

És itt lép színre a koronatanú: a szóbanforgó hősi halott. Távozása előtt egy ismert újságírónak filmre mon-dta, miszerint vagy látják őt még az életben vagy se, de ő csupán a dél-amerikai ország honvédelmét akarja meg-szervezni. Az interjúban – figyelem! – egy árva szó sem esik arról, miszerint hősünk bárkit is meg akart volna öl-ni. Következésképpen a dél-amerikai kormány hazudik...

Irreleváns, hogy az illetőnek katonai és félkatonai múltja van. Hogy fegyvereket tart, használ és csempé-szik. Hogy az összes vallást a katolikuson és a zsidón keresztül a muzulmánig már felvette; hogy az összes ideológiát a szélsőbalostól a szélsőjobborig már végig-próbálta. Hogy már számos titkosszolgálatnak „a látó-körébe került”. *Ria, Ria, Hungária!* – méltó rá, hogy a magyar külügyminisztérium (és a magyar értelmiség) hiteles tanúnak fogadja el ország-világ előtt. ■

LEPUKKLERÁJ (Élet és irodalom, 2011 – az MSZP hirdetése Mesterházzal) Reklámpsztichológiai fejtege-tésében az úgynevezett utóhirdetés fogalmát szeret-ném megvilágítani.

Arról van szó, hogy a hirdetést feladó közület (mi-után a logóért járó tiszteletdíjat már kifizette vagy fel-vette), a reklámot valahogy nem találja igazán haté-konynak, és valamit még okvetlenül hozzá akar bigy-gyesztetni. Esetleg úgy véli, hogy nem kapta meg pénz-e ellenértékét, hiszen a papírfelületen még jócskán maradt hely, ásit az üresség, a „horror vacui”. Betold tehát egy utóhirdetést, hogy növelje a reklám hozzá-csapott értékét. Kisebb betűfokozatból hozzászedeti, hogy „új formula”, „csak a készlet erejéig” stb.

Ebből a szempontból is méltó a figyelemre a kom-munkációs képességeiről mesze földön híres párt leg-újabb választási plakátja. A szlogen valami világmeg-váltó jajveszékelés, már nem emlékszem rá pontosan, a utóhirdetés ezzel szemben meglepően pátoszman-tes, hétköznapi, kézzelfogható: „új jelölt, új program”.

Ez meg is felelne a kereskedelmi gyakorlatnak, csak nem elég frappáns. A boldog békeidőkben így fogal-mazták volna meg: „új hölgyek, új szelönok”. ■

KIRÁLYI VÉR (kéziratban) Van nekünk egy rendkí-vüli és meghatalmazott nagykövetünk. Még csak 32 esztendő. Diplomátának meglepően fiatal, viszont kissé már öreg ahhoz, hogy végre valamiféle polgári végzettséget is szerezzen – merthogy ilyesmivel jelen-leg még nem bír. Családneve azonban mindenre ma-gyarázattal szolgál. *Habsburg*.

Az ifjú diplomata a minap interjút adott a HVG-nek, és ebből képet alkothatunk érdeklődési köréről. Arra a kérdésre, hogy mivel tölti legszívesebben a szabadidejét, elmondta: moziba jár, imádja az akció-filmeket, a thrillereket. És hogy mit látott leg-utoljára? „Egy Jean-Claude Van Damm-filmet, ami tökéletesen kikapcsolt. De ne haragud-janak, a címére már nem emlékszem.”

A Bourbonokról annakidején ez a mondás járta: nem tanultak és nem felejtettek. A Habsburgok-nak, mint látjuk, rosszabb a me-móriájuk. ■

PÁ, KIS ARANYOM, PÁ!

(kéziratban – egy operaplakátról)

...és ledöfi! A másikat? Azt is ledöfi... Ennyit már Schneider úr is tudott a Toscáról, valamint Makács úr is tudta, aki pedig *minden körülmények között ott volt az Operában*. Opera ugyanis azt jelenti, hogy valakit ledöfnek: a Bánk bánban a királynőt, a Toscában a rendőrfőnököt, az Álarcosbálban az alkirályt, a Rigo-lettóban Gildát. Hamletben is döfködnek, írtak is belő-le operát szép számmal (nálunk történetesen Szokolay, de ezt már nem a saját fejemből tudom, csak a Wiki-pédiából).

A margitszigeti Tosca előadás reklámja tehát a lé-nyezet ragadja meg: egy bazi nagy tör döfi át a plaká-tot, és csak úgy spriccel belőle a piros **vééééé**. A pla-kátot aztán ki lehet mosni, meg lehet szárítani és a kö-vetkező operaműsor alkalmával újra be lehet vetni.

Egyetlen panaszom rá: a tör kvalitása. Gyönyörű, „szobros fejű”, hosszú, kétélű pengével ellátott harci fegyver. Ide túl jó. Ellentétben Makács úrral (*aki min-den körülmények között ott volt az operában*), jóma-gam inkább a CD-t szoktam hallgatni, annak pedig van egy műsorfüzete, benne a librettóval. Ott az áll, hogy amikor Scarpia éppen másra figyel, Tosca fel-markol az íróasztaláról „egy hegyes kést”. Én olyan papírvágókés-nagyságú objektumot képzelek el, bár nyilván tekintettel kéne lennem a rendőrfőnök nagy-zási hóbortjára.

De azért az efféle birodalmi tört inkább a Julius Caesarról írt operákban kéne alkalmazni (van belő-lük egynehány). Ahol is Brutus azt énekli a diktátor-nak, hogy „Páááá...”

És ledöfi. ■

Ünneprontásaim

(kéziratban)

Obligát előszó: „Tisztelt Szerkesztő Úr, az alábbi írást liberális lap nem közli, merthogy mit szólnának hozzá a konzervatívok... Remélhetőleg az Ön lapja van annyira konzervatív, hogy olyasmit is le mer közölni, ami a liberálisoknak tetszik.” (Nem jött be...)

1. Jubi-jubi-jubi

Hetvenhetedik születésnapját ünnepli a Magyar Rádió. Pedig évenkénti jubileumra csak magánemberek jogosultak. Közintézmények az 50. és a 75. évfordulót ünneplik, aztán meg már csak a 100. jön. A Rádió műsora egyébként is oly pocsek, mint eddig még soha. De mikrofonrázó kollégáink legalább precízen könyvelnek. A Magyar Rádiózás tényleg az idén 77 éves.

Más jubileumok ennél sokkal hasraütősebbek. Van például egy rejtélyes nép, amely nyelvét tekintve finn-ugor, származását tekintve viszont türk eredetű, s emiatt sok gondot okoz a nyelvészeknek és a néprajzkutatóknak. Ez a nép nemrégiben azt ünnepelte, hogy vezérei, avagy ősei, avagy bárkijei éppen 100+1000 évvel ezelőtt hágták meg Vereckénél a Kárpát-medencét. Namármost az ezer év inkább ezeregy volt, mert állítólag nem is 896-ban jöttek be, hanem már 895-ben, és a Millenniummal csak azért kellett várni egy évet, mert nem készült el időben a Halászbástya meg a Fesztí-körkép meg minden. Még pontosabban, a történészek szerint a Bejövétel nem is ekkor történt... illetve már előbb is megtörtént... illetve talán kétszer is megtörtént, és az a bizonyos 896 nem más, mint átlagszámítás eredménye. Az ezeréves jubileum végül is rendben adásba ment, dehát az egyrészt még igazi Mille volt, nem csupán Millecente, másrészt akkoriban egész tűrhetően mentek a dolgok, manapság viszont mindenki úgy viselkedik, mint a Rádió: men-nél pocsekabb a műsor, annál kiadósabb jubileumot szeretne ülni.

Az átlagszámítós ünneplés más területeken is dívik. Van egy ünnepünk, amelyet az év vége felé világ-szerte megtartanak valakinek a tiszteletére, akiről a mai napig sem derült ki, hogy vajon *homo-uzion* volt-e, avagy csupán *homo-i-uzion*. Az illetőnek azonban nemcsak a kiléte, hanem születésének dátuma is bi-

zonytalan, az egyházatyák annak idején plusz-mínusz 7 nappal számoltak, és a biztonság kedvéért átlagot vontak, így jött ki a december 24. (Egyébként is célszerű volt a naptárnak erre a lapjára tenni, semlegetendő egy régebbi, pogány ünnep népszerűségét. Ez egy ismert, jól bevált technika, ellenkező irányban is kifogástalanul működik, nálunk például Szent István helyett negyven éven át az Alkotmányt kellett pirotechnikaileg megünnepelni.)

Jómagam, mint megcsontosodott vén antiklerikális, nem jövök tűzbe ezektől a tűzijátékoktól. Sokkal jobban foglalkoztat egy másik, fontosabb jubileum, amely éppen mostanában esedékes. Történt egyszer, hogy egy bizonyos főemlős két lábra állt, istenhozódot mondván a többi, majomszabású főemlősnek. Az elszakadás idejét a tudósok 5–7 millió évvel ezelőttre teszik. Következésképpen büszkén megülhetjük 5 millió éves jubileumunkat... esetleg a 7 millió éveset. Vagy, ha átlagot számítunk, a 6 millió éveset.

Mindegy. Mind kerek szám.

II. Nakren és Tlenül

Minden népnek van himnusza, a magyarságnak kettő is van. Az egyiktől elsírom, a másiktól – a Szózat-tól – kínomban elröhögöm magam. Vörösmarty szilaj, vérforraló ritmusát Egressy a Bánatos Bús Birkák Bégetésére, Jeremiás próféta szálnalmas óbégatására ültette, nem csoda, hogy szöveg és dallam oly messze van egymástól, mint Makó Jeruzsálemtől, nem is pro-zódia ez, hanem paródia: „*ha-zád-NAAAAK, reeeeen-düle-TLENÜL...*” Erkel Ferenc a Szózatot tömören csak „*Egressy és Vörösmarty korcs gyermekének*” nevezte, de erre azt mondták, hogy csak a féltékenység beszél belőle.

A dal vége aztán kész röhej. A zenecserző ott már végleg nem tudott megbirkózni a szöveggel, az „*élned-halnod kell*”-nél az istennek nem jött ki a szótag-szám, ezért betoldott egy kötőszót, valamint egy ige-kötőt: „*itt élned ÉS MEGhalnod kell*”, ami egyrészt magyartalan, szörnyen báncsa fülemt, másrészt teljesen mást jelent, mint amit Vörösmarty írt.

Habár ha meggondolom: Egressynek igaza volt. Ebben az országban tényleg meg köll döglenni. ■

Appendix

The Darwinian Priest

(A pamphlet)

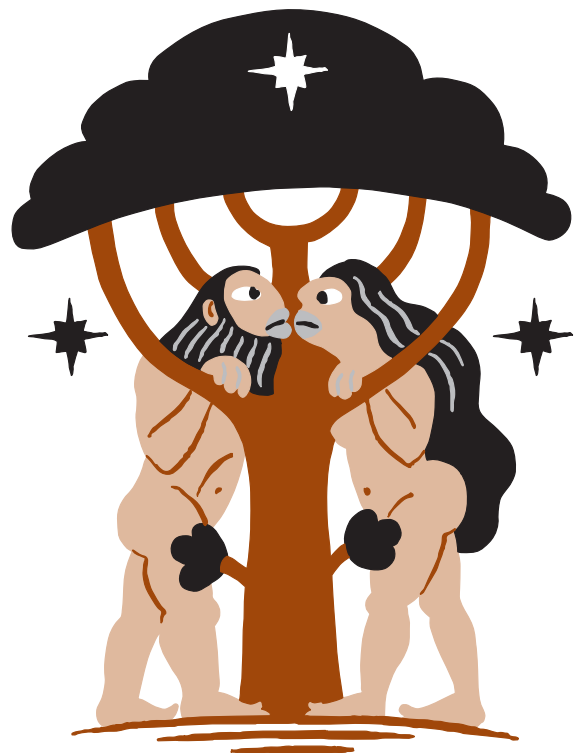
Members of the Catholic clergy sometimes let the little children come too close. There is a worldwide enquiry into the question of whether the institution of celibacy could be made responsible for the pedophile (and/or homosexual) inclinations of certain clericals. I come not to praise but neither to bury priests. What I would much rather do is point at their biological impulses, since they are also human beings: Homo or Hetero Sapiens, therefore sometimes implicitly Homo erectus.

(Sexually overheated) My interdisciplinary essay was inspired by a statement which I came across in the authoritative literary magazin, articulated with the conciseness of a ballad: 'There is no doubt that the vast majority of priests in the past millennium did practice celibacy. They have proven and are still proving that it is possible to live a life of abstinence, even in today's sexually overheated world.' This means some people still see merit in an unnatural mode of behaviour (which is worth a mass!), just like the brave statement that the majority of priests in history kept their vows of celibacy. My bet is that most priests have only been 'celibating' in moderation. In any case, Boccaccio remains a compulsory reading, as well as István Ráth-Végh's cultural-historical stories, not to mention the satirical song *The parish priest*¹. (In point of fact, my uncle was a country priest too, who shepherded his flock in Nagyréde.) But who on earth could inform us of the everyday trespasses of the clergy? The Holy Catholic Church herself, perhaps? Who is unwilling to inform lay authorities even of criminal offences.

What really attracted my attention though, was the phrase 'today's sexually overheated world'. Can we really describe our life as such? And have we only recently become so? Or is it only the 'youth of today'

who are sexually overheated? Because *Junge Hure, alte Betschwester*? (Whore as a lass, pious as a hag.) The way I see it, human society is desperately *under-sexed*. It has always been, and will always remain so. But to expand on my human ethological views, I have to go back to Adam and Eve, and, in particular, to Darwin. In the defense of priests, I could say.

(Furthermore, I propose) The findings of social sciences need to be urgently reformulated and reconciled with natural science. Evolutionary theory – also known as neodarwinism – has evolved into the principal model of biology over the past 150 years. A number of scientific disciplines have emerged such as tectonics and genetics, and their findings are integrated into Darwin's basic formula like a multidimensional crossword puzzle. Now, the puzzle fits in all directions. The old question, especially in its primitive form, i.e. *whether Darwin was right or not*, is only asked by the uneducated these days. The question should be reversed: when testing a hypothesis, the most important criterion is whether

¹ With the decline of highbrow literacy the song might not be so widely known anymore, so I need to quote it in a footnote: 'The parish priest, without a legal pact / tried to f*** a goat. In point of fact, / it was the hole he was looking for, looking for, hey, looking for, / though his balls got struck by the horns.'

it is compatible with evolutionary theory. It is frightening to see the inability of most intellectuals to accept this polarity shift. A professor of literature and an other of art history have asked me if this Darwin guy is to be taken seriously. Or just remember the TV program where the supposedly learned actor-director was stammering: *I hear ...er... they say there is something wrong with this Darwin...*

We can find an explanation for this, of course. In the beginning, widespread adoption of the evolutionary theory gave rise to certain exploitations when the (alarmingly simplified version of the) 'Survival of the Fittest' principle was directly applied to human society, for insidious ideological reasons. The so-called social-darwinists claimed that whether you succeed or fail comes down to inherent genetic qualities of your social class. This sounded unacceptable for decent people, and their scientific interest declined. It took place around 1930, and ever since intellectuals have been obstinately sticking to the idea that human culture was independent of evolution in biology.

(*A handshake of sciences*) A scientific revolution has been taking place for decades, in a quiet but unrestrainable way. Between the two great disciplines (namely, natural and social sciences) there is still a giant gap, though lots of attempts has been made to bridge it.

Order has always reigned when it came to natural sciences, which clearly fit together in a hierarchical structure. Chemistry can not be pursued without a knowledge of physics, nor can biology without chemistry. On the top – which is not a value judgment – there are the ones dealing with the behaviour of animals and humans: anthropology, ethology with human ethology following in its footsteps, and sociobiology working parallel to it (to some extent).

Natural scientists have for a while now been reaching out to social scientists, who are positioned on the next level. Unfortunately, they have been turning the other way. Like the Baron Munchausen, they need no solid base, they can simply pull themselves out of the swamp by their own hair. This is true for sociology, psychology, philosophy, economics, not to mention history or politology (if anyone is willing to call the latter a science, let alone jurisprudence). It is true for the whole field of human sciences.

In the last decades though, perhaps resulting from the astonishing discoveries of genetics (in anthropology, geneticists used to have the last word for a long time!) something changed. The first signs of this were discerned by the *Homo Audiovisualis*, the television watching man some 20 years ago. It was a roundtable conversation (after the main program, before going to

sleep). The guests were reviewing Vilmos Csányi's human ethological book published around that time, in the presence of the author. There were all sort of 'ologists' taking part, including psychologist, sociologist, even a theologian. No one has actually posed the Question but it was hanging in the air all the time: *So you say I should also redefine the basic principles of my science?* The participants were surprisingly constructive, and have answered the unasked question a somewhat uncertain but positive way. This does not apply to the priest, for he can not rewrite the Bible.

Presently, there are already two disciplines aspiring to the role of the reconciling central discipline: *evolutionary sociology* and *evolutionary anthropology*.

(*Idling*) When the poet said '*eat, drink, sleep and make love*' (a Hungarian classic), he summed up the basic functions of human existence. Our ancestors did not enjoy literature, still they knew this line by heart. We are the offspring of people who loved to make love. Our prehistory is a permanent rutting race.

Those who had not inherited the necessary amount of this desire, became extinct. They also became extinct if they were unable to obtain a female for themselves. It is always the stronger dog who evolves, and with a number of species it is almost exclusively the strongest male who reproduces – the others can only look for the opportunity. Especially, if the male is a lot larger than the female – and this *sexual dimorphism* is substantial within our species too, even if only to a lesser extent than in the case of our cousins, the chimpanzees. In such circumstances, the weaker sex does not have a lot of say in the course of things. The strong male chases his competitors away or knocks them dead, then beats up and mounts the meddlesome female. I beg the pardon of feminist ladies, but in those days, their opinion was just not asked for. That is something they had to wait for until the advent of monogamy – a subject to which I will return soon.

'That was such a long time ago, it might not even have been so' (as a moral philosopher would say). *In point of fact*, this technique was fully operational in recorded times of history as well. Richard Dawkins, the well-known British ethologist mentioned a bloodthirsty Moroccan king from about a thousand years ago, who did not hesitate to take the lives of any of his subjects, and of course made claim to all the females as well. If an extensive genetic analysis were carried out in Morocco, it would very probably show the existence of one common male ancestor from no more than a thousand years ago.

Let us come nearer to the present. In 20th-century Europe, in a monogamous Christian country, in its cultural heyday, when the Hungarian literary maga-

zin the *West* (Nyugat) was published in no less than 400 copies, stewards in the country could just simply send for a day-labourer girl in the evenings. But did the girl obey? Among those submitting the correct answer, we are going to draw lots and give away moral philosophers after we go to print.

(Cultural evolution) As human culture was expanding further and further, it has left its footprint on genes. As human ethologists put it: genes and culture evolve together. The developments most often cited, being relatively late ones, are the ability to drink milk (originally, after infancy we could not digest milk any longer), and consume alcoholic drinks, which could also be acquired through genetic alteration. It killed many, but also saved many, who remained alive exactly as a result of enjoying alcoholic drinks and not the infected waters of the crowded medieval towns.

Monogamy is obviously a much older acquisition. A fashion that was in effect imposed by culture, and as a result of which weaker men also became able to get females, although hardly maintain their ownership permanently. Though our sexual behaviour has been bound up tightly by society, these ties have likely been loosening. There is a common belief that majority of divorces take place in the seventh year of marriage, a nice magic number. Professor Csányi's statement is more sceptical: humans are *serially monogamous* but the length of one cycle (relationship) is only 3-4 years. Let us not forget: we are talking about behaviour here, and not sexual desire. Behaviour can be controlled by circumstances while desire cannot. The weakest, ugliest, most useless male member of society (deep in his heart) will still remain the prime minister of 15 million women,² to his last hour, amen.

(Our better half) The parliament of genes (a term coined by biologists!) has imposed more rigorous requirements. It is fun to be an Alpha Male and to have lots of children – but if you do not look after them, are you going to have enough grandchildren too? In this respect, there is an opportunity open for Beta Males or even for the previously described (Omega?) Males. They may have less to offer in terms of masculinity but more in attentiveness, so they have a chance to successfully find favour with the coveted females (from now on: women). If all they did was to raise the offspring of the Alpha Male in exchange for a little bit of sex, they would obviously be unable to pass on their own genes. Pleasing the females (women) or being at

least less violent and unbearable gave them a chance to contribute to the gene pool as well. This kind of behaviour is also part of our common heritage, though obviously to a lesser extent.

From that time on, women also had a say in the course of things, and also became more interested in hanky-panky. Their behaviour was naturally different from that of men's. If they also followed the strategy of having as many partners as they could, no one would look after their offspring. And women certainly invest a lot more into this joint venture than men with their cheap sperm scattered like dandelion seeds, so they need to be more prudent. Their main evolutionary strategy could be summed up as follows: I want my baby to be fathered by a handsome Alpha Male and raised by a Beta Male. 'In those merry days, so nice. / Today, never risk it twice.' (The relevant classic Hungarian poem sounds more snappy.)

(Forward on the road of sex) In point of fact, men find pleasure in female orgasm, even in that of lesbians. That is why ladies do those heart-rending screams in erotic movies, and if I am not misinformed, the attitude of prostitutes is also similar. (Let me point out that the ladies of porn – in the crossfire of cameras lasting for hours – never produce a real orgasm. Whoever wants to see one, has to work for it. Or to have a look at Bernini's *The Ecstasy of Saint Teresa*, where the otherworldly ecstasy is modelled after a very worldly facial expression. With a modest cough, let me call your attention to an insight of mine, namely, there may be a complex evolutionary mechanism hidden behind the whole phenomenon. The Nobel Committee can contact me at the address of the editorial office.

Let us ask an expert, the *great* Casanova himself. (He deserves the attribute, as his autobiography written in his old age, unquestionably forms part of World Literature as defined by Antal Szerb³. Outstanding writers of small nations are denied this privilege. However unfair, there is not much we can do.) Well, the great C. says that most of his sexual pleasure comes from *the pleasure of the ladies...* And he could have hardly been suffering from an inferiority complex. He was certainly not in need of affirmation. This means that pleasure felt at the sight of female orgasm can possibly transcend itself into a kind of aesthetic delight, adding to the beauty of a relationship in every aspect. In this regard (and not necessarily in anything else) we can claim kinship to the legendary Alpha Male.

If we assume that women in a monogamous society actually had acquired some kind of limited free-

² In an irredentist remark, a Hungarian prime minister made reference to being PM of 15 million Hungarians. Five million of them live out of border.

³ Hungarian writer, literary man. He was killed in 1945.

dom of choice, they had the chance to favour the man who gave them (more) pleasure. This way, a mutually beneficial evolutionary machinery might be created. The man who delighted in female orgasm was trying his best – and was rewarded by the ladies. As is the case with any forms of human behaviour in general, this is also encoded by a complex genetical background. It can be passed on and spread in the population. Among men, women and priests, equally.

(Pray and work) The last few thousand years saw the appearance of Alpha Plus Males, who seldom approved of the populace investing their extra energy in sex instead of building pyramids, digging the ground, or working in a mine. They consolidated their power with the help of ideologies.

The accomplishments of Christianity are not to be underestimated. Thanks to the New Testament, through a sort of early globalization, the population was successfully put to work to such an extent that it gave rise to an entirely new technical civilization. Christianity also strengthened the romantic relationship between commoners, and supplied protection against domineering Alpha Males (not very successfully though). But it sentenced Jack to a lifetime with Jill, and although most people usually managed to get over this, Christianity successfully damaged the libido of many.

A number of other movements made their contributions to oppressing human sexuality; however, none of them achieved the efficiency of Christianity. The dictatorships depicted by Koestler, Orwell and others all condemned sexuality, as it creates too close a relationship between man and woman, which is detrimental to the Ideology. Hitler's regime was different, inasmuch it made a concession to polygamy to make up for the missing military numbers (see Bob Fosse's *Cabaret*). Currently the grip of ideologies has loosened, and western societies have a bit more freedom in exercising their... – but what are they really exercising? Not so much their sexual activity, rather their sexual imagination.

*(Little Maurice)*⁴ Your average adolescent with a one-track mind. The jokes about him were invented a good hundred years ago, so he is not the product of today's globalised world either. Sexually overheated? Far from that. Simply *undersexed*, and unable to conceal his desires. He has only just entered the door marked 'Sexual Maturity'.

At the other end, at the exit, old men are making dirty jokes. They are sadly and irreversibly undersexed.

⁴ A typical joke character from Budapest, a young boy with a keen sexual interest.

Women's biological alarm clock goes off earlier and also unwinds faster. But they still follow the sex life of their neighbours, friends, acquaintances, politicians and movie stars with an undefatigable interest. This is the archetype depicted by Antal Szerb in his novel *The Pendragon legend*: '...The chair next to me was always occupied by a flat-chested old lady, who was examining a book about the sex life of primitive tribes with a certain disapproving expression'. Oversexed? Or just idling her internal engine?

And between Adolescence and Impotence, there is the rest, prying around. They are fed up with their white collar or blue collar jobs, with earning or rather the lack of money, with their second job and third shift, the childbearing and childraising. They might have the opportunity to start an affair or not, though it can threaten their valuable relationship anyway. *In point of fact*, everyone tends to forgive themselves, though being cheated on, even if on a single occasion, he/she perceives as a crushing defeat. In prehistoric times, the lack of jealousy constituted an evolutionary handicap. For men because otherwise they had to raise the children of others (and not pass on their own genetic material), and for women because otherwise men neglected their common offspring, and look after the children of another woman as well.

This is why society does not have a chance against prostitution or its more hygienic form, pornography, this ancient art. It keeps obviously fighting them, hypocritically, for honour's (?) sake, but without the least amount of conviction. Because there is a *Little Maurice* lurking there in adults too, even if somewhat reserved. Sometimes he gives himself away. An excellent music critic, when describing an opera performance said that on the stage 'lady singers were waving their arms, dressed in dominatrix outfits sold in mediocre sex shops'. The author seems familiar with the selection available in sex shops, and is able to differentiate between their medium, cheap and supreme quality products. At least when it comes to dominatrix outfits.

I have already mentioned the film *Cabaret*, which takes place in the 30s, but the main character's temporary job was to translate pornographic novels, and he got entangled in rather complicated love relationships. *In point of fact*, the director, Bob Fosse was originally an actor (one of the best dancer-choreographers of his time), so what should we expect? On the other hand, *The Pendragon legend* is the work of an honorable man of books. It is a mystical detective story interlaced with eroticism and sexual divergencies here and there, with a libertine and a luxury prostitute. Although the author, as far as I know, lived in a harmonious marriage – as long as he was allowed to.

(*Jack and Jill*) Love is a beautiful invention, and angels are doing an excellent job on their heavenly computers, considering the amount of perfect marriages they successfully hammered together. We could talk about the forging of ties between couples, the 'defence and offence treaties' between couples, *John Anderson, My Jo* etc., but this is something the drums are playing on the other side, and I am drumming on this side now.

So Jack married Jill. Would he also have married her, even if he had known thousands of virtuous maidens? And would Jill have chosen him out of a hundred suitors? Not very likely. Average women and men are, unfortunately, *really* average, and each day they feel that the sexual desire implanted in them would demand better (more) sexual partners than the kind (amount) they can get. 'Ordinary mice don't keep open hou... hicc.' (Sorry. The relevant Hungarian saying sounds more snappy.)

Couples make their bargains with each other, but the emphasis is on the *bargain*, however hard we are trying to mistify it. Let us exclude relationships obviously based on interest, like the marriages of rich or influential men with increasingly younger women, and let us stick to ordinary couples. Most of the time, every Jack gets his Jill. Sometimes we might see an obviously Alpha Female on the arm of a Gamma Male or vice versa, but those are just exceptions that proves the rule. Most people look at them askew.

Beauty has been an ideal for us ever since the beginning of time. Even renaissance Madonnas and Magdolnas has been successfully filled with eroticism. ('Not only did he not pay, he also beat me up!', Tiziano's *Mary Magdalena* seems to suggest.) And the last 100 years has seen the appearance of breathtakingly beautiful people on movie and television screens in a never-ending line, setting the bar impossibly high for everyday man and woman. Idols do not get wrinkles, do not sweat, are not stubbly, do not grow beer bellies, and do not get their figures ruined by giving birth. Whereas average mortals can constantly witness the passing of time when looking in the mirror – and also on the face and body of their spouse. While their potency diminishes, their sexual desire hardly wanes.

(*The blonde effect*) Although an average man or woman is by definition mediocre, they can still be quite attractive thanks to some trait or quality. Blondness deserves a mention, because it has an evolutionary basis. In the beginning, humankind was not blond, unless in infancy. By all probability, blondes were young, and therefore healthier, so genetically a more rewarding choice. *In point of fact*, this is why the sight of a blond

woman induces an inferiority complex in men, which they then channel into moderately funny jokes.

And pedophilia is only a step away. The only question is how high we set the bar, I mean the age limit. A certain well-known film director is under the threat of being sentenced to prison for the rest of his life because of a sexual encounter he had with a 13-year-old girl. (The young lady on that night – my, my – was hanging about in Jack Nicholson's mansion.) My example from Hungary: about forty years ago, a famous actor seduced a whole class of high school girls, though in my interpretation it was the class that seduced him, passing the alluring Alpha Male from hand to hand. The actor was sent to prison, his crime took long to be forgotten. Today, he would come to no harm at all. We are not casting stones at Romeo either, although his Juliet was also a good two weeks short of becoming 14, according to the Nurse. (As the Nurse in the same scene swore 'As true as that I was a virgin at the age of twelve'.) This does not contradict the statistical data – and the main evolutionary strategy at the same time – that the majority of men favour women in the 22-28 age group. There is a large spread though, both upwards and downwards.

(*The undersexed highbrow*) Saint-Exupery's fox in *The Little Prince* teaches us how to come to love our partner, who is imperfect, just like we are. But he does not teach us how to spend a lifetime with them. We can find out from the anecdotal story, *The Tale of the Bridegroom* instead. A young man anxiously asks his uncle (a magician!) what he should do if he no longer finds his wife attractive. 'Take this ointment – says the magician – and whenever she does not look pretty enough, rub it on your eyes.' That is a Great Magic, but unable to work retroactively on our several-million-year-old selves. It might maintain the status quo but can seldom neutralise our internal sniffing hound dog: our sexual interest.

And our life expectancies are constantly increasing. 'Till death us do part' would come quite soon. '*Spouses would normally be widowed early on by famine, plague, childbearing, fire or war. Their vows in practice were made for 10-15 years, and the one who survived the other soon married again. There was hardly any chance for a marriage to last a half a century.*' These are the words of Professor Parkinson (well-known for his laws), and he adds rather maliciously that after a longer period of living together you easily come to the conclusion that the opposite of polygamy is monotony...

So this is the biological collar we all wear around our necks, with the end of the leash being held by creatures from millions of years ago. If we don't the

colourful veil of culture, the leash may disappear temporarily, and might seem to fade into infinity, but *in point of fact* we are kept on a short lead.

(*Dialdarw*) There are battles that cannot be won. Vulgardarwinism (an offence even Richard Dawkins is sometimes guilty of) is going to lose the game against religion and faith in general. If a consensus between natural and social sciences is ever reached, when psychologists, sociologists, philosophers (and historians? I doubt it!) follow the same paradigm, *dialectical Darwinism* will be born. It will become obvious that religion, with its Alpha Male projected into the sky, its heavenly group hierarchy, and its promise of life after death is a *human-ethological necessity*, which is indispensable for the whole of society, just like alcohol (according to Marx: opium). It will never be a matter of rational thinking. Believers say that man would never be able to gain insight into God's laboratory. And what happened when the scientists finally managed to describe the structure of

DNA? Then Salvador Dali declared that DNA for him was a perfect proof of the existence of God.⁵

On the other hand, celibacy is a lost battle for the Catholic Church. When it was announced many centuries ago, it could not have fully realised what forces it declared war upon. Sexual desire is not a cultural or supernatural phenomenon but our inherent and most important human heritage. Whoever still wishes to remain celibate is at *serious psychological risk*. If they keep their vow they have to renounce one of the most important aspect of human existence, and become detached from reality. By 'sinning', they will be tormented by a permanent sense of guilt. In both cases, their personalities become distorted, less suited to care for the souls of other people – especially children. There is no doubt that celibacy will be abolished sooner or later, but knowing the conservatism of the Church we need to exert a bit more patience. Its detailed history, *The rise and fall of celibacy* will be penned by expert hands.⁶

⁵ This example is also relevant for **Intelligent Design**, the Trojan horse of fundamentalism. The genetic code which took billions of years to evolve is a **degenerate code** in the sense that there is no one-to-one correspondence between the base triplets of DNA and the 20 amino acids defined by them. Some amino acids are encoded by several triplets, others by a single one only. Such a system could only have been designed by a dilettante, never by an intelligent engineer. In those days

before the code was deciphered, Francis Crick (co-author of the DNA model) had outlined a feasible DNA-to-protein correspondence, which would have been perfection itself. Unfortunately, reality is far from being so intelligent.

⁶ Recently (in 2016), the Pope raised the prospect of married men becoming priests, which is of course not the same as giving permission for priests to marry.

A Korán szelleme

(Muszlimbiblia-magyarázat)

Abban a nyúlós masszában, amit közönségesen médiának nevezünk, számos tabu létezik – ezek egyike az iszlám vallás. Csak egyféleképpen szabad vélekedni róla: a nyugati világias gondolkodásmód, a szabad vallásgyakorlás jegyében. Ez már önmagában is felveti azt a kérdést, hogy lehet-e (és ha igen: miért nem) alkalmazni egy történelmileg kialakult normarendszert a miénktől teljesen eltérő világnézetű emberek világméretű csoportjára. Azonkívül visszatetszőnek találom, ha véleményformáló személyek naponta nyilatkoznak arról, amiről elemi ismeretekkel sem rendelkeznek. Például a *Koránról*.

Persze, ez érthető, ugyanis az európai olvasó számára a Korán bármely fordításban áttekinthetetlen, olvashatatlan zagyvalék. (Az Ó/Újszövetség kritikáját másutt dobolják – olykor jómagam is részt vettem ebben a dobolásban.) A Wikipédia szerint: *A Korán az iszlám szent irata. Iszlám országokban általános, hogy az iskolai tanulmányok részét képezi a Korán betéve történő megtanulása. Felelősségem tudatában kijelentem, hogy ez a feladat messze meghaladja nem-hogy az iskolásgyermek, de a legtöbb felnőtt ember képességeit is. Legfeljebb felsőfokú teológiai tanulmányok részét képezheti – ámde az iszlám világban a gyermekek egyharmada még az alapfokú iskoláig sem jut el. Különben is, a Korán csak egyfajta központi tétel, amelyet a köré szőtt, szájhagyomány útján megőrzött hatalmas szöveggyűjtemény, valamint az írástudók kommentárja és legfőképpen a vallást a joggal egyesítő saria egészít ki.*

Ha mégis meg akarunk ismerkedni a „muszlim Bibliával”, perdöntő, kinek a fordítását vesszük a kezünkbe. A magyar nyelvű Korán-átültetések közül (net-adatok) az egyik egy mozgalmas életű külkereskedő műve, két újabb pedig a Magyar Iszlám Közösség jóváhagyását élvezi. Egyiket maga a Közösség elnöke készítette, aki előéletét tekintve – saját elmondása szerint – mesterlövész volt a balkáni háborúban... Magyarán: e fordítók aligha rendelkezhettek az e munkához szükséges, aggasztóan széles körű ismeretekkel, sokrétű nyelvtudással, filológusi türelemmel – s nem utolsósorban objektivitással. Kizárólagos alapon az orientalista *Simon Róberthez* kell folya-

modnunk, aki egy kettős kötetben (*Korán – A Korán világa*. Budapest: Helikon, 1986) a mohamedi szöveggel párhuzamosan *kommentálja* is a szúrákat, figyelembe véve a muszlim Korán-kutatók nézeteit, valamint a nyugati kutatókét is másfél-két évszázadra visszamenően. Mindezt kiegészíti egy rövid, de lényegre törő tanulmánnyal – tekintse kötelező olvasmánynak bárki, aki a Korán olvasására adná a fejét.

Bevezetőnek annyit, hogy Mohamed kinyilatkoztatásait a próféta életében sohasem gyűjtötték össze, és pedig éppen az ő intenciójának megfelelően, ugyanis fenntartotta magának a jogot, hogy Allah nevében újabb és újabb sugallatokat küldjön le magának. Mohamed írástudatlannak vallotta magát, ami életútját ismerve erősen vitatható. A sugallatokat írkokoknak diktálta le, és úgy hivatkozik a zsidó és keresztény prófétákra, mintha az információt nem régebbi írásokból vagy zsidó/keresztény emberektől szerezte volna, hanem közvetlenül Allahtól. (*És emlékezz arra, amikor egyezséget kötöttünk a prófétákkal és veled és Noéval és Ábrahámmal, Mózással és Jézussal, Mária fiával – 33:7*) A papirusz-szeleteken, lapos köveken, pálmaleveleken, állati bordákon, bőr- és fadarabokon stb. rögzített, szétszórt írástörödéket hivatásos, kitűnő memóriájú Korán-mondók hirdették többé-kevésbé egyformán. (Erről a *többé-kevésbé* lásd jelen cikk függelékében a Korán rövid keletkezéstörténetét.) A később összeállított számtalan Korán-variációt csak 300 év során sikerült kodifikálni (persze, a Bibliával is valahogy így történt). A 114 szúra, azaz versgyűjtemény keletkezésének idejét és a helyes sorrendjüket nem is lehet biztonsággal megállapítani; a hosszabbakat veszik előbbre, a rövidebbeket hátra sorolják, kivéve a rövid 1-es számút, amely a Korán bevezető passzusa és némi szimplifikálással egyfajta muszlim Miatyánknak nevezhető. *A szúra/vers számozása tehát nem jelent időrendet, csupán az azonosításukhoz elegendő.* Ezért a későbbiekben magam sem feltétlenül követem a számszerű sorrendet.

A Korán szövege töredezett és zavaros, bár helyenként tagadhatatlanul költői erényeket villant fel. Hemzseg a redundanciáktól, továbbá annyira függvénye a próféta pillanatnyi politikai és szociális érde-

keinek, hogy szinte minden sora külön történelem-órát igényel. A fordító megfogalmazása szerint munkájának lényege az értelmezés – a fordítás aztán mintegy magamagától elkészül. Meggyőződhet erről, aki elolvassa előbb a 30:1–5.-hez, illetve a 96:1–5.-hez fűzött kommentárokat, és csak *utána* magukat a verseket. Figyelmet érdemelnek Simon Róbert további művei is az iszlám keletkezéséről és a politikai iszlámról stb., bár azok már meghaladnák témakörünket és menthetetlenül aktuálpolitikai következtetésekhez vezetnének. Lényeges szempont, hogy a szerző sosem gyűlölettel, ellenkezőleg: *szeretettel* viszonyul kutatása tárgyához.

Az alábbi jegyzetek azonban egy materialista újságíró látásmódját tükrözik.

1. és egyben a legfontosabb: Eltörlés

2:106. *Ha egy [Korán] verset eltörlünk, vagy feledésre kárhoztatunk, egy jobbat vagy hasonlót hozunk helyette.* A mennyei szerkesztőség tehát olykor meggondolja magát, sugall valamit, majd visszavonja vagy átírja. A muszlim teológia hatalmas erőfeszítéseket tett, hogy feloldja az így keletkezett ellentmondásokat. A kívülálló számára azonban mindent megvilágít a hitehagyott írnok esete. A kommentátorok a 23:12–4. versek kapcsán elmondják, hogy amikor a próféta lediktálta, annyira lenyűgözte vele írnokát, hogy az így kiáltott fel: „Áldassék Allah, a legjobb teremtető!” A prófétának ez megtetszett, azt mondta, összhangban áll a kinyilatkoztatással – és odaíratta a szakasz végére. Ezzel azonban az írnokban kételyeket támasztott, mert hiszen akkor *vagy az ő mondása is isteni kinyilatkoztatás, vagy a többi sem az.* Hitehagyott lett, (Medinából) Mekkába ment. A prófétát ez annyira bántotta, hogy Mekka elfoglalása után az írnokot ki akarta végeztetni, és csak közös rokonuk hosszas unszolására kegyelmezett meg neki. E történet feltétlenül hiteles (írja a fordító): annyira dehonesztáló a prófétára nézve, hogy semmiképpen sem tekinthetjük utólagos kitalációnak.

Egy másik jellemző példa a borivás, amely számos alkalommal említettik, de csak egyetlen vers tartalmazza a teljes bortilalmat. A teológiai magyarázat szerint értelemszerűen ez utóbbi a mérvadó: eltörli az előzőket. (Ezt azóta is sokan vitatják, a muszlimok között is jócskán akadt borissza, a klasszikus arab költészetben a bordal külön műfaj.) Hogy akkor az érvényüket vesztett verseket Allah vajon miért sugallta? A próféta többször is utal rá, hogy valahányszor Allah sugall, a Sátán is megpróbál sugallni, és olykor nehéz eldönteni, melyik a helyes, melyik a helytelen. Innen származik a *Sátáni Versek* kifejezés – a sátáni jelző tehát nem feltétlenül ördögöt, hanem inkább helytelent, meghaladottat (apokrifot?) jelent.

22:52. *Nem küldtünk teelőtted küldöttet vagy prófétát anélkül, hogyha kívánt valamit, ne vetett volna a Sátán valamit a vágyába. Ám Allah eltörli azt, amit a Sátán vet oda. Aztán Allah [egyértelműen] rögzíti az ő jeleit/verseit. Hát egyértelműen aztán nem. Az a lényeg, hogy mindig a próféta mondja meg, mi az igazság, és mindig jogában áll meggondolnia magát.*

9:64. *A képmutatók félnek attól, hogy leküldetik rájuk egy szúra, amely hírt ad arról, ami az ő szívükben van.* Mohamed itt éppen egy lehetséges isteni kinyilatkozással fenyeget, mondhatnánk zsarol valakiket. Allah a szúrákat aszerint sugallja neki, hogy prófétája éppen nyerő, avagy vesztes helyzetben tartózkodik-e.

20:114 *Ne siess a Koránnal, mielőtt véglegesen lezárulna neked annak kinyilatkoztatása. A próféta életében tehát a sugallatokat sosem összesítették hivatalosan. Mohamed fenntartotta a lehetőségét, hogy bármikor megcáfolhassa önmagát (vagy Allahot).*

2. Hívők és hitetlenek

2:62. *Azok, akik hisznek, akik zsidók és keresztények [...] – mindazok, akik hisznek Allahban, a Végső Napban és helyesen cselekszenek, megvan a fizetségük az Uruknál és [az Utolsó Ítélet alkalmával] nem fognak bánkódni.* Allah itt – a korai mekkai periódusban – még tárgyalásban állt a zsidókkal. Másutt viszont:

5:51. *Ti hívők! Ne kössetek testvérbarátságot a zsidókkal és a keresztényekkel. Ők egymás testvérbarátai! Ha valaki közületek barátságot köt velük – az közülük tartozik! Allah nem vezeti az igaz útra a vétkes népet. Ezek után (még ugyanabban a szúrában!) furcsán hangzik, hogy:*

5:69. *Akik hisznek és a zsidók, a szábeiták, a keresztények és [mindazok], akik hisznek Allahban és a Végső Napban és helyesen cselekszenek – azoknak nem kell félniök és nem fognak szomorkodni. Akkor viszont – még mindig ugyanazon szúrájánál maradva! – erre kössünk csomót:*

5:82. *Az emberek között bizony úgy találod, hogy a zsidók és a pogányok a legellenségesebbek a hívőkkel szemben. A hívők iránt a szeretetben pedig a legközelebb azokat találod, akik azt mondják: „Mi keresztények vagyunk.” Ez azért van, mert papok és szerzetesek vannak közöttük és [azért] mert nem fennhéjázók. Papok éppenséggel a zsidók között is jócskán találhatók. No de fordítsuk komolyra a szót:*

3:28. *A hívőknek nem szabad hitetleneket testvérbarátoknak fogadniuk a hívők helyett. Aki eképpen cselekszik, az nem várhat Allahtól segítséget. Kivételt képez az, ha komoly félnivalótok lenne tőlük. Ezt hívják álszentségnek. Vagy réalpolitikának?*

9:23. *Ti hívők! Ne fogadjátok apáitokat és testvéreiteket testvérbarátoknak, ha azok többre tartják a hitelenséget a hitnél! Aki[k] közöttetek testvérbarátnak fo-*

gadja[k] őket – azok a vétkesek. Nem éppen „Tiszteld apádat és anyádat”-típusú parancsolat.

3. Harc a hitetlenek ellen

4:89. sköv. Azt szeretnék, ha hitetlenek lennétek, ahogyan ők [maguk] hitetlenek, hogy ugyanolyanok legyetek [mint ők]. Ne fogadjatok hát közülük senkit testvérbarátul, amíg Allah útján el nem végzik a hidzsrát. Ha hátat fordítanak nektek, akkor ragadjátok meg és öljétek meg őket, ahol csak rájuk akadtok, és ne fogadjatok közülük senkit testvérbarátul, sem pedig segítőnek [...]. Ebben a versben figyelemre méltó motívum a „ha hátat fordítanak neked...”. A próféta ugyan szimbolikus értelemben használta, de az ilyesmit jó lesz megjegyezni. Ide kívánczik még:

2:190–193. Harcoljatok Allah útján azok ellen, akik ellenetek harcolnak! [...] Öljétek meg őket, ahol csak rájuk letek, és űzzétek ki őket onnan, ahonnan kiűztek benneteket! A megkísértés rosszabb, mint az ölés. [...] Ha azonban felhagynak istentelen magatartásukkal, és megtérnek, úgy Allah megbocsátó és könyörületes. Harcoljatok ellenük, amíg nem lesz több megkísértés, s míg a hitvallás csupán Allahé lesz. Ha azonban felhagynak és megtérnek, szűnjön meg az ellenségeskedés – kivéve az istentelenek ellen.

4:95. A hívők közül azok, akik tétlenül otthon maradnak – kivéve azokat, akiknek valami [testi] károsodásuk van –, nem egyenlőek azokkal, akik Allah útján hadakoznak javaikkal és személyükkel. Allah a javaikkal és személyükkel hadakozókat egy fokkal magasabbra emelte az otthon ülőknél. Allah minden hívőnek megígérte a legjobbat. Ám az [Allah útján] hadakozókat nagy fizetéssel tüntette ki az otthonmaradókkal szemben. A próféta itt háromszor mondja el ugyanazt. Az invalidusok felmentését a katonai szolgálat alól Mohamed később, pótlólag iktatta a szövegbe, mintegy válaszul két vak ember kérdésére, akik nyilván nem katonáskodhattak. Allahhal ebben is lehet alkudozni.

9:18. sköv. Akik hátrahagyattak, azok örültek annak, hogy Allah küldöttével ellentétben otthonmaradhattak. Nem volt inyükre az, hogy harcba szálljanak Allah útján javaikkal és személyükkel, és azt mondták: „Ne vonuljatok [harcba] a hőségben!” Mondd: „A gyehenna tüze forróbb!” Bárcsak felfognák! [...] Ha hazavezérel téged Allah [a hadjáratból] egy csoportjukhoz és engedélyt kérnek tőled, hogy kivonulhassanak [majd veled], akkor mondd: „Nem fogtok velem soha kivonulni, és nem harcoltok velem együtt az ellenséggel! Először kedvetekre volt az, hogy otthon maradjatok. Maradjatok hát otthon a [harcképtelen] otthonmaradókkal!” És ha valaki meghal közülük, soha ne mondjal imát fölötte, és ne állj [meg] a sírjánál! Nem hittek Allahban és a küldöttében és bűnösökként haltak meg. A harc megtagadása tehát kárhozatos bűn!

9:123. Ti hívők! Harcoljatok azok ellen a hitetlenek ellen, akik a szomszédságokban vannak, hadd érezzék a keménységeket! Tudnotok kell, hogy Allah az istenfélőkkel van!

9:1. sköv. („A megbánás” szúrából) [Az eddigi béke] felmondása [mondatik ki] Allah és küldötte részéről azon pogányoknak, akikkel egyezséget kötöttek. Járjatok keresztül-kasul a földön [szabadon] négy hónapig! [...] Ha tehát a szent hónapok leteltek, akkor öljétek meg a pogányokat, ahol csak föllelitek őket! Fogjátok el őket! Ostromoljátok meg őket! Állítsatok nekik csapdát az összes leshelyről! Ha azonban megbánással fordulnak [Allahhoz] [...], akkor hagyjátok őket szabadon az ő útjukon! Allah megbocsátó és kegyes.

9:38–39. Ti hívők! Miért maradtatok a föld felé görnyedve, amikor az mondatott néktek: „Vonuljatok [harcba] Allah útján?” Jobban tetszik néktek az evilág, mint a túlvilág? [...] Ha nem vonultok [harcba], fájdalommas büntetéssel fog büntetni benneteket és egy másik néppel cserél föl titeket. [...] És akkor most már beszéljünk nyíltan:

47:4. Amikor összetalálkoztok a hitetlenekkel, vágjátok el a nyakukat! Mikor aztán nagy rontást tettetek bennük, akkor szorosan kötözzétek meg őket; és utána vagy [gyakoroljatok] nagylelkűséget, vagy [kérjétek] értük váltságdíjat – amíg a háborúság véget nem ér. A szövegkörnyezetben azonban történetesen nincs szó háborúról, vagyis újra csak a Végső Háborúról beszélhetünk, amely az összes hitetlenek pusztulásával fejeződik be.*

47:35. Ne lankadjatok és [ne] szólítsatok a békére, hiszen ti fogtok felülkerekedni. Allah veletek van és nem fog megrövidíteni benneteket tetteitek [jutalmában]!

Hát ennyit az iszlámról mint békés vallásról.

4. Rablás mint vallási előírás

3:156. Ti hívők! Ne legyetek olyanok, mint a hitetlenek, akik testvéreikről szólván azt mondják, ha azok úton vannak, vagy [rabló]portyán vesznek részt [és közben meghalnak]: „Ha nálunk maradtak volna, nem haltak volna meg és nem ölték volna meg őket.” [...] Az akkori iszlamista úgyanis előszeretettel raboltak ki karavánokat, gyakran a próféta személyes közreműködésével. Erre utal még:

* Ezen a ponton nem hallgathatok el egy aktuálpolitikai megjegyzést. A hazai (de a nemzetközi) sajtóban szinte sehol sem írnak az ún. muszlim próféciaikról, amelyek több földrajzi területet is megjelölnek, mint a hitetlenekkel való végső összecsapás helyszínét. Ilyen például Afganisztán és környéke, amely Pakisztán egy részére vagy akár az egész indiai szubkontinensre is kiterjedhet. Mint szabályerősítő kivételt lásd erről A muszlim próféciaik ördögei című cikket a Heti Világgazdaság 2017. március 2-i számában.

48:20. Allah megígérte nektek, hogy sok zsákmányra tesztek szert. És ezt [a zsákmányt] sietve adta nektek és távol tartotta tőletek az emberek kezét – hogy [csodás] jel legyen a hívőknek, és hogy az egyenes úton vezessen benneteket.

8:67. Egy próféta sem ejthetett foglyokat addig, amíg [a hitetlenek között] nem rendezett nagy vérontást [szerte] a földön.

8:69. Élvezzétek hát azt, amit zsákmányoltatok, amennyiben megengedett és jó! És féljétek Allahot! Allah megbocsátó és kegyes.

5. A nők

4:34. A férfiak fölötté állnak a nőknek, mivel Allah előnyben részesített közülük egyeseket másokkal szemben, s amiatt, amit javaikból [a nőkre] költenek. A jóra való asszonyok engedelmesek, és vigyáznak arra, ami [a kívülállók számára] rejtve van, mivel Allah vigyáz [arra]. Akiknek nyakaskodó természetét félitek, azokat intsétek meg, kerüljétek őket [a házastársi] ágyakban és lássátok el a bajukat. (Ezt a magyar paraszt is tudta, noha nem volt róla írása.) Ha [már] engedelmeskednek nektek, ne keressétek ellenük [a kényszerítés] más útját! Allah magasztos és nagy.

2:221. Ne házasodjatok pogány asszonyokkal, amíg nem lesznek hívők! Egy hívő rabszolganő bizony jobb egy pogány asszonynál – még akkor is, ha ez tetszik nektek. És ne adjatok feleségül [hívő asszonyokat] pogányokhoz, amíg nem lesznek hívők. Itt érdemel említést az a kínos incidens, amikor is a próféta az egyik felesége házában, de az asszony távollétében összeküldt egy kopt (tehát nem-muszlim) rabnővel, aki egyébként később gyermeket is szült neki. A feleség váratlanul hazatért és patáliát rendezett. A próféta csak arra kérte, ne mondja el a többi feleségnek – de bezzeg hogy elmondta! A prófétára nézve rendkívül dehonesztáló (de ismert és letagadhatatlan) esetre a Koránban a 66. („A tilalom”) szúra 1–2. verse utal, a következőképpen: Ó próféta! Miért tiltod meg – feleségeid tetszését áhítozván – azt, amit Allah megengedett neked? Allah megbocsátó és könyörületes. Allah jóváhagyta nektek azt, hogy esküitek alól feloldozzatok magatokat. [...] Allah, mint látjuk, alkalmi intelmeket is leküldött prófétája családi nézeteltéréseinek orvoslására. Mohamed mindenestre igyekszik annyira ködösen fogalmazni, hogy lehetőleg senki se értsen belőle semmit. Ez a passzus kitűnően szemlélteti, hogy a Koránt önmagában, a kommentárok ismerete nélkül lehetetlen elolvasni – hát még megérteni!

2:282. Ti hívők! [...] [Felnőtt] férfiaiatok közül két tanút kérjétek föl tanúságtételre! Ha nem lenne két férfi, akkor legyen egy férfi és két nő, olyanok, akiket alkalmasnak találtok tanúnak – hogyha a két [női tanú] közül az egyik hibázik, akkor a másik emlékeztesse őt

[a valóságos helyzetre]! A nők tehát pontosan feleannyit érnek, mint a férfiak. (A Biblia, ha jól emlékszem, nem számszerűsíti az értékkülönbséget, csak leszögezi, hogy a férfi vezeti a nőt.)

4:3. [...] házasodjatok meg a nektek tetsző nőkkel: kettesével, hármasával, négyesével! Ám ha félték, hogy nem tudtok igazságosak lenni [egyszerre többhöz], akkor [vegyetek feleségül] csak egyet, vagy [elégedjétek meg] azzal, ami [rabszolganőt] a jobbotok birtokol. Ezzel tudjátok leginkább elkerülni azt, hogy igazságtalanok legyetek. A nők számára nincs olyan biztatás, hogy vegyenek férjül kettőt, hármat, négyet, vagy elégedjenek meg egy férfi rabszolgával. Ide tartozik még a „Ne paráználkodj!” iszlám változata, afféle Sivata-gi Beszédbbe csomagolva:

23:1. sköv. Boldogok a hívők [...] és akik szemérmükkel [ön]megtartóztatók – kivéve feleségeiket vagy [rabnőiket], akiket jobbjuk birtokol, [mert] akkor nem éri őket gáncs [...].

18:46. A vagyon és a fiúgyermek az evilági élet ékeségei. A lánygyermek eszerint nem tartozik életünk ékeségei közé. Nyomatékosítsuk ezt a gyöngédtelenséget, nehogy félreérthető legyen:

26:132. sköv. És féljétek azt, aki bőségesen ellátott benneteket azzal, amiről tudomásotok van: ellátott benneteket jószággal és fiúgyermekkel.

4:11. Gyermekeitekre vonatkozóan Allah [eképpen] rendelkezik: A fiúgyermeket [az örökség elosztásakor] annyi illeti meg, mint amennyi két lánygyermek része. Ha csak nők vannak, [mégpedig] kettőnél több, akkor a hagyaték kétharmad része illeti meg őket; ha csak egy nő, akkor a fele.

6. A próféta előjogai

33:6. A próféta közelebb áll a hívőkhöz, mint ők maguk, és feleségei [olyanok mint] az anyjuk.

8:1. Kérdeznek téged a zsákmányról. Mondd: „A zsákmány Allahot és a prófétát illeti meg.” Pontosítva:

8:41. És tudnotok kell, hogy ha valami zsákmányra tesztek szert, akkor annak az ötödrésze Allahot illeti és a küldöttet, és az [ő] rokonait és az árvákat és a nincsteleneket, és azokat, akik úton vannak [...]. Az egyházi adó tehát a zsákmány egyötöde. De Mohamedet, akárcsak a modern szektavezetőket, további előjogok is megilletik:

33:50. sköv. Próféta! Megengedtük, hogy a feleségeid legyenek: azok, akiknek a fizetségét odaadtad és akiket a jobbod birtokol abból a zsákmányból, amit Allah juttatott neked, és a te apai nagybátyád és apai nagynénéd leányai, és az anyai nagybátyád és anyai nagynénéd leányai, akik veled együtt elvégezték a hidzsrát, és [minden] hívő asszony, ha odaajándékozta magát a prófétának és a próféta [is] feleségül akarja őt venni; [ez] a hívők közül kitarólag téged illet meg [...] Te későbbre

halaszthatod közöttük azt, akit akarsz, és ha olyasvalakit kívánsz [feleségül], akit [korábban] elküldtél – nem róható fel vétkedül. Így érhető el leginkább az, hogy meglegyen az örömük és ne legyenek szomorúak és hogy elégedettek legyenek mindazzal, amit adtál nekik. [...]

33:53. Ti hívők! Ne lépjete be a próféta hajlékaiba – ha csak engedélyt nem kaptatok – evésre, anélkül, hogy kívárátok a kellő időt arra! Ha azonban meghívást kaptok, lépjete be. Amikor pedig már ettetek, akkor széledjete szét és ne bocsátkozzatok bizalmas beszélgetésbe! Bizony terhére vagytok ezzel a prófétának! [...] Nem szabad terhére lennetek Allah küldöttének és nem szabad megházasodnotok sohasem az ő feleségeivel, miután ő már nem lesz! Ez súlyos [vétek] lenne a részetekről Allah előtt! Más muszlim nőktől eltérően Mohamed feleségei sohasem dobhatták el „az özvegyi fátylat”.

7. Világkép

31:11. Ez Allah teremtése. Mutassátok meg nekem, mit teremtettek azok, akik rajta kívül lennének! Ez a körkörös bizonyítás számos alkalommal visszaköszön a Korán szövegében.

46:4. Mondd: „Mit gondoltok azokról, akikhez Allah helyett fohászokdoltok? Mutassátok meg nekem, hogy mit teremtettek ők a földön? Vagy valami részük lenne az egekben? Hozzatok nekem Írást, ami korábbi lenne, mint ez, vagy a tudás bármi nyomát – ha az igazat mondjátok!” Nekünk igenis van tudomásunk a Koránnál régebbi Írásokról, a próféta azonban tagadja, hogy ismerne ilyet. Feltehetőleg ezért kíván következetesen írástudatlannak látszani, mondván, hogy az ő tézisei közvetlenül Allahtól származó kinyilatkoztatások. Mellesleg személyesen is jól ismert zsidókat és keresztényeket, tehát ha nem olvasott, akkor is hallhatott tőlük egyet s mást, például:

25:59. (kb. az **57:4.** is) Aki hat nap alatt megteremtette az eget és a földet, s ami köztük van és aztán felült a trónusra – az Irgalmas. [...] A próféta ebben is, mint annyi másban, az Ószövetség állításait veszi át. Ha nem onnan venné, számolhatna öt nappal vagy héttel vagy bármennyivel. És természetesen a zsidó/keresztény okfejtés köszön vissza ebben a versben is: **22:47.** [...] Allahnál egy nap annyi, mint ezer esztendő abból, amit ti számoltok. És ez a számtani mutató a Teremtés hat napjára már nem kevesebb mint 2 millió 190 ezer évet eredményez.

71:15–16. Nem láttátok-e, hogyan teremtett Allah hét égboltot egymás fölé, és helyezte el bennük világosság-
nak a Holdat és lámpásnak a Napot? Mint a másik két nagy monoteista vallás, az iszlám is Föld-középpontú világegyetemet definiál. S persze lapos Földet:

51:47–48. Az eget erővel építettük meg és tágassá tettük. És a földet leterítettük. Milyen kíváló [ágy]vetők vagyunk!

41:10. És szilárdan rögzített [hegyeket] teremtett rá, [amelyek] föléje magasodnak. [...]

79:27–32. Vajon titeket volt-e nehezebb megteremteni, vagy az eget, amelyet ő épített föl? Fölemelte a boltozatát és megformálta, és sötétté tette azon az éjszakát és előhozta rajta a nappali fényt, és kiterítette utána a földet [...] és szilárdan rögzítette a hegyeket. A szilárdan rögzített hegyek mindenesetre cáfolják modern tektonikai ismereteinket (és viceversa).

23:86. Mondd: „Ki a hét ég Ura és ki a hatalmas trónus Ura?”

67:3. Aki hét égboltot teremtett egymás fölé [...]

65:12. Allah az, aki hét eget teremtett és ugyanannyi földet. [...]

16:4. (kb. ugyanez másutt is, például **36:77.**) Megteremtette az embert is egy spermacseppből. Felmerül a kérdés, kié volt ama spermacsepp – a Koránban ugyanis nem találni olyan verset, mely szerint Allah az embert a maga képére teremtette volna. Később a próféta differenciáltabban fogalmaz, pozíciói javultával immár fejedelmi többesben:

23:12–4. Megteremtettük hajdan az embert merő agyagból. Aztán spermacseppé tettük őt egy biztos helyen. Ezután a spermacseppet vérrögge formáztuk, a vérrögöt pedig húsdarabba, a húsdarabot pedig csontokká formáztuk. A csontokat pedig felruháztuk hússal. Ezután egy másik teremtményként hoztuk őt életre. Áldassék Allah, a legjobb teremtő! (Ez az a híres utolsó mondat, amelyet a fellelkesült írnok kiáltott, s amelyet a próféta átvett – végzetes kételyeket támasztva az írokban a Korán isteni eredetét illetően.) A magunk részéről óvatosan rámutatunk, hogy bár a többi monoteista vallás is hadilábon áll az evolúció tanával, amennyiben az embert az állattól, a férfit pedig a nőtől független teremtményként képzei el, Mohamed még azt a fáradságot sem veszi, hogy törni kezdje a fejét a jócskán eltérő konstrukciójú B-modell (azaz a nő) teremtésének mikéntjéről.

16:8. És [megteremtette] a lovakat és az öszvéreket és a szamarakat, hogy felüljete rájuk [...]. És olyasmit [is] teremt, amiről nem tudtok. A modernista Korán-értelmezés szerint ez a vers bizonyítja, hogy a Korán minden későbbi felfedezés előrejelzését is tartalmazza (atombomba? űrhajó? internet?). Bizonyára így van. Öszvéreket azonban Allah biztosan nem teremtett. Az öszvéreket a lovak és a szamarak teremtik, közösen.

A naptárt illetően a próféta kiáll a tisztán lunáris időszámítás mellett, amelyben az év 12 holdhónapból áll és így a szoláris évnél jó 11 nappal rövidebb. Ezt mainapság már csak fundamentalista mohamedán államokban használják:

9:36–37. A hónapok száma Allahnál tizenkettő. [Ez állt] Allah írásában már azon a napon, amikor megte-

remtette az eget és a földet. Közöttük négy [hónap] szent. [...] A szökőhónap betoldása a hitetlenség fokozása, amelynek révén eltévelyednek azok, akik hitetlenek. Az egyik évben profánnak nyilvánítják azt, a másik évben pedig szentnek nyilvánítják, hogy eképpen egyenlítsék ki azoknak a hónapoknak a számát, amelyeket Allah szentnek nyilvánított. A legvilágibb (!) muszlim államra, Törökországra Kemal Atatürk 1925-ben kényszerítette rá a nyugati világ időszámítását – amely egyébként az ősi Egyiptomig vezethető vissza. Egyiptomi csillagászok az i. e. 3. évezredben tudták, hogy a (szoláris) év 365 napos, egy évezreddel később pedig már azt is, hogy valójában 365 1/4 napos.

8. Utoljára, de nem utolsó sorban: a Paradicsom

10:35. A Paradicsom, amelyre ígéretet kaptak az istenhívők, eképpen fest: patakok folynak alatta. El nem múló az ő gyümölcse és az árnyéka. A sivár tájon született próféta képzelőerejéből csupán erre az epitheton ornansra futja: kert, amely alatt patakok folynak.

22:23. Akik hisznek és jótetteket cselekszenek, azokat Allah kertekbe bocsátja be, amelyek alatt patakok folynak; arany- és gyöngy-karperecekkal díszítetnek ott és selyem lesz az öltözetük.

37:41–48. Nékik előre meghatározott gondoskodás lesz az osztályrészük: gyümölcsök, és tisztességben részesülnek a gyönyörűség kertjeiben, egymással szemben elhelyezett kereveteken; kupát hordoznak körbe közöttük, amelyben olyan forrás [nedűje] van, amely áttetsző és gyönyörűség az ivóknak; nincs miatta fejfájás és nem részegednek le tőle. Mellettük lesütött tekintetű nagyszemű [hurik]. Némiképp ellene mond ennek a borissza (és nyilván eltörölnék minősülő) vers:

47:15. A Paradicsom, amire az istenfélők ígéretet kaptak, eképpen fest: vannak benne nem-poshadó vizű patakok, mások tejjel folynak, amelynek az íze nem változik [pasztörizált?] és vannak borral folyó patakok, ami gyönyörűsége az ivóknak, és vannak tisztított mézzel folyó patakok [...]. Ideje áttérnünk a hölgyekre:

43:69–70. [Ti,] akik hittetek a jeleinkben és alávetettetek magatokat [nekem], lépjetek be a Paradicsomba. A feleségeitekkel együtt örvendezni fogtok. Ez még nem mondana ellent a nyugati világ álszent monogám attitűdjének, de mielőtt az asszonyok (a feleségek) tényleg örvendezni kezdenének:

44:54. Így van ez! És nagyszemű hurikat adunk nekik feleségül [...]

55:56. Szemérmes tekintetű szüzek vannak ott, akiknek öelöttük sem ember, sem dzsinn nem vette el a szüzességét. Mindezek megismétlése, nyomatékkal:

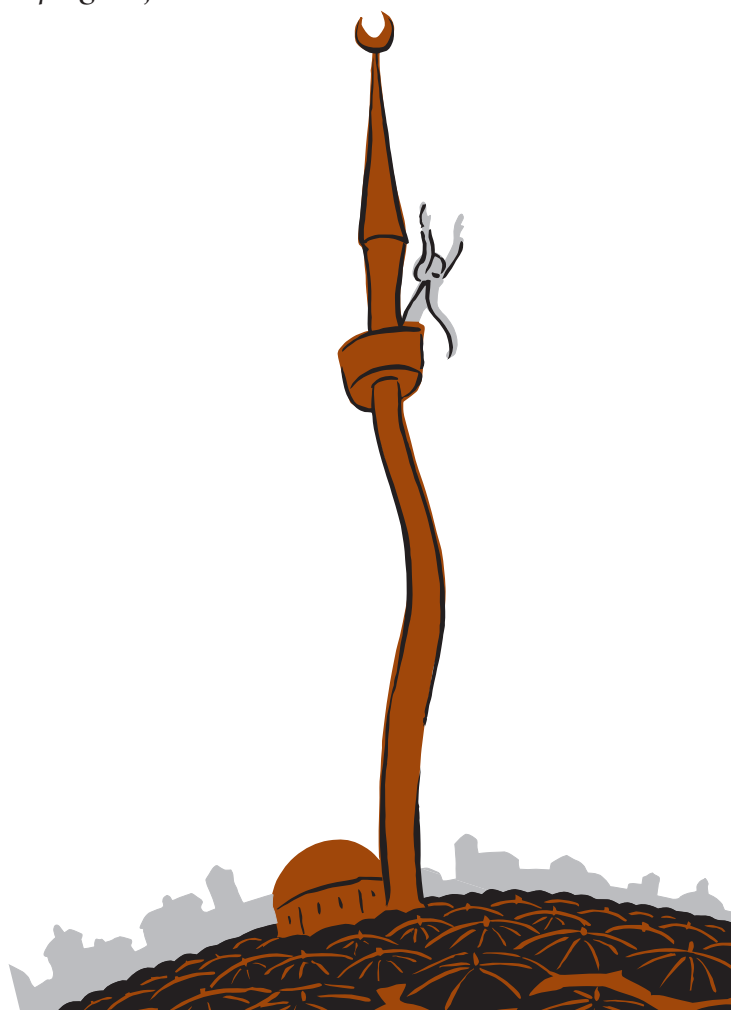
55:70., 72., 74. Jó és szépséges [szüzek] vannak bennük. [...] Sátrakba zárt hurik. [...] Nem vette el a szüzességüket sem ember, sem dzsinn. A jutalmukat elnyert hívők pedig

55:15. sköv. [Arannyal és drágakővel] átszőtt pamlagokon hevernek kényelmesen egymással szemben, és örökifjú fiúk járnak körbe közöttük kelyhekkel, kancsókkal és forrásvízzel telt kupákkal [...] És nagyszemű hurik lesznek, akik jól elrejtett gyöngyökhöz hasonlatosak.

78:32–34. [...] kertek és szőlők, és duzzadó keblű, egykorú [hurik], és csordultig telt kupa.

56:35. sköv. [hurikkal], akiket [külön] teremtéssel teremtettünk; és tettük őket szüzekké, szerelemmel szereztőké, egykorúakká. A muszlim Paradicsom tehát minden tekintetben evilági, és kifejezetten férfi-mennyország. Az állítólagos Hetedik Mennyországról (amely a Hegyek Vénjének rémuralma óta csábítja az önjelölt hősöket és riogatja a másvallásúakat) a Koránban nem esik szó. Égből azonban bizonyosan hét van, bár a Korán nem definiálja, mi közöttük a különbség.

Úgy gondolom, fentiek hű képet adnak arról a központi műről, amelyre a muszlim vallás épül. E mű lényegéhez tartozik a zavarosság, a többértelműség és a manipulatív hajlam. Ellentmondásai nem oldhatók fel mélyreható teológiai belemagyarázatok nélkül – meg persze egyébként sem. És mivel az iszlámnak nincs pápája, azaz világméretű tekintélynek örvendő központi papja, a Koránban foglalt kinyilatkoztatások bármelyike bármikor alapul szolgálhat valamely megszállott személy – fogalmazzunk így – politikai programjához.

Függelék: keletkezéstörténet

(Rövid kivonat Simon Róbert tanulmányából)

A korai iszlám életét is a tradicionális társadalmakra jellemző orális kultúra jellemezte, az elképesztő teljesítményekre képes emlékezet és az élő beszéden alapuló szóbeli hagyományozás szinte kizárólagos szerepet játszott a tradicionális kultúra továbbörökítésében. [...]

A Korán kritikai szövegkiadásáról beszélni valószínűleg *contradictio in adiecto*. A Korán mai szövege egy hosszú, több száz éves folyamat terméke. E folyamat lényege nem az, hogy egy Ős-szövegnek lettek volna variánsai, amelyből hivatalosan kiválasztottak egyet, hanem az, hogy már a próféta gyakorlatában variánsokkal számolhattunk. A próféta feltalálta a működő fából vaskarikát: az egyszeri kinyilatkoztatás „második, bővített kiadását”, lett légyen az „eltörléssel”, kiegészítéssel, módosítással vagy „felejtésre kárkoztatással”. [...]

Már az anyag összegyűjtése is reménytelen vállalkozásnak tűnt: (a korábban a próféta mellett irnokoskodó) Zayd b. Tabit a feladat hallatára először elképedt, ám vállalta a feladatot, és nekiállt összegyűjteni a Koránt „papirusz-szeletekről, lapos kövekről, pálmalevelekről, vállcsontokról, állati bordákról, bőrdarabokról és fadarabokról, továbbá az emberek szívéből”. [...]

A legfőbb problémát a *scriptio defectiva* hiányosságai jelentették. Ez a „hiányos írás” csak a mássalhangzókat jelölte, vokalizáció és diakritikus jelek nélkül. Nem jelölte a mássalhangzó-kettőzést, a mássalhangzózárt és csak esetenként a hosszú magánhangzót. Joggal lehet azt mondani, hogy az így lejegyzett szöveg bizonyos mnemotechnikai mankónak fogható fel, tehát csak az tudta használni, aki kívülről tudta a szöveget. A folyamat egészen a 9. század végéig húzódik el. Csupán ekkorra gyökeresedik meg a pontos kiejtés követelményeinek eleget tevő *scriptio plena*. Ekkor érett meg az idő a Korán szövegének a véglegesítésére. [...]

Erre annál nagyobb szükség volt, mert az „olvasatok” rendkívüli mód elburjánzottak. A hamarosan elfogadott hét kanonikussá vált olvasat mellett a vallástudósok munkáiban használatos volt még néhány olvasat („három a hét után” és „négy a tíz után”). A muszlim közösség nyilvános használatára azonban kizárólag a hét kanonikus olvasat nyert jogcímet, a többi a Korán-kommentátorok és a filológusok példatára lehetett csupán. Végül az 1924. évi standard egyiptomi kiadás lett az iszlám világ nagy részén a Korán szövege.